

TARTALOM

IFJÚSÁGKUTATÁSOK

VITA EMESE – GEAMBAȘU RÉKA: A HATÁRON TÚLI MAGYAR FIATALOK PÁRKAPCSOLAT-FORMÁLÓDÁSÁNAK TRENDJEI AZ EZREDFORDULÓ UTÁN	7
SZÉKELY LEVENTE – RUSU SZIDÓNIA: TRENDKÉK ÉS MINTÁZATOK A KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYAR FIATALOK MÉDIA- ÉS INFORMÁCIÓFOGYASZTÁSÁBAN	41
SZABÓ JÚLIA – HIRES-LÁSZLÓ KORNÉLIA: A HATÁRON TÚLI MAGYAR FIATALOK SZABADIDŐS MAGATARTÁSA ÉS DIFFERENCIÁLÓDÁSA	69

RECENZÍÓ

KISS-KOZMA GEORGINA: AZ ERDÉLYI MAGYAR FIATALOK MÁSFÉL ÉVTIZEDE	107
<i>VERES VALÉR (SZERK.): ERDÉLYI MAGYAR IFJÚSÁG. SZOCIOLÓGIAI JELLEGZETESSÉGEK ÉS VÁLTOZÁSOK 2001 ÉS 2016 KÖZÖTT. MAX WEBER TÁRSADALOMKUTATÁSÉRT ALAPÍTVÁNY – KOLOZSVÁRI EGYETEMI KIADÓ: KOLOZSVÁR, 2020.</i>	
KISS-KOZMA GEORGINA: SZÜRKE HATTYÚK A VÁLTOZÓ VIZEKEN, AVAGY MERRE TART A MAGYAR IFJÚSÁG?	117
<i>SZÉKELY LEVENTE: SZÜRKE HATTYÚK. ENIGMA 2001 KIADÓ: BUDAPEST, 2020.</i>	
DEÁK ENIKŐ: IFJÚSÁGKUTATÁS A KORONAVÍRUS-JÁRVÁNY TÜKRÉBEN	127
<i>SZÉKELY LEVENTE (SZERK.): MAGYAR FIATALOK A KORONAVÍRUS-JÁRVÁNY IDEJÉN. KUTATÓPONT KFT. – ENIGMA 2001 KIADÓ: BUDAPEST, 2021.</i>	

RESUME	133
SZÁMUNK SZERZŐI	135

VITA EMESE – GEAMBAȘU RÉKA

A HATÁRON TÚLI MAGYAR FIATALOK PÁRKAPCSOLAT-FORMÁLÓDÁSÁNAK TRENDJEI AZ EZREDFORDULÓ UTÁN

A fiatalok családalapítása, családdal szembeni attitűdje releváns kutatási téma és bizonyos mértékig képes jövőbeni demográfiai folyamatokat is előrejelteni. Ám a fiatalság és a családtervezés kérdéskörének összekapcsolása mégsem magától értetődő – legalábbis nem bármely társadalmi kontextusban vagy kutatási hagyományban az. A nemzetközi kutatásokban a demográfiai elemzéseket ritkán szűkítik kizárólag a fiatalokra,¹ a családdal kapcsolatos ifjúságszociológiai vizsgálatok terén pedig nagyobb hangsúllyal esnek latba olyan kérdések, mint a tinédzserkori terhesség, általában a tanulás–munka átmenetének foratókönyvei, az individualizáció vagy az életút destandardizálódása² és egyebek. Jóllehet egy néhány évvel korábbi áttekintésében Papp Z. Attila azt találta, hogy a *Journal of Youth Studies* című folyóiratban a család-, gondoskodás- és otthontémájú cikkek az ötödik legfontosabb tematikus csoportot képezték,³ ezeken belül a szülői családtól való elköltözés, a felnőtté válás, illetve a különféle sajátos élethelyzetek (függőség, betegség vagy egyéb sérülékeny helyzetek) jobban előtérbe kerültek, mint a fiatalok családalapítása.

-
- 1 Lásd például Begall, Katia – Mills, Melinda: The Impact of Subjective Work Control, Job Strain and Work–Family Conflict on Fertility Intentions: A European Comparison. *European Journal of Population/Revue Européenne de Démographie*, 2011. 27 (4). 433–456.; Matysiak, Anna: Employment first, then childbearing: Women’s strategy in post-socialist Poland. *Population Studies: A Journal of Demography*, 2009. 63 (3). 253–276.; Sobotka, Tomáš: Overview Chapter 6: The diverse faces of the Second Demographic Transition in Europe. *Demographic Research*, 2008. 19 (8). 171–224.; Kotowska, Irena – Józwiak, Janina – Matysiak, Anna – Baranowska, Anna: Poland: Fertility decline as a response to profound societal and labour market changes? *Demographic Research*, 2008. 19. 795–854.; Mills, Melinda – Mencarini, Letizia – Tanturri, Maria Letizia – Begall, Katia: Gender equity and fertility intentions in Italy and the Netherlands. *Demographic Research*, 2008. 18. 1–26.
 - 2 Leccardi, Carmen – Ruspini, Elisabetta: Introduction. In: Uők (eds.): *A New Youth? Young People, Generations and Family Life*. Ashgate: Hampshire-Burlington, 2006. 1–11.
 - 3 Papp Z. Attila: Az ifjúságkutatás aktuális kérdései nemzetközi szintereken. In: Uő (szerk.): *Változó kisebbség. Kárpát-medencei magyar fiatalok. A GeneZYs 2015 kutatás eredményei*. Mathias Corvinus Collegium – Tihanyi Alapítvány MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet: Budapest, 2017. 13–28.

Hasonló a helyzet a magyarországi és a külföldi magyar fiatalok vizsgálatával is az elmúlt három évtizedben. Miközben a magyar szociológiában és a demográfiai kutatásokban mindvégig kiemelt érdeklődés övezte a termékenység csökkenésének, illetve a családformák pluralizálódásának kérdését,⁴ az ezzel párhuzamosan kibontakozó és jelentős kutatási hagyománnyá váló ifjúságszociológián belül sem magyarországi, sem külföldi viszonylatban nem került hangsúly a családtervezés kérdéseire.⁵ A rendszerváltás utáni első két évtizedben végzett ifjúságszociológiai kutatások mind a négy külföldi régióban elsősorban a fiatalok politikai részvétele, a demokratizálódás, a politikai és civil kultúra, a felnőtté válás, fogyasztás, illetve a szegénység, peremre szorulás, függőségek témáit részesítették előnyben.⁶

A fiatalok demográfiai magatartása a 2000-es években, de még hangsúlyosabban 2010-et követően került mind a magyarországi, mind pedig a határon túli magyarok körében végzett vizsgálatok homlokterébe. A 2001-es MOZAIK nevű kutatás során mintegy 6000, 15–29 éves fiatal bevonásával készült adatfelvétel négy határon túli régióban, Erdélyben, Kárpátalján, Vajdaságban és Felvidéken, ezt követően azonban ilyen nagy léptékű, mind a négy régiót felölelő kutatásra 2015-ig nem került sor. Az ekkor készített GeneZys nevű kutatást 2016-ban, majd 2020-ban is követte egy-egy Magyar

-
- 4 Lásd például Kamarás Ferenc: A születési mozgalom és a termékenység jellegzetességei az elmúlt 125 évben. In: Kovacsics József (szerk.): *Magyarország történeti demográfiája (896–1995)*. KSH: Budapest, 1997. 317–340.; Kamarás Ferenc: A termékenység alakulása és befolyásoló tényezői. In: Cseh-Szombathy László – Tóth Pál Péter (szerk.): *Népesedés és népesedéspolitikai*. Századvég: Budapest, 2001. 13–41.; Somlai Péter: A sokféleség zavara: a családi életformák pluralizációja Magyarországon. *Demográfia*, 1999. 42 (1–2). 38–47.; Vaskovics László: A posztadoleszcencia elmélete. *Szociológiai Szemle*, 2000. 10 (4). 3–20.; Kapitány Balázs – Spéder Zsolt: Gyermekvállalás. In: Monostori Judit – Óri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai Portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeségstudományi Kutatóintézet: Budapest, 2018. 47–64.
 - 5 Lásd például Gábor Kálmán – Molnár Péter: Az ifjúsági kultúra korszakváltása: A magyar és a nyugatnémet fiatalok a nyolcvanas években. In: Gábor Kálmán (szerk.): *Civilizációs korszakváltás és ifjúság*. Szociológiai Műhely: Budapest, 1993. 159–171.; Gábor Kálmán – Dudik Éva: Középosztályosodás és a felsőoktatás tömegesedése. *Educatio*, 2000. 9 (1). 95–114.; Veres Valér: *Nemzeti vagy nemzedéki korszakváltás*. Limes-Új Mandátum: Budapest, 2000.; Csata Zsombor: Helyzetkép a határon túli magyar fiatalok munkaerőpiaci és gazdasági helyzetéről. In: Papp Z., 2017. Változó kisebbség, i.m. 367–387.; Ercsei Kálmán – Kiss Zita – Plugor Réka – Szabó Júlia – Veres Valér: Patterns of Leisure-Time Activities in the Context of a Youth Festival in Romania. In: Benkő Zsuzsanna – Modi, Ishwar – Tarkó Klára (szerk.): *Leisure, Health and Well-Being*. Springer International Publishing: Cham, 2017. 187–227.; Veres Valér: A fiatalok munkaerő-piaci helyzete, a társadalmi közérzet és a problémaérzékelés rétegspecifikus eltérései. In: Kiss Tamás – Barna Gergő (szerk.): *Erdélyi magyar fiatalok. Összehasonlító elemzés*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kriterion Könyvkiadó: Kolozsvár, 2011. 55–84.
 - 6 Csernicskó István – Hires-László Kornélia: Ifjúságkutatások Ukrajnában és Kárpátalján. In: Papp Z., 2017. Változó kisebbség, i.m. 193–238.; Ercsei Kálmán: Ifjúságkutatás Romániában 1989-et követően. In: Papp Z., 2017. Változó kisebbség, i.m. 91–132.; Morvai Tünde: Szlovákiai ifjúságkutatások. In: Papp Z., 2017. Változó kisebbség, i.m. 133–150.; Szerbhorváth György: Ifjúságkutatások Szerbiában. In: Papp Z., 2017. Változó kisebbség, i.m. 151–170.

Ifjúság-adatfelvétel. Ezek mindegyikébe egyre nagyobb hangsúllyal kerültek be olyan kérdések, amelyek a fiatalok családalapítási magatartását, terveit és vallott értékeit vizsgálták.⁷

A mából nézve, illetve az elmúlt években összegyűjtött adatok ismeretében a 30 év alatti fiatalok családszociológiai szempontú jellemzése és megértése nem szorul különösebb indoklásra. Relevanciáját tágabb vonatkozásban a család kérdéskörének élénk tematizációja adja nemcsak a régió közéletében, hanem a tudományos diskurzusokban is. Miközben a család és családközpontúság politikai mobilizációra is alkalmas hívószóvá válik, elemzők a teljes közép- és kelet-európai régióban a familizmus és a refamiliarizáció fogalmaival azt írják le, hogy a családközpontúságon mint felvállalt értéken túl hogyan alakulnak át oly módon a társadalmak, hogy a család elsősorban az állam gyengesége miatt váljék ismét az egyéni boldogulás legfontosabb erőforrásává és feltételévé. Így válik a refamiliarizáció a gondoskodási válság közepette egyfajta kényszerválasszá, így kerül vissza a család abba az ürbe, amelyet a közszolgáltatásokból kivonuló állam hátrahagyott, és egy, a társadalmi mobilitási csatornákat inkább beszűkítő társadalomban így értékelődik fel ismét a családi származás szerepe a fiatalok boldogulásában. Fontos és kiemelten aktuális megérteni, hogy ilyen társadalmi viszonyok közepette a fiatalok számára milyen jelentéseket hordoz a család, de még inkább, hogy egyéni törekvéseikben milyen helyet szánnak neki. Érvényesülési stratégiáikat a fentiekén túl az a feszültség is alakítja, amely – különösen kisebbségi helyzetben – a normatív családközpontúság, a magánélet és fogyasztás felértékelődése, valamint a munkaerőpiacon való sikeresség között húzódik. Végül, nem csak elméleti síkon fontos kérdés az, hogy a családalapítás és az azzal kapcsolatos tervek kulturális és regionális törésvonalak vagy társadalmi státuscsoportok szerint mutatnak eltérő mintázatokat.⁸

Ez a tanulmány a küllhoni magyar fiatalok családalapítási viselkedésével és elképzelésével foglalkozik, és az a fő célkitűzése, hogy az elmúlt két évtizedre visszatekintve vázolja mind a négy régióra lebontva a párkapcsolatok és házasságkötés legfontosabb trendjeit. A korábbi években számtalan elemzés készült az általunk használt adatokra is támaszkodva, amelyek egy-egy régióra fókuszáltak, vagy amelyek a fentiek közül csak egyik vagy másik mutató kapcsán próbáltak helyzetképet adni. Elsősorban arra törekszünk, hogy a rendelkezésünkre álló 2001-es, 2016-os és 2020-as ifjúságszociológiai adatokat segítségül hívva (ahol lehetőség van az időbeni összehasonlításra) megkíséréljük feltárni, hogy Erdélyben, a Vajdaságban, Kárpátalján és a Felvidéken hogyan alakult a fiatalok magánéleti helyzete, milyen főbb folyamatok jellemezték azt régióon belül és egymással összehasonlítva, arról

7 Lásd például a következő köteteket: Papp Z., 2017. Változó kisebbség, i.m. vagy a Székely Levente (szerk.): *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Magyar Ifjúság Kutatás 2016*. Kutatópont Kft.: Budapest, 2018.

8 Spéder Zsolt: Termékenységi mintaváltás – a családalapítás átalakulásának demográfiai nyomvonalai Magyarországon. *Szociológiai Szemle*, 2021. 31 (2). 4–29.

hogyan gondolkodnak, és mekkora szerepe van az iskolázottságnak az egyes mintázatok kialakításában. Szándékaink szerint tehát ez a szöveg egy helyen mutatja be, összegzi és elemzi a rendelkezésre álló, határon túli magyar fiatalok családszociológiai vonatkozású empirikus adatait, és azonosítja be az elmúlt két évtized főbb trendjeit.

Tanulmányunk három fő részből tevődik össze. Felépítésekor fontos szempontnak tartottuk, hogy a fiatalok családalapításához kapcsolódó elméleti írások mellett összegezzük az eddig megjelent főbb empirikus eredményeket is a témában, minderről a tanulmány első felében adunk áttekintést. Az általánosabb elméleti keret után tehát külön-külön vázoljuk a négy nagyobb határon túli régió családszociológiai sajátosságait a korábbi eredmények tükrében. Ezt követően saját elemzésünk eredményeit prezentáljuk a fiatalok családi állapotának változásairól az egyes szociodemográfiai ismérvek (korösszetétel, nemek, iskolázottság) szerint. Tanulmányunkat az eredmények összegzésével és a következtetések levonásával zárjuk.

Elméleti keretek

A fiatalok társadalmi helyzetét, valamint lehetőségstruktúráikat az ifjúságszociológiai elemzések leggyakrabban az individualizáció, a társadalmi nemi viszonyok átalakulása és az ifjúsági korszakváltás elméleti kereteiben közelítik meg,⁹ közép- és kelet-európai kontextusban pedig ez kiegészül azokkal a sajátos gazdasági és oktatási folyamatokkal, amelyek a rendszerváltás utáni évtizedekben bontakoztak ki. Mindezek mellett a családdal kapcsolatos értékek és magatartások megértéséhez legjellemzőbben a szintén az individualizációból kiinduló második demográfiai átmenet fogalmi keretét hívják segítségül az irodalomban. Ebben az elméleti áttekintésben röviden és a főbb fogalmakra koncentrálni vesszük számba ezeket a legfontosabb elméleteket, de miután sok általunk idézett szerző, illetve mi magunk is korábbi szövegünkben szenteltünk figyelmet e makroszintű folyamatoknak,¹⁰ itt és most minderről csak vázlatosan írunk. Sokkal nagyobb részletességgel tekintjük át viszont azokat a regionális elemzéseket, amelyek szisztematikus áttekintésére és összefoglalására tudomásunk szerint mindeddig nem került sor, és amelyek az elmúlt körülbelül egy évtizedben egy-egy külföldi (magyar) népességgel vagy azok valamely jellemzőivel mélyrehatóan foglalkoztak. Fontosnak érezzük azt, hogy az egyes partikuláris elemzéseket

9 A főbb elméletek összefoglalását lásd a következő tanulmányokban: Spéder, 2021. Termékenységi mintaváltás, i.m., valamint a Geambaşu Réka – Vita Emese: A gyermekvállalás ára? Erdélyi magyar fiatalok elképzelései a munka és magánélet egyensúlyáról. In: Veres Valér (szerk.): *Erdélyi magyar ifjúság. Szociológiai jellegzetességek és változások 2001 és 2016 között*. Max Weber Társadalomkutatásért Alapítvány és Kolozsvári Egyetemi Kiadó: Kolozsvár, 2020. 69–108.

10 Lásd Geambaşu – Vita, 2020. A gyermekvállalás ára?, i. m.

egyetlen komparatív, de ugyanakkor diakron képbe integráljuk, hogy minél teljesebb képet kaphassunk arról, milyen adatok és tudások gyűltek össze az erdélyi, felvidéki, vajdasági és kárpátaljai magyar fiatalok családalapítási viselkedéséről.

Fiatalok családalapítása a későmodern társadalmakban

A XX. század utolsó harmadában lezajlott gazdasági és társadalmi változások nemcsak az egyének gazdasági lehetőségeire és aspirációira voltak hatással, hanem a legszemélyesebb magánéleti döntéseiket is alakították. A nyugati világban lezajlott dezindusztrializáció, a jóléti államok és általában az állam átalakulása, a neoliberális, deregularizációra törekvő gazdaságpolitikák térnyerése, a globalizáció, az oktatás tömegessé válása, illetve az időnként kialakult válságok nyomán általánossá vált kockázatok és bizonytalanság átstruktúrálták a generációk közötti viszonyokat, a családalapítás mozzanatait, az egyes biográfiai események egymásutániségét. Az első modernitáshoz kapcsolódó „normál biográfia” helyét a destandardizált életút vette át, amelyben az egyes életszakaszok sorrendisége felbomlik, individualizálódik és reflexívvé válik.¹¹

Az összebarkácsolts biográfiák legmeghatározóbb időszaka éppen a fiatalkor, hiszen az egyéni életút szempontjából messzemenő következményekkel jár az, hogy az ifjúkori években kényszerhelyzetek, bizonytalanság, az oktatás–munka átmenetének nehézségei, munkaerőpiaci sérülékenység vagy inkább valós választási lehetőségek alakítják a felnőtté válást.¹² Az ifjúsági életszakasz átalakulása mutatja meg legjobban azt, hogy mit jelent a „társadalmi és biográfiai idő közötti kapcsolat meggyengülése”, vagyis azt, hogy bár a formális intézmények kijelölik ugyan a felnőtté válás standard útvonalát, azok végigjárása sem garantál sikeres felnőtté válást.¹³

A meghosszabbodott ifjúsági életszakasz meghatározó eseményei a tanulás és a munkába állás, a jobb társadalmi státusú fiatalok számára a fogyasztás, és sokkal kevésbé a családalapítás

11 Beck, Ulrich – Beck-Gernsheim, Elisabeth: *Individualization. Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*, Sage: London, 2000.; Leccardi – Ruspini, 2006. *A New Youth?*, i.m.; Spéder, 2021. Termékenységi mintaváltás, i.m.

12 Beck, Ulrich: *A kockázat-társadalom – Út egy másik modernitásba*. Századvég: Budapest, 2003.; Du Bois-Reymond, Manuela – te Poel, Yolanda: *Work and Care in the Life Course of Young Adults in the Netherlands*. In: Leccardi, Carmen – Ruspini, Elisabetta (szerk.): *A New Youth? Young People, Generations and Family Life*. Ashgate: Hampshire-Burlington, 2006. 164–187, itt: 166.; Gábor – Molnár, 1993. Az ifjúsági kultúra korszakváltása, i. m.; Zinnecker, Jürgen: *Gyermekkor, ifjúság és szociokulturális változások a Németországi Szövetségi Köztársaságban*. In: Gábor Kálmán (szerk.): *Civilizációs korszakváltás és ifjúság*. Szociológiai Műhely: Szeged, 1993. 95–116.

13 Leccardi – Ruspini, 2006. *A New Youth?*, i.m.

vagy akárcsak az első tartós párkapcsolat kialakítása.¹⁴ A termékenység csökkenése, valamint a házasságkötés és gyermekvállalás halasztása olyan folyamatok, amelyek Európa legtöbb társadalomban lezajlottak az elmúlt évtizedekben, vagy még most sem értek véget, a jelenség magyarázatára kidolgozott legátfogóbb és sokat idézett elméleti keret a második demográfiai átmenet (Second Demographic Transition – SDT). Eredeti formájában az SDT a párkapcsolati és reprodukív magatartás megváltozását a nyugati világra jellemző, de az egyes társadalmakat nem azonos mértékben érintő általános értékrend-átalakulásra, a posztmodern értékek térnyerésére vezette vissza.¹⁵ A párkapcsolatnak, a gyerekeknek tulajdonított jelentések megváltoznak az egyéni életúton belül, a férfiak és nők pedig a párkapcsolatban nem merev szerepelvárásokhoz igyekeznek igazodni, hanem szerepeiket egyénileg és partnereikkel folytatott alkufolyamatokban alakítják ki. A választott magánéleti forma fontos szerepet kap az egyéni önmegvalósításban.¹⁶

Az individualizmus, a társadalmi nemi egyenlőség értékeinek terjedése azonban legtisztább formájában leginkább az észak-európai társadalmakban tudja a demográfiai változásokat magyarázni, legkevésbé pedig éppen a kelet- és közép-európai országokban, legalábbis a rendszerváltást követő első két évtizedben. Ezért több szerző is a modernizáció tágabb definícióját javasolja, egy olyan megközelítést, amelyben a modernizációnak nemcsak a kultúra, hanem a struktúra és a technológia is része.¹⁷ A volt szocialista társadalmak rendszerváltás utáni demográfiai folyamatai kissé leegyszerűsítve úgy írhatók le, hogy bár a halasztás és a csökkenő termékenység általános jelenséggé vált, az alternatív családi formák, mint az élet társai kapcsolatok, az instabil párkapcsolatok vagy a házasságon kívüli gyermekvállalás sokkal erőteljesebben bontakozott ki az alsóbb iskolázottságú csoportokban. Az ezekben a csoportokban leírható demográfiai trendváltás az összes többi rétegnél erőteljesebben vezethető vissza strukturális okokra – mint amilyen a gazdasági bizonytalanság, a prekarizálódás, a munkaerőpiacról való kiszorulás –, olyan megváltozott helyzetekre, amelyek inkompatibilisek a hagyományos „polgári család” eszményével. Az alternatív, „modern” formák elterjedése

14 Gábor Kálmán – Veres Valér: Ifjúsági korszakváltás Kelet-Európában. Az erdélyi magyar fiatalok helyzete. In: Kiss Tamás – Barna Gergő (szerk.): *Erdélyi magyar fiatalok. Összehasonlító elemzés*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kriterion Könyvkiadó: Kolozsvár, 2011. 37–54.; Makay Zsuzsanna – Domokos Tamás: Társadalmi újratermelés – a magyarországi ifjúság demográfiai folyamatai. In: Székely, 2018. *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Magyar Ifjúság Kutatás 2016.*, i.m. 77–106.; Sobotka, 2008. Second Demographic Transition, i. m.; Ercsei – Kiss – Plugor – Szabó – Veres, 2017. Patterns of Leisure-Time Activities, i. m.

15 Van de Kaa, Dirk: Europe's Second Demographic Transition. *Population Bulletin*, 1987. 42 (1). 1–59.

16 Liefbroer, Aat C. – Fokkema, Tineke: Recent trends in demographic attitudes and behavior: Is the second demographic transition moving to Southern and Eastern Europe? In: Surkyn, Johan – Van Bavel, Jan – Deboosere, Patrick (szerk.): *Demographic challenges for the 21st century. A state of the art in demography*. VUBPRESS Brussels University Press: Brüsszel, 2008. 115–141.; Van de Kaa, 1987. Europe's Second Demographic Transition, i. m.; Veres Valér: *Demográfia és népességszociológia*. Kolozsvári Egyetemi Kiadó: Kolozsvár, 2006.

17 Kotowska – Józwiak – Matysiak – Baranowska, 2008. Poland: Fertility Decline, i. m.; Sobotka, 2008. Second Demographic Transition, i. m.

természetesen beindíthat egyfajta növekvő társadalmi elfogadást ezekkel szemben, ám az elméletben leírtakkal ellentétben ez a folyamat nem a magasabb státusú csoportok „újításaként” jelent meg.¹⁸

Az elmélet középpontjába állított értékrendváltás alappillére a nemi egyenlőség eszméje. A hetvenes évektől a nők helyzete a nyugati világban radikális változáson ment át. A nők társadalmi-gazdasági pozíciója látványosan javult: egyre nagyobb arányban léptek be az oktatásba, beleértve a felsőoktatást is, a dezindusztrializáció és a tercier szektor kiszélesedésének következtében pedig jelentősen nőtt részvételük a munkaerőpiacon. Nyugat-Európában a fizetett munkavállalás elsősorban részmunkaidős foglalkoztatás formáját öltötte a családos nők körében, a szocialista országokban viszont (akárcsak Amerikában) a teljes állás volt a nők számára a norma. A két- vagy másfélkeresős családmodell tehát egyre elterjedtebbé vált, ami jelentősen növelte a nők függetlenségét.¹⁹ Mindezek a folyamatok viszont nem vezettek el a gondoskodási munka férfiak és nők közötti újraelosztásához, a társadalmi intézményrendszerek csak kis mértékben vagy alig tudtak az immár kettős terhet cipelő nőkhez igazodni, és az egyes országok családpolitikái eltérő mértékben csökkentették a termelői és reprodukív feladatok inkompatibilitását a nők számára.

A közép- és kelet-európai társadalmakban a fentebb vázolt gazdasági-társadalmi és értékrendbeli átalakulásokról lényegében a rendszerváltás utáni időszakban beszélhetünk. A szocialista rendszerek pronatalista politikája, valamint a gazdaság állam általi irányítása késleltette mindazokat az átalakulásokat, amelyek az egyéni és ezen belül a fiatalkori életszakasz és életút destandardizáltságához, az életesemények sorrendjének egyéni alakításához valamint a felnőtté válás és családalapítás halasztásához vezettek. Ez még akkor is így volt, ha adott esetben – például a liberálisabbnak tartott válási szabályok vagy egyéb partikuláris elemek – kedveztek is volna a családi formák pluralizálódásának.²⁰

A következő alfejezetben röviden ismertetjük azt, hogy milyen sajátos folyamatok zajlottak le a vizsgált társadalmakban, amelyek érdemi hatást gyakorolhattak a családdal kapcsolatos vélekedésekre és magatartásokra, és bővebben áttekintjük azokat az elemzéseket is, amelyek az egyes határon túli régiókban élő magyar közösségek és fiatalok demográfiai viselkedésére összpontosítanak.

18 Kotowska – Józwiak – Matysiak – Baranowska, 2008. Poland: Fertility Decline, i. m.; Sobotka, 2008. Second Demographic Transition, i. m.

19 Sobotka, 2008. Second Demographic Transition, i. m.; Hochschild, Arlie R. – Machung, Anne: *The second shift: Working families and the revolution at home*. Penguin Books: New York, 2012.

20 Harcsa István – Monostori Judit: A háztartás- és családszerkezeti változások hosszú távú trendjei Magyarországon európai kontextusban: Teóriák, tévképzetek, tények. *Demográfia*, 2017. 60 (4). 299–332.

Családdal kapcsolatos értékek és döntések a külhoni magyar fiatalok körében

A közép- és kelet-európai országokban a rendszerváltást követő áttérés a kapitalista gazdaság szervezésre, regionális eltérésekkel ugyan, de alapvetően a neoliberális ideológia jegyében zajlott. Bár a fogalomnak számtalan definíciója létezik, Jessop nyomán és ebben a kontextusban a neoliberális ideológia térnyerése alatt azt értjük, hogy a rendszerváltás nyomán a kelet- és közép-európai államok fokozatosan visszavonultak a közszolgáltatások területéről, a privatizáció révén egyre nagyobb teret engedve a kompetitív piaci erőknél, és mindezt olyan normatív törekvések kísérték, amelyeknek az volt a célja, hogy a verseny, az egyéni szabadság és felelősség preferálása révén ezt a piaci fordulatot legitimálják.²¹

A fiatalok helyzetét is alakító társadalmi és gazdasági folyamatok körül az oktatással és munkaerőpiacokkal kapcsolatosakat emeljük ki, valamint a kialakuló genderrezsimek jellemzőit. Az oktatáshoz való szélesebb körű hozzáférés, a felsőoktatás tömegessé válása, valamint a tanulás–munka átmenetének nehézségei meghosszabbították az oktatásban töltött időszakot.²² Papp Z. Attila határon túli magyar fiatalokra vonatkozó, 2015-ös GeneZYs adatokra támaszkodó elemzése arra jutott, hogy ez a folyamat Kárpátalja kivételével egyértelműen leírható, nagymértékben nőtt a még tanuló 15–29 éves fiatalok aránya,²³ ez pedig csökkentette a prekárius helyzetben levő fiatalok arányát.²⁴ Mindazonáltal jól mutatja a társadalmi mobilitási lehetőségeket ezekben a társadalmakban az, hogy Csata adatai szerint Vajdaság kivételével a marginális helyzet legerősebb magyarázó tényezője a fiatal iskolázottsága és lakhelye, Kárpátalján és Felvidéken pedig az apa iskolázottsága is.²⁵

A nemi szerepekről, nők helyzetéről és a gondoskodási munka családon belüli elosztásáról való gondolkodás rendszerváltás utáni folyamatait nem tudjuk teljes egészében és mind a négy országra és régióra kiterjedően bemutatni. Magyarország és az erdélyi magyarok vonatkozásában jelentek meg olyan elemzések, amelyek az értékrendek retradicionálódását írták le.²⁶

21 Jessop, Bob: Putting neoliberalism in its time and place: a response to the debate. *Social Anthropology/Anthropologie Sociale*, 2013. 21 (1). 65–74.

22 Papp Z., 2017. Az ifjúságkutatás aktuális kérdései, i. m.; Csata, 2017. Helyzetkép a határon túli magyar fiatalok munkaerőpiaci és gazdasági helyzetéről, i. m.

23 Papp Z., 2017. Az ifjúságkutatás aktuális kérdései, i. m.

24 Csata, 2017. Helyzetkép a határon túli magyar fiatalok munkaerőpiaci és gazdasági helyzetéről, i. m.

25 Uo.

26 Blaskó Zsuzsa: Dolgozzanak-e a nők? A magyar lakosság nemi szerepekkel kapcsolatos véleményének változásai 1988, 1994, 2002. *Demográfia*, 2005. 48 (2–3). 159–186.; Bokor Zsuzsa: Retradicionálódás? Erdélyi fiatalok a családról, gyermekekről, főzésről és munkáról. In: Kiss Tamás – Barna Gergő (szerk.): *Erdélyi magyar fiatalok. Összehasonlító elemzés*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kriterion Könyvkiadó: Kolozsvár, 2011. 151–170.; Geambaşu Réka: Erdélyi magyar feminizmus: Érdeklődés hiányában elmarad? In: Veres Valér – Papp Z. Attila (szerk.): *Szociológiai mintázatok. Erdélyi magyarok a Kárpát Panel vizsgálatai alapján*. Romániai Kisebbségkutató Intézet – Max Weber Társadalomkutatásért Alapítvány: Kolozsvár, 2012. 117–140.

Más nemzetközi kutatások a régió társadalmait a többé-kevésbé hagyományos értékrendet követők közé sorolják.²⁷ Ha viszont nem kizárólag a társadalom értékrendjére koncentrálunk, hanem arra, hogy a volt szocialista országokban az államok a család- és szakpolitikáik révén milyen ún. genderrezsimeket hoznak létre, vagyis miként alakítják a nemek közötti kapcsolatokat, mi történik a korábbi nemi egyenlőtlenségekkel, akkor a korábbi vizsgálatok arra utalnak, hogy Közép- és Kelet-Európa társadalmában döntően konzervatívabb, familialista rendszerek működnek. Walby elmélete szerint neoliberális, konzervatív genderrezsimek (szemben a szociáldemokrata rezsimekkel) azokban az országokban működnek, ahol inkább sekély, egyenlőtlen demokratikus berendezkedésről beszélhetünk, a nők gazdasági szegregációját viszonylag alacsony szintű szabályozottság tartósítja, ahol a feminista társadalmi mozgalmak kevés, esetleges szövetséget tudnak kötni egyéb civil csoportosulásokkal, és végül ott, ahol az erőszak magas szintű, ám az állam szankciókkal lép fel ellene.²⁸

A nemi egyenlőségről vallott elképzeléseket, valamint maguknak a férfiaknak és a nőknek a társadalmi helyzetét azonban az állam nemcsak a politikai rendszer, a gazdasági szabályozás révén alakítja, hanem a szociál- és családpolitika eszközeivel is. Közép- és Kelet-Európa országai az 1990-es évekig sajátos helyzetben voltak még európai viszonylatban is, hiszen a nem piacgazdasági kontextus ellenére magas női foglalkoztatás, a nők (bár szegregált, de) oktatási rendszerbeli részvétele volt jellemző. A szocialista rendszerek vállalásai közé tartozott a gondoskodási feladatok társadalmiasítása is, ami alig, illetve országonként változó mértékben valósult meg, jelentős kettős terhet róva ezzel továbbra is a nőkre. Mindazonáltal a rendszerváltással a családok egyre jelentősebb részesedést kaptak ezekből a gondoskodási feladatokból, miután jellemzően a kapitalizmusra való áttérés az állam visszavonulását jelentette a különféle közszolgáltatásokból. Ezek között kiemelt jelentőségű a bölcsődék, óvodák, gyermekjóléti intézmények, idősekről való gondoskodás, de még az oktatás és a szociális gondozás egyéb területein tapasztalt forráskivonás, és így a felelősség családokra, ezen belül pedig lényegében a nőkre hárítása.²⁹ Ezt a folyamatot írja le a refamiliarizáció vagy még pontosabban a genderizáció fogalma, utóbbi azt hangsúlyozva, hogy a különféle

27 Murinkó Livia: A nemi szerepekkel és a családdal kapcsolatos attitűdök európai kitekintésben: Értékek és gyermekgondozás. *Szociológiai Szemle*, 2014. 24 (1). 67–101.

28 Walby, Sylvia: Varieties of Gender Regimes. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 2020. 27 (3). 414–431.

29 Elég itt a gyermekfelügyelet, az idősgondozás vagy például a korai fejlesztés terén tapasztalható hiányszámokra gondolni az állami szolgáltatások terén, és az ennek nyomán bővülő formális vagy informális piaci szolgáltatások körére. Lásd pl. Kovács Borbála: *Family Policy and the Organisation of Childcare. Hierarchies of Care Ideals*. Palgrave Macmillan: Cham, 2018.

családpolitikai intézkedések milyen mértékben támaszkodnak és erősítik újra a hagyományos női gondoskodási szerepeket.³⁰

A közép- és kelet-európai társadalmakat jellemzően olyan családpolitikák jellemzik, amelyek nem tudják érdemben a nők helyzetét alapvetően meghatározó, munka és család közötti feszültséget csökkenteni, és amelyek ha a kétkeresős családmoddellre építve bár, de alapértelmezett kiindulópontként a nők „természetes” gondoskodási munkáját várják el. Az erdélyi magyar fiatal nők körében kimutathatóan erős ez a gondolat, nevezhetjük aggodalomnak is, hogy a munka és a család nehezen összeegyeztethetők,³¹ ez pedig minden bizonnyal, ha nem is kizárólagosan, de hatással van a fiatalok családalapítására.

Megvizsgálva a volt szocialista társadalmak elmúlt évtizedekben kibontakozott termékenységi és családszociológiai viselkedését, azt láthatjuk, hogy az 1990 utáni csökkenő trendek elsősorban nem értékrendbeli változásokra reagáltak, hanem a szocializmus és az azzal járó biztosítékok összeomlásának sokkjára, és az abból fakadó anómiára, kiszámíthatatlanságra. Mindazonáltal a termékenység csökkenése sokáig a később beindult gazdasági fejlődés időszakában sem fordult meg, ma általánosan egyfajta kettős mintáról beszélhetünk. A magasabban képzett nők körében jellemzőbb inkább a családalapítás és gyermekvállalás halasztása, de mindez nem jár együtt a polgári családmoddell eróziójával is, vagyis körükben nem tekinthetők elterjedtnek az alternatív családformák. Az alacsonyan képzett nők képezik inkább az „úttörőket” az új, instabilabb családformák kialakításában vagy a házasságon kívüli gyermekvállalás terén. Ez a mintaváltás azonban kevésbé értékalapú; nagyobb biztonsággal feltételezhető az, hogy inkább strukturális körülmények felelősek ezért, nevezetesen az, hogy a nagyobb kiszolgáltatottság, az instabil foglalkoztatás nehezen összeegyeztethető a hagyományos polgári családmoddellel.³²

Ezek az általánosításra törekvő leírások szükségszerűen elfedik a regionális vagy egyéb szintű különbségeket. A jelen tanulmány tárgyát képező négy határon túli régió magyar fiatalsága is minden bizonnyal hasonló folyamatokra reagál, és az adott országokban élő többségi népességhez is hasonlóan gondolkodik és viselkedik. Mindazonáltal helyzetüket kisebbségi státusuk is befolyásolja. Az adatelemzést megelőzően az alábbiakban annak áttekintésére törekszünk, mit tudhatunk az elmúlt években született munkák

30 Saxonberg, Steven: From Defamilialization to Degenderization: Toward a New Welfare Typology. *Social Policy & Administration*, 2013. 47 (1). 26–49.; Saxonberg, Steven – Sirovátká, Tomáš.: Failing family policy in post-communist Central Europe. *Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice*, 2006. 185–202.; Dohotariu, Anca: Parental Leave Provision in Romania between Inherited Tendencies and Legislative Adjustments. *Symposion*, 2018. 5 (1). 41–57.; Kovács, 2018. Family Policy and the Organisation of Childcare, i.m.; Inglot, Tomasz – Szikra Dorottya – Raț, Cristina: Reforming Post-Communist Welfare States: Family Policy in Poland, Hungary, and Romania Since 2000. *Problems of Post-Communism*, 2012. 59 (6). 27–49.

31 Geambașu – Vita, 2020. A gyermekvállalás ára?, i. m.

32 Sobotka, 2008. Second Demographic Transition, i. m.

alapján arról, hogyan jellemezhetők a négy régió magyar fiataljai egymáshoz viszonyítva is családszociológiai szempontból.

A négy régió ifjúsági családszociológiai tipológiájának, „profiljának” körvonalazása előtt rögzítsük, hogy a korábbi elemzések alapján mely folyamatok tekinthetők általánosan jellemzőnek a határon túli magyar fiatalokra. Ezek a fiatalok javarészt olyan országokban élnek, amelyekben Magyarországhoz hasonlóan szintén növekedett a termékenység általános szintje az elmúlt években.³³ Ami a magyarországi fiatalokkal való összehasonlításukból kiderül, az az, hogy ha nem is egyforma mértékben, de általánosan elterjedt a házasságkötés előtti összeköltözés,³⁴ valamint hogy hasonló trendet ír le mind a magyarországi, mind a külhoni magyarok körében az első tartós párkapcsolat kialakítása, illetve a házasságkötés időzítése.³⁵ Lényeges különbség a magyarországi fiatalokhoz viszonyítva az, hogy a határon túli magyar fiatalok ifjúsági korszakában a felnőtté válási események sorrendisége (tanulás–munkahely–párkapcsolat/házasság–gyerek) hagyományosabb képet mutat, valamint hogy összességében korábbi életkorban vállalják első gyermeküket és tipikusan házasságon belül.³⁶

Kárpátalja

Az általunk feldolgozott irodalom olykor ellentmondásos képet vagy folyamatokat is vázol egy-egy régió fiataljainak helyzetéről, ami többek között az eltérő operacionalizációból, némileg másként definiált alapsokaságból vagy mintavételből is fakadhat. Abban azonban a legtöbb elemzés egyetért, hogy a kárpátaljai magyar fiatalok értékrendje és családalapítása tekinthető a legtradicionálisabbnak a négy régió közül. Bár a nem túl nagy számban, korábban elvégzett ifjúságkutatások elsődlegesen a migráció, a gazdasági nehézségek, az oktatási helyzet kérdéseivel foglalkoztak, megjelent a család és az értékrend kérdése is.³⁷

Friss népszámlálási adatok híján nehéz magáról az ukrainai, és azon belül a magyar népesség családszociológiai helyzetéről pontos képet festeni. Azt egyéb hivatalos

33 Kapitány Balázs – Spéder Zsolt: Gyermekvállalás. In: Monostori Judit – Öri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai Portré 2021. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeség tudományi Kutatóintézet: Budapest, 2021. 45–64.

34 Papházi Tibor – Béres Orsolya – Barát Edina – Trieb Mariann – Székely András: Párkapcsolatok és gyermekvállalás a külhoni magyar családok körében – egy reprezentatív kutatás eredményei. *Kisebbségi Szemle*, 2019. 4 (3). 7–36.

35 Vita Emese (szerk.): *Fontos döntések – párválasztás és családalapítás külhoni magyar fiatalok körében*. Jelentés a Külhoni Magyar Családok Éve Program keretében végzett kutatásról. Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.: Budapest, 2020.

36 Papházi – Béres – Barát – Trieb – Székely, 2019. Párkapcsolatok és gyermekvállalás, i. m.

37 Cserniczkó – Hires-László, 2017. Ifjúságkutatások Ukrajnában és Kárpátalján, i. m.

adatokból tudni lehet, hogy Ukrajna társadalmát az európai átlagnál magasabb, de például Romániáénál vagy Szlovákiáénál alacsonyabb házasságkötési ráta jellemzi, több mint egy évtizeddel korábban pedig Mureșan az általános értékrendet a romániaihoz hasonló gyermekcentrikusként és a hagyományos családképet preferálóként írta le.³⁸ Akárcsak a régió többi országában, az elmúlt évtizedekben Ukrajnában is a termékenység csökkenése volt jellemző,³⁹ ami oda vezetett Tatrai és munkatársai becslése szerint, hogy a 2000-es évektől felgyorsult népességfogyásért már nemcsak az elvándorlás, hanem 30–70%-os arányban már a természetes népmozgalmi veszteség is felelőssé vált.⁴⁰ Ezzel együtt a kárpátaljai népességfogyás volt a leglassúbb a másik három régióhoz viszonyítva.⁴¹ A kárpátaljai magyar népesség házasságkötési és gyermekvállalási mintázatai hasonlatosak a többségi ukrán népességéhez. Az ukránok gyermekvállalása valamelyest magasabb, ám időben csökkentek ezek a különbségek.⁴²

A korábbi ifjúságvizsgálatok egybehangzóan azt mutatják, hogy Kárpátalján a legkonzervatívabb a 30 évnél fiatalabbak gondolkodása és viselkedése: a 2015-ös adatok szerint a 15–29 évesek egynegyede volt házas, a 25–29 éveseknek pedig már a fele. A kárpátaljai fiatalok kötik legfiatalabb korban a házasságot, hiszen nem csak a 25 évnél idősebbek körében magas a házasok aránya,⁴³ és ezek a fiatalok abból a szempontból is hagyományos magatartási mintákat követnek, hogy egyedül e régióban nem csökkent a 30 év alattiak körében az elmúlt években a házasságban élők aránya.⁴⁴ Bár az egyedülállók aránya mind a négy régióban növekedett az elmúlt időszakban, Kárpátalján a legkisebb ez az arány, az adatok pedig azt mutatják, hogy aki párkapcsolatban él, az nagy valószínűséggel nem az élettársi kapcsolatot, hanem a házasságot választja.⁴⁵ Az élettársi kapcsolat Kárpátalján és Vajdaságban kevésbé népszerű, mint a Felvidéken vagy Erdélyben.⁴⁶

38 Mureșan, Cornelia – Hărăguș, Paul-Teodor – Hărăguș, Mihaela – Schröder, Christin: Romania: Childbearing Metamorphosis within a Changing Context. *Demographic Research*, 2008. 19 (2). 855–906.

39 Vita, 2020. Fontos döntések, i.m.

40 Tatrai Patrik – Molnár József – Kovály Katalin – Erőss Ágnes: A kárpátaljai magyarok lélekszáma és a népesedésüket befolyásoló tényezők a SUMMA 2017 felmérés alapján. *Kisebbségi Szemle*, 2018. 3 (3). 7–31.

41 Uo.

42 Vita, 2020. Fontos döntések, i.m.

43 Uo.

44 Papházi – Béres – Baraté – Trieb – Székely, 2019. Párkapcsolatok és gyermekvállalás, i. m.

45 Papp, Z. Attila – Ferenc Viktória – Márton János – Morvai Tünde – Szerbhorváth György – Zsigmond Csilla: GeneZYs 2015: Külhoni magyar fiatalok a Kárpát-Medencében. Összefoglaló adatok. In: Papp Z., 2017. Változó kisebbség, i.m. 193–238.

46 Vita, 2020. Fontos döntések, i.m.

Erdély

Ha kifeszítenénk egy tradicionális–modern skálát, vagy a második demográfiai átmenet által modellezett (jelentős kritikát is kapott) egyenesen kívánnánk elhelyezni a négy régiót, akkor az eddigi adatok alapján a Kárpátalját az erdélyi magyar fiatalok követnék.

Románia családszociológiai értelemben, számos mutató szerint konzervatív ország: európai viszonylatban a magas házasságkötési rátájú országok közé tartozik, 2019-ben a legmagasabb volt Európában,⁴⁷ a termékenység hosszas csökkenés után az elmúlt években emelkedni kezdett.⁴⁸ Több szerző is leírta már, hogy a hagyományos polgári családkép nem erodálódott, az ehhez kapcsolódó értékek nem relativizálódtak, és a gyermekcentrikusság is őrzi kitüntetett helyét az emberek értékrendjében.⁴⁹ Az erdélyi magyarok a román többséghez nagyvonalakban hasonló demográfiai magatartást mutatnak: termékenységük, bár társadalomszerkezeti jellemzőik magasabb termékenységet „indokolnának”, valamivel alacsonyabb, mint a román nőké, házasságkötési arányuk pedig kissé nagyobb ütemben csökkent, mint a román népesség körében.⁵⁰ Egy friss elemzés szerint az 1961 után született magyar nők gyermekvállalása meghaladta a román nőkéét.⁵¹ Az iskolázottság és családalapítás időzítése, illetve valószínűsége, és a gyermekek száma közötti összefüggés más társadalmakéhoz hasonlóan alakul, ám azt fontos hozzátenni, hogy a falun és városon élő magyar nők között a termékenységekülönbség jóval kisebb, mint országosan, illetve az iskolázottsággal ugyan csökken a termékenység, de az országos átlagnál a magyarok termékenysége alacsonyabb az alacsonyan iskolázottak, és magasabb a magasan iskolázottak körében.⁵²

A 30 évesnél fiatalabb erdélyi magyarok körében a 2000-es évek végén nőni kezdett az egyedülállók aránya és csökkenni a házasságkötéseké, sőt, 2016-os adatok szerint Erdély volt a második a párkapcsolaton kívül élő fiatalok magas arányát tekintve, és Erdélyben alacsony volt a házasságban élők aránya is.⁵³ Ha viszont a 25 évnél idősebbeket nézzük, ak-

47 Murinkó Livia – Spéder Zsolt: Gyermekdemográfia. In: Monostori Judit – Őri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai Portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet: Budapest, 2018. 83–98.

48 Kapitány – Spéder, 2021. Gyermekvállalás, i. m.

49 Rotariu, Traian: Romania and the Second Demographic Transition: The Traditional Value System and Low Fertility Rates. *International Journal of Sociology*, 2006. 36 (1). 10–27.; Mureșan – Hărăguș – Hărăguș – Schröder, 2008. Romania: Childbearing Metamorphosis, i. m.; Kiss Tamás: A reprodukzív magatartás etnikai különbségei Erdélyben. *Kisebbségi Szemle*, 2019. 4 (4). 51–75.

50 Kiss, 2019. A reprodukzív magatartás etnikai különbségei Erdélyben, i. m.

51 Vita, 2020. Fontos döntések, i. m.

52 Kiss, 2019. A reprodukzív magatartás etnikai különbségei Erdélyben, i. m.

53 Papházi – Béres – Baráté – Trieb – Székely, 2019. Párokcsatlakozások és gyermekvállalás, i. m.; Geambașu – Vita, 2020. A gyermekvállalás ára?, i. m.; Papp Z., 2017. Az ifjúságkutatás aktuális kérdései, i. m.; Székely Levente: Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. In: Uő, 2018. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Magyar Ifjúság Kutatás 2016., i. m. 41–76.

kor ott már sokkal jelentősebb (Kárpátalja után a második legnagyobb) a már házasságban élők csoportja, az adott korcsoport mintegy egyharmada.⁵⁴ Vagyis a fiatalok házasságkötése nagyjából 25 éves kor után történik. A hivatalosan egyedülállók körében az élettársi kapcsolat szintén inkább a 25 éves kor után válik népszerűvé, sokkal elfogadottabbá, mint Kárpátalján, de inkább „próbaházasság”, mint tartósabb párkapcsolati forma jellege van.⁵⁵

Az elmúlt évekből több összehasonlító adat és elemzés is rendelkezésünkre áll az erdélyi magyar fiatalok értékrendjéről. Egy 2011-es tanulmányban Bokor Zsuzsa azt találta, a magyar fiatalok a hagyományos nemi szerepek kérdéskörében tradicionálisabban gondolkodtak román társaiknál, és ez a különbség tovább nőtt a felsőfokú végzettségűek körében. Ugyanakkor a házassággal szembeni attitűdök terén a román fiatalok bizonyultak konzervatívabbnak. A gyermekvállalási szándékok iskolázottsággal való összefüggése hangsúlyosabban rajzolta ki a magyarok körében az U alakot, mint a román fiatalok esetében.⁵⁶ Egy másfajta összehasonlításban, míg a négy külhoni régióban átlagosan 2,4 gyermeket tartottak a fiatalok ideálisnak, ez megegyezett az erdélyi fiatalok elképzeléseivel is.⁵⁷

Felvidék

Szlovákiában, akárcsak Magyarországon és Romániában, magas a házasságkötési ráta, Európa egyik legnagyobb értéke.⁵⁸ Általánosságban a szlovák és magyar népesség egymáshoz viszonyított népmozgalmi mutatóiról viszonylag több információ áll rendelkezésre, mint például kárpátaljai vagy vajdasági vonatkozásban. Sprocha részletes elemzéséből kiderül, hogy a 2000-es évek első felében a szlovákiai társadalomban is csökkenő tendenciát mutatott a termékenység, nemzetiségtől függetlenül.⁵⁹ A népszámlálási adatok szerint a magyar és szlovák nők termékenységi és házasságkötési magatartása közötti különbségek elhanyagolhatók, bár a magyar nők átlagosan valamennyivel korábban vállalják első gyermeküket. A szlovák nők körében magasabb arányban találunk 3-nál több gyermeket nevelő anyát, míg a magyarok körében a két gyermek vállalása a tipikus, és körükben nem elhanyagolható az egygyermekesség sem.⁶⁰ A népszámlálási adatok alapján készült elemzések rávilágítottak arra, hogy a magyar nők gyermekvállalási hajlandósága alacsonyabb

54 Papp Z., 2017. Az ifjúságkutatás aktuális kérdései, i. m.

55 Vita, 2020. Fontos döntések, i.m.; Papházi – Béres – Baráté – Trieb – Székely, 2019. Párkapcsolatok és gyermekvállalás, i. m.

56 Bokor, 2011. Retradicionalizálás? i. m.

57 Papházi – Béres – Baráté – Trieb – Székely, 2019. Párkapcsolatok és gyermekvállalás, i. m.

58 Murinkó – Spéder, 2021. Gyermekdemográfia, i. m.

59 Sprocha, Bronislav: A családszerkezet etnikai sajátosságai és az exogám házasságok mintázatai Szlovákiában. *Kisebbségi Szemle*, 2019. 4 (3). 37–81.; Vita, 2020. Fontos döntések, i.m.;

60 Sprocha, 2019. A családszerkezet etnikai sajátosságai, i. m.

szlovák társaikénál, még ha az elmúlt időszakban csökkentek is ezek a különbségek. A négy régió határon túli magyar népességét összehasonlítva azt látjuk, hogy míg a házasságkötés szempontjából a felvidéki magyarok körében a legalacsonyabbak a ráták, gyermekvállalás szempontjából harmadikok a sorban. Ugyanígy harmadik helyen állnak a többi határon túli magyar közösséghez viszonyítva az első gyermek születésének életkoránál: a nők átlagosan 24,5 éves korukban, a férfiak pedig 26,4 éves korukban vállalják első gyermeküket.⁶¹

A felvidéki magyar fiatalok családalapítási magatartásában az egyik lényeges sajátosság az élettársi kapcsolat szélesebb körű elfogadottsága; az egyedülállók aránya nő, a házasságban élőké itt is csökken, akárcsak a másik három régióban, viszont nagyobb arányban választják az összeköltözést.⁶² A GeneZYs adatai szerint a 15–29 évesek 13,4%-a választotta ezt a párkapcsolati formát,⁶³ Papházi és munkatársai szerint pedig körükben felülreprezentáltak voltak az alacsonyan képzettek.⁶⁴ Felvidéken a 15–29 évesek 9,5%-a volt házas 2015-ben, ez a legalacsonyabb érték, szinte ugyanolyan arányban, mint Vajdaságban. A 25–29 évesek egyötöde volt házas.⁶⁵ Gyermeket a 30 évnél fiatalabbak 13%-a nevelt. Gyermekvállalási terveik heterogén mintázatot mutatnak, hiszen a felvidéki magyar fiatalok terveznek legnagyobb arányban 3-nál több gyereket,⁶⁶ viszont itt találjuk a legjelentősebb (10%-os) tudatos gyermektelenségben gondolkodót is.⁶⁷ Családalapításról alkotott elképzeléseiket jól mutatja az, hogy a négy régió közül itt jelölik meg a legkésőbbi életkort ideálisként az első gyermekvállalás számára (25 év körül a nők, 28 év körül a férfiak esetében), és az ideális gyermekszám is a legalacsonyabb a négy külhoni magyar fiatal csoport közül (2,25 gyerek átlagosan).

Vajdaság

A vajdasági magyar fiatalokról is jobbra a 2010-es évek utáni időszakból állnak rendelkezésünkre adatok és elemzések; azt megelőzően, ha voltak is szerbiai vizsgálatok, a kor társadalmi és politikai eseményeiből is fakadóan, politikai szociológiai kérdéseket feszegettek, mint a politikai, főleg ellenzéki szerepvállalás, deviancia, háborúk okozta traumák, értékrend, szegénység, nacionalizmus. Később került a kutatói napirendre az elvándorlás

61 Vita, 2020. Fontos döntések, i. m.

62 Papházi – Béres – Baraté – Trieb – Székely, 2019. Párkapcsolatok és gyermekvállalás, i. m.; Geambaşu – Vita, 2020. A gyermekvállalás ára?, i. m.; Vita, 2020. Fontos döntések, i. m.; Székely, 2018. *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*, i. m.

63 Papp Z., 2017. Az ifjúságkutatás aktuális kérdései, i. m.

64 Papházi – Béres – Baraté – Trieb – Székely, 2019. Párkapcsolatok és gyermekvállalás, i. m.

65 Papp Z., 2017. Az ifjúságkutatás aktuális kérdései, i. m.

66 Uo.

67 Papházi – Béres – Baraté – Trieb – Székely, 2019. Párkapcsolatok és gyermekvállalás, i. m.

kérdésköre is.⁶⁸ Szerbia a régió többi országához hasonlóan Európa magasabb házasságkötési rátájú országai közé tartozik, de alacsonyabb, mint a román vagy a szlovák átlag.⁶⁹ Szintén a régiós trendekhez igazodott a szerbiai termékenység csökkenése, az volt ebben mégis sajátos, hogy a csökkenés eleve alacsonyabb szintről indult, és kisebb mértékű is volt.⁷⁰ A vajdasági magyaroknak mind a termékenységi, mind pedig a házasságkötési magatartása a szerbekéhez hasonló dinamikát követett. A gyermekvállalási kedv sokáig alacsonyabb volt, de a romániai helyzethez hasonlóan az 1961 utáni kohorszok körében meghaladta a többségi népességét. A négy régió viszonylatában viszont a vajdasági magyarok körében volt a közelmúltban a legalacsonyabb a házasságkötési ráta.⁷¹ Ezek a negatív folyamatok, akárcsak Kárpátalja esetében oda vezettek a 2000-es évek első évtizedére, hogy meghatározó tényezőjévé váltak a magyarok népességfogyásának, kétharmados súllyal esve latba az elvándorlás mellett.⁷²

A Vajdaságban élő magyar fiatalok körében az elmúlt évtizedekben hasonló demográfiai, családsciológiai folyamatok játszódtak le, mint a másik három régióban: nőtt a 30 évnél fiatalabbak körében az egyedülállók aránya és csökkent a házasságkötéseké. Papp Z. és Vita adatai azt mutatják, hogy ebből a szempontból a vajdasági fiatalok egyenesen az „élen jártak”: rájuk jellemző a legnagyobb mértékben az egyedülállóság, és legkisebb mértékben a házasságkötés.⁷³ Ez viszont nem járt együtt az élettársi kapcsolatok népszerűségének növekedésével; élettársi kapcsolatokat inkább az idősebb korcsoport tagjai (a 25–29 évesek) és a diplomások létesítettek nagyobb valószínűséggel.⁷⁴ 2015-ös adatok szerint a 15–29 éveseknek közel egytizede élt házasságban, ami a legidősebb korcsoport esetében sem haladta meg az egyötödöt, ezáltal a négy régió közül a legalacsonyabb házasságkötési kedvre utal.⁷⁵ Az alacsonyabb társadalmi státusúak korábban és nagyobb valószínűséggel kötöttek fiatalon házasságot.⁷⁶

A fiatalon gyermeket vállalók aránya is a legalacsonyabb a négy régió közül: így van ez a 15–29 évesek esetében, akiknek kevesebb mint egytizede nevelt gyermeket,⁷⁷ és a negyedik

68 Szerbhorváth, 2017. Ifjúságkutatások Szerbiában, i. m.

69 Murinkó – Spéder, 2021. Gyermekdemográfia, i. m.

70 Vita, 2020. Fontos döntések, i. m.

71 Uo.

72 Badis Róbert: *Demográfiai folyamatok és etno-kulturális reprodukció vizsgálata a vajdasági magyarok körében*. Identitás Kisebbségkutató Műhely: Zenta, 2017

73 Papp Z. Attila – Vita Emese: Megmaradás és átörökítés – külföldi magyar fiatalok demográfiai, társadalmi folyamatai. In: Székely, 2018. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Magyar Ifjúság Kutatás 2016., i. m. 107–140.

74 Vita, 2020. Fontos döntések, i. m.; Papházi – Béres – Baráté – Trieb – Székely, 2019. Párkapcsolatok és gyermekvállalás, i. m.

75 Papp – Vita, 2018. Megmaradás és átörökítés, i. m.

76 Papházi – Béres – Baráté – Trieb – Székely, 2019. Párkapcsolatok és gyermekvállalás, i. m.

77 Papp Z., 2017. Az ifjúságkutatás aktuális kérdései, i. m.

„helyezés” a 18–49 évesek korcsoportjára vetítve sem változik. A vajdasági magyar nők átlagosan 24,9, a férfiak pedig jóval később, 28 évesen vállalják első gyermeküket.⁷⁸ A gyermekvállalási tervek ugyanilyen mintázatot mutatnak: a tervezett gyermekszám egyrészt az iskolázottsággal csökken (kivéve a férfiak esetében, ahol U alakú az összefüggés), és ebben a régióban a legalacsonyabb a 3 gyermeket tervezők aránya.⁷⁹

A határon túli magyar fiatalok demográfiai magatartása és családdal kapcsolatos értékrendje jobbra az elmúlt másfél-két évtized során vált központi jelentőségűvé a nagymintás szociológiai vizsgálatokban. A négy régió egymáshoz hasonlítását, egyfajta tradicionális–modern tengelyen történő elhelyezését megnehezíti, hogy az egyes családszociológiai mutatók nem feltétlenül konvergálnak. Összességében elmondható, hogy a 2010-es évek közepéig a legtöbb indikátor szerint a kárpátaljai magyar fiatalok bizonyultak a leghagyományosabbnak demográfiai magatartásuk szempontjából, őket az erdélyiek és a felvidékiek követték, a legjobban pedig a vajdasági magyar fiatalok halasztják életutukban a családalapítást. Az eddig rendelkezésünkre álló szakirodalom alapján fontos azt hangsúlyozni, hogy a magyar népesség demográfiai viselkedése minden régióban sok tekintetben hasonlós az adott ország többségi népének magatartásához. Ami a négy külhoni fiatal populációt illeti, már 2020 előtt fontos trendnek bizonyult az egyedülállók arányának növekedése, ami nem kizárólag a házasságkötés halasztását jelenti, hanem általában a párkapcsolat-formálódását is. Ez alól lényegében Kárpátalja képezett kivételt. Az élettársi kapcsolathoz való viszonyulás tekintetében fontos különbségek vannak, egyetlenül terjedt el a négy régióban, bár kétségkívül nőtt az elfogadottsága. Leginkább Felvidéken választották a fiatalok, legkevésbé Kárpátalján, tipikusan a 25 évnél idősebbek és az alacsonyan iskolázottak, akik körében egyfajta próbaházasságként működött. Érdekesség, hogy ez a mintázat Vajdaságban nem volt érvényes, ahol bár viszonylag népszerűtlen, ám mégis inkább a magasabban képzettekre volt jellemző. Végül a házasságkötés szintén egyre jobban kiszorul az ifjúsági életszakaszról, és inkább az alacsonyabb társadalmi státushoz kötődik.

Elemzés

Az alábbi fejezetekben célunk a négy régióból származó korábbi elemzések kiegészítése, pontosítása összehasonlító adatok révén, mely hiánypótló abban a tekintetben, hogy korábban nem, vagy csak korlátozottan tudtunk olyan elemzésekre támaszkodni, amelyek hasonló, egymással pontosan összevethető populációkra koncentráltak. Ebben a tanulmányban

78 Vita, 2020. Fontos döntések, i.m.

79 Papp Z., 2017. Az ifjúságkutatás aktuális kérdései, i. m.; Vita, 2020. Fontos döntések, i.m.

négy,⁸⁰ Magyarország határain kívül eső, magyarok által lakott régióból származó adatok alapján vizsgáljuk a 15–29 éves magyar fiatalok családi státuszát, párkapcsolati életében bekövetkező változásokat az elmúlt két évtizedre visszamenőleg.

A határon túli magyar fiatalokra is kiterjedő első nagy kérdőíves kutatás adatai 2001-ben készültek, melyet 2016-ban majd legutóbb 2020-ban újabb hasonló módszertanú és tematikájú felmérés követett. Ezeknek a *nagymintás* kutatásoknak közös vonása a módszertani és tematikák szerinti egységesség (nagyjából azonos időben, azonos kérdéssor mentén, ugyanazzal a módszerrel történő lekérdezés) továbbá a célcsoport szociodemográfiai (lakóhely, életkor, nem) jellemzők szerinti reprezentativitása. A 2001-es adatfelvételnélkor a Magyarországgal szomszédos országokban, a magyarlakta területeken 6480 fős mintán készült felmérésről van szó, mely során a magyar és a többségi nemzethez tartozó fiatalokkal is készültek kérdőívek. A magyar kisebbségek körében Erdélyben közel 2000, Felvidéken és a Vajdaságban 1000-1000, Kárpátalján 500 fiatalot kérdeztek meg.⁸¹ Az utóbbi két hullám során nem változott a minta létszám szerinti összetétele, azaz 2016-ban és 2020-ban összesen 4 000 határon túli fiatal⁸² megkérdezésével zajlott a Magyar Ifjúságkutatás.⁸³

A fiatalok családi állapot szerinti összetételének változásai 2001 és 2020 között

Az elmúlt húsz évben jelentős változások történtek a határon túli magyar fiatalok családi állapotában, melyek akkor a legszembetűnőbbek, ha korosztályos bontásban szemrevételezzük őket. Az alábbiakban az ifjúsági életszakaszt ötéves korcsoportokra bontva vizsgáljuk meg a főbb demográfiai folyamatokat.

Az ifjúsági életszakasz kitolódásának családdemográfiai értelemben vett jelei 2001 óta folyamatosan megfigyelhetők. Ezzel összhangban már az ezredév környékén érezhető volt az egyedülálló életforma általános elterjedése a legfiatalabb korosztályban. A 15–19 éves fiatalok több mint 95%-a tartozott és tartozik a legutóbbi felmérés szerint is ebbe a kategóriába. Vagyis a 19 év alatti fiatalok körében formális párkapcsolati törekvések aligha vannak, az egyedülállóság stabilan uralja ezt az életszakaszt húszéves távlatban. A

80 Ezek: Erdély (Románia), Felvidék (Szlovákia), Vajdaság (Szerbia), Kárpátalja (Ukrajna).

81 A MOZAIK 2001 kutatás módszertanáról részletesebben szól a következő tanulmány: Veres Valér: A Kárpát-medencei magyar fiatalok életeseeményei, társadalmi-gazdasági helyzete és közérzete. *Erdélyi Társadalom*, 2004. 2 (2). 25–58.

82 Romániában Partium, Belső-Erdély és Székelyföld területéről 2 000 fő, Szlovákiában Felvidékről 1 000 fő, Ukrajnában Kárpátalján valamint Szerbiában Vajdaság területéről 500-500 főt kérdeztek meg.

83 A Magyar Ifjúságkutatás-sorozat módszertanáról bővebben lásd: Székely Levente: Módszertani jegyzet: Magyar Ifjúságkutatás 2016. In: Uő, 2018. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Magyar Ifjúság Kutatás 2016., i.m. 479–501.

párkapcsolat-formálódás időszaka 19 éves kortól kezdődik, nagyjából a középiskola befejezését követően kezd látszani enyhébb növekedés az élettársi kapcsolatok és a házasságok arányában.

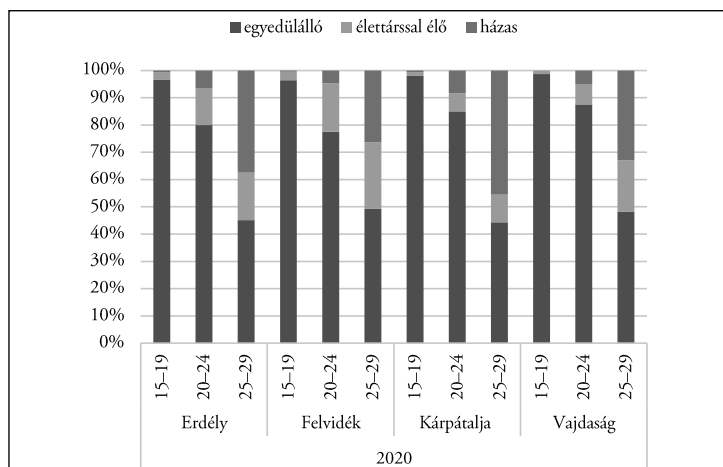
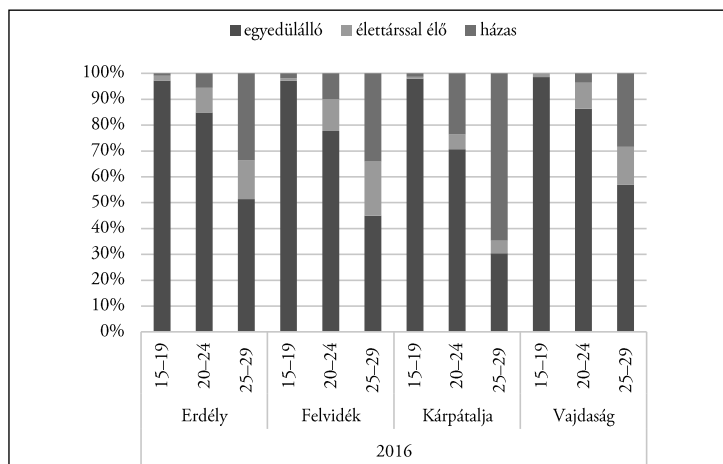
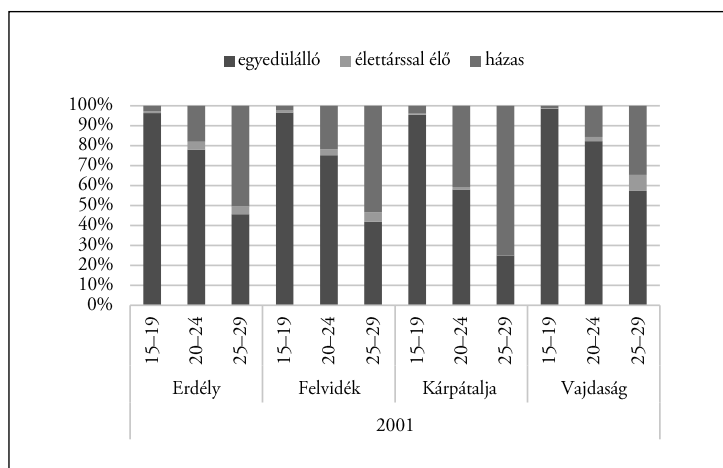
A határon túli régiók mindegyikében tehát a 20–24 évesek korcsoportjában már néhányan együtt élnek, esetleg házasságot is kötnek. Ebben a korosztályban 2001 és 2016 között érdemi változások zajlottak, amelyek ezt követően is folytatódtak. A házasságban élő fiatalok aránya fokozatosan visszaesett, és a húszas éveik elején járó fiatalok körében terjedni kezdett a házasságon kívüli együttélés. A kétezres évek elején azok a fiatalok, akik az együttélésre alapuló kapcsolat mellett döntöttek, jellemzően házasságot kötöttek minden régióban, és alig akadtak néhányan, akik szembe menve a házasság normativitásával, élettársi kapcsolatot létesítettek (2–4%). A házasságban élő fiatalok számaránya régióként jelentősen eltért 2001-ben. Kárpátalján például a 20–24 évesek 41, a felvidékiek 22, az erdélyiek 18 és a vajdaságiak 16%-a élt házasságban. 2016-ra mérséklődtek a régiók közötti különbségek, miközben jelentősen csökkentek a házasságkötések: Kárpátalján 23, Felvidéken 10, Erdélyben 6, a Vajdaságban pedig 4%-ra zsugorodott a 20–24 éves házaspárok számaránya (lásd: 1–2. ábra). A viszonylag fiatal korban kötött házasságok egy részét felváltotta a formalításokat mellőző együttélés, legfőképpen Felvidéken és Vajdaságban, kisebb mértékben pedig Erdélyben. Az élettársi együttélések Felvidék után Vajdaságban nőttek leginkább ebben az időszakban. 2016 és 2020 között Erdélyben és Felvidéken enyhén tovább növekedett az élettársi kapcsolatok száma, a többi régióban nem volt változás. Felvidéken és Kárpátalján ugyanekkor csökkent a házaspárok aránya a 20–24 évesek körében (lásd: 1–3. ábra).

A fiatalok házasságkötési hajlandóságáról – Kárpátalját kivéve – lényegében 24 éves kor fölött beszélhetünk. Nézzük most meg, hogy a húszas éveik második felében járó fiataloknál milyen trendfordulók azonosíthatók az elmúlt évtizedek tapasztalatai alapján. Ahogy az 1. ábrán láthatjuk, az ezredforduló környékén a 25 év fölöttiek legalább fele Erdélyben (50,4%) és Felvidéken (53,4%), Kárpátalján pedig háromnegyede (75%) házasságban élt. A házasságtól való konstans távolmaradás az évek során a vajdasági fiatalokat jellemezte leginkább, a 25–29 évesek nagyjából egyharmada élt házasságban (2001-ben és 2020-ban egyaránt). A 20–24 évesekhez hasonlóan ebben a korcsoportban is számottevően csökkent a házasságkötések aránya 2001–2016 között, Vajdaság kivételével mindhárom régióban; Erdélyben 50,4-ről 33%-ra, Felvidéken 53,4-ről szintén 33%-ra, Kárpátalján 75-ről 63%-ra, Vajdaságban a hibahatárhoz közel, 34,7-ről 28%-ra csökkent a házaspárok aránya a korosztályban (lásd: 1–2. ábra). Mindez azt is jelenti, hogy másfél évtized alatt az idősebbek körében Felvidéken csökkent legnagyobb mértékben a fiatalok házassági kedve, miközben a családi állapotuk szerint házasságban élő fiatalok aránya nagyjából azonos szintre (28–33% közé) süllyedt három régióban is. A határon túli magyar fiatalok házasságkötési

mintájától 2016-ban Kárpátalján tértek el leginkább, ugyanis ez volt az egyetlen olyan terület, ahol a 25–29 év közötti fiatalok több mint fele már házasságban élt ebben az életkori csoportban. Ha összegeznünk kellene tehát a 2001 és 2016 közötti, 25 év fölötti fiatalokra vonatkozó házassági trendeket, akkor elmondható, hogy a házasságkötések jelentős mértékű csökkenésére elsősorban Felvidéken és Erdélyben került sor ebben az időszakban, kisebb mértékben pedig Kárpátalján. A vajdasági fiatalok házasságkötési kedve aligha fémjelozhető lejtmenetként, hiszen már 2001-ben jóval alacsonyabb volt a házassági kedv a többi régióval való összehasonlításban (lásd: 1–2. ábra).

A házasságkötések dinamikájában 2016 után két említésre méltó változást észleltünk. Ami talán kevésbé meglepő, hogy a korábbi trendekkel összhangban tovább csökkent a házas fiatalok aránya, ugyanakkor a csökkenés nem minden régióban, csak Felvidéken és Kárpátalján volt tetten érhető. Utóbbi esetében a 25–29 évesek kevesebb mint fele (45%) döntött a házasság mellett 2020-ra (lásd: 3. ábra). A házasságkötések csökkenésének üteme az utóbbi két vizsgálati év között látványosan felgyorsult Kárpátalján: míg 2001 és 2016 között 12 százalékponttal, addig 2016 és 2020 között 18 százalékponttal lett kevesebb a házasságok számaránya a 25 év fölöttiekénél (lásd: 2. és 3. ábra). Mindez azt is jelenti, hogy 2016 után a korosztályba tartozó felnőttek házasságkötéseiben a legnagyobb mértékű csökkenés a kárpátaljai fiataloknál következett be. Megfigyelhető ugyanekkor egy trendforduló is, hiszen Erdélyben és Vajdaságban 2016 után nőtt a házasságban élők számaránya, Erdélyben 4,5 százalékpontnyi, Vajdaságban 5,0 százalékpontnyi emelkedés volt 2016–2020 között.

2016 után az idősebb korosztályban szintén növekedett az élettársi együttélések száma valamennyi régióban. A 25 év fölötti fiatalok közül legtöbbször Felvidéken döntöttek az élettársi kapcsolat mellett, itt négy év alatt 20,0-ról 24,4%-ra emelkedett az együttélések számaránya, de Vajdaságban (18,8%), valamint Erdélyben (17,4%) is a 25–29 évesek elég jelentős hányada él élettársi kötelékben (lásd: 3. ábra). Az élettársi kapcsolatok elterjedésében Felvidék olyannyira „élenjáró”, hogy a 25–29 éves fiatalok közel azonos arányban választják az élettársi kapcsolatot, mint a házasságot, ami arra utal, hogy idővel ez az együttélési forma felválthatja a házasság helyét, mint annak alternatívája. Az „új” kapcsolati forma elterjedésében a fiatal korosztályok kiemelt szerepét figyelhetjük meg már most is. Kárpátalján az utóbbi két felmérés között megduplázódtak az élettársi együttélések. Hasonló jellegű és mértékű változásokra a többi régióban korábban, vagyis már 2001–2016 között sor került, ezek az országok mondhatni előrébb vannak a második demográfiai átmenetben.

1–3. ábra: A fiatalok családi állapot szerinti megoszlása korcsoportok és régiók szerint, 2001–2020

A párkapcsolatok eltérő dinamikát mutatnak a nők és a férfiak esetében, és e mellett azonosítható néhány régiós törésvonal is. A következőkben tehát a nemi különbségeket vizsgáljuk meg elsősorban az idősebbek, vagyis a 25 év felettiek korosztályában, hiszen mint láttuk, ekkortól beszélhetünk érdemben párkapcsolat-formálódásról a fiatalok esetében.⁸⁴ A 4. ábra alapján a férfiak már az évezred elején is lényegesen magasabb arányban éltek párkapcsolaton kívül: a férfiak körülbelül fele 25 éves kora fölött is egyedülálló maradt Erdélyben és Felvidéken, Kárpátalján valamivel kevesebben (kb. 40%). A férfiakkal ellentétben a nők közül viszonylag kevesen maradtak egyedülállók miután betöltötték a 25. életévüket, régióként nagyjából a nők egyharmada, kivéve Kárpátalját, ahol ennél kevesebb, vagyis 13% körül alakult az egyedülálló nők aránya. Erdélyben és Vajdaságban a nők körülbelül fele (57,6, illetve 50,3%-a), Felvidéken valamivel többen (60,2%), míg Kárpátalján a 25–29 éves korosztályba tartozó nők közül szinte mindenki (87%) házasságban élt (lásd: 4. ábra). Az ezredforduló kezdetén tehát a fiatal nők nagy többségének párkapcsolati szempontból egyetlen lehetősége volt a húszas éveik közepén, mégpedig a férjhezmenetel.

A házasság mint hosszú távra szóló párkapcsolat kialakítását legnagyobb mértékben a vajdasági férfiak halasztották, akiknek 2001-ben kb. kétharmada (27%-a) élt egyedülállóként a 25–29 éves korosztályban. Figyelemre méltó, hogy Kárpátalja után itt tapasztalható az egyik legnagyobb különbség a korosztályba tartozó házasságra lépő férfiak és nők arányában (22,9 százalékpont). A fiatal férfiak házasságkötési kedve Kárpátalján volt a legmagasabb, 2001-ben egyedül ebben a régióban érte el a 60%-ot, miközben Felvidéken a férfiak 45, Erdélyben pedig 44%-a élt házasként (lásd: 4. ábra).

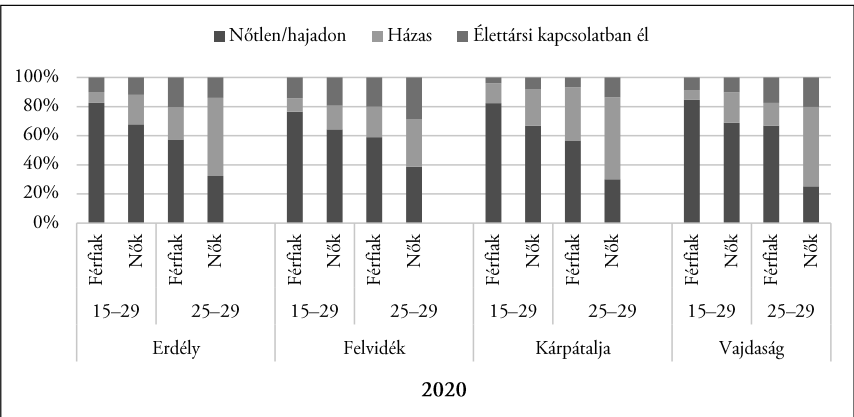
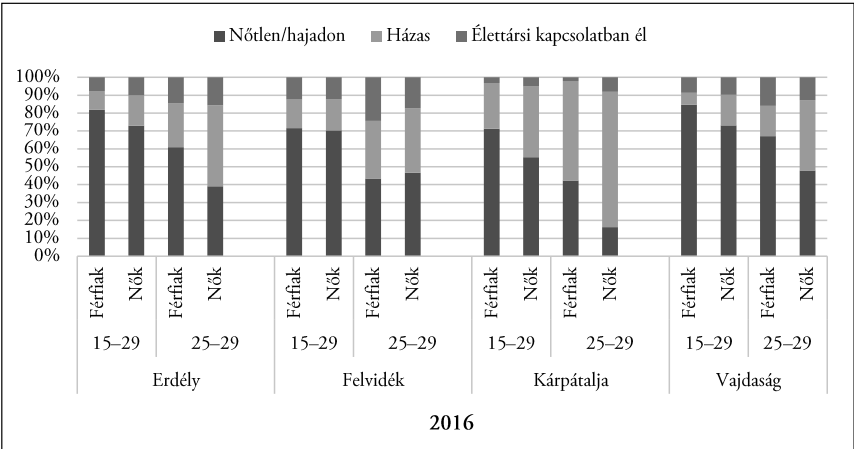
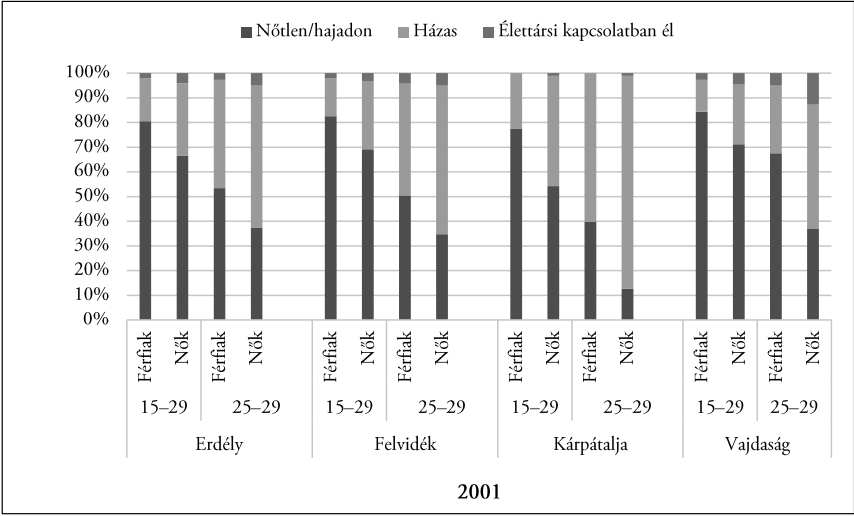
Azokban a régiókban, ahol az élettársi kapcsolatot felvállalták a fiatalok (elsősorban Vajdaság, Felvidék és némiképp Erdély), ott inkább a nők választották az együttélésnek ezt a formáját, ez különösen így volt a vajdaságiaknál és az erdélyi részen, Felvidéken nagyjából azonos mértékben döntöttek a férfiak és a nők az élettársi kapcsolat mellett. Eme különbségek ellenére hangsúlyozzuk, hogy 2001-ben marginális jelenségnek számított az élettársi együttélés mindkét nem körében (lásd: 4. ábra). Összegezve az ezredfordulóra jellemző helyzetet kijelenthetjük, hogy a házasság jelentősége a nők esetében kiemelkedőnek számított minden területen, a házasságkötésekben tapasztalható nemi különbség – az ebben az időszakban legradicionalisabbnak számító – Kárpátalján és Vajdaságban volt a legmagasabb.

A 2016-os adatok azt mutatták, hogy másfél évtized elteltével minden régióban és mindkét nem köréből többen választották az élettársi kapcsolatot, amely egyre

84 Az összehasonlíthatóság kedvéért a 4–6. ábrákon a 15–29 évesekre, vagyis a teljes vizsgált populációra is közöljük az adatokat.

népszerűbb kapcsolati forma lett a 25 év fölötti férfiaknál is. 2016-ban két régióban már több fiatal férfi élt élettársi viszonyban, mint nő (Felvidéken 24 vs. 12%, Vajdaságban 16 vs. 13%). Erdélyben nagyjából azonos arányban (14 vs. 16%), Kárpátalján pedig ugyan összességében kevesen, de elsősorban a nők döntöttek a házasságon kívüli együttélés mellett (8,1 vs. 2,1%) (lásd: 5. ábra). A házasságkötések terén régióként eltérő trendekről beszélhetünk a két nem vonatkozásában. 2001 után Erdélyben a 25 év fölötti férfiak házasságkötési kedve csökkent nagyobb mértékben, 19,1 százalékponttal, a nők pedig 12,4 százalékponttal másfél évtized alatt (lásd: 4. és 5. ábra). Felvidéken és Kárpátalján a nők közül kötöttek kevesebben házasságot, a felvidéki fiatal nőknél 24 százalékponttal csökkent a házasságban élők aránya 2001 és 2016 között, Vajdaságban pedig körülbelül tíz százalékpontos csökkenés tapasztalható mindkét nem esetében (lásd: 4. és 5. ábra).

A 2020-as vizsgálati év különlegességét elsősorban a világméretű koronavírus-járvány alapozta meg, ezért érdemesnek tartottuk a 2020-as adatokat nemcsak a 2001-es, hanem a 2016-os felmérés eredményeivel összevetésben vizsgálni. Az elemzésből kiderül, hogy 2016 és 2020 között másfél évtizedes trend dőlt meg az erdélyi, valamint a vajdasági nők házasságkötési mintázatában azáltal, hogy a 25 év fölöttiek korosztályában nőttek a házasságkötések: Erdélyben 45-ről 52%-ra, Vajdaságban 39-ről 54-re. Ezzel párhuzamosan Vajdaságban az élettársi kapcsolatban élő nők aránya szintén növekedett, vagyis összességében a hosszú távú kapcsolatok felfele ívelését láthattuk a vajdasági fiatal nőknél. Mindeközben a házasságkötések csökkenő trendje a férfiak esetében Erdélyben és Vajdaságban megmaradt, és tovább emelkedett a házasságon kívüli együttélések számaránya. A korábbi évek trendjei folytatódtak Felvidéken és Kárpátalján, ahol a 25 évesnél idősebb nők és férfiak is kevesebb házasságot kötöttek, ami a második demográfiai átmenet keleti irányú továbbgyűrűzésére utal. A jelenség előrehaladottabb fázisára utalnak a dél-szlovákiai adatok: a 25 év fölötti felvidéki férfiak körében az egyedülállóság jelentősebb növekedését (15,6 százalékpont) figyelhetjük meg 2016–2020 között, miközben csökkent mind a házassági hajlandóság, mind az élettársi együttélések száma. Az azonos korcsoportba tartozó felvidéki nők párkapcsolati preferenciájában egyre jelentősebb szerepet kaptak az élettársi együttélések: 2020-ra közel megduplázódott a korosztályba tartozó nőknél az élettársi kapcsolatok aránya (17-ről 29%-ra) és csaknem annyian élnek együtt házasságon kívüli kapcsolatban, mint amennyien házasságban (lásd: 6. ábra).

4–6. ábra: A fiatalok családi állapot szerinti megoszlása
korcsoportok, nemek és régiók szerint, 2001–2020

A családi állapot/párkapcsolatok iskolázottság szerinti változása 2001–2020 között

Noha az életesemények egykor „klasszikusnak” számító sorrendje – tanulmányok befejezése, munkába állás, családalapítás – felbomlani látszik, az iskolázottság, a tanulói státusz vagy annak kilátásba helyezése és a párkapcsolat-alakítás, illetve a családalapítás mindmáig szorosan kötődik egymáshoz, és ez az elmúlt húsz évben aligha változott. Ha megnézzük a főtevékenységük szerint tanulók családi állapot szerinti megoszlását (1. és 2. táblázat), azt tapasztaljuk, hogy az iskolarendszerű képzésben tanulmányaikat folytatók több mint 90%-ának nincsen olyan tartós kapcsolata, amely keretében együtt élne a partnerével vagy házasságot kötött volna. 19 éves korosztályban a párkapcsolatban élők alacsony esetszámai miatt érdemben nem értékelhetők az adatok, az viszont egyértelmű, hogy a fiatal korosztály esetében a tanulók között szinte alig akadnak olyanok, akik tartós párkapcsolatban élnek. A képet nem sokkal árnyalja, ha kizárólag az idősebbek, a 20 vagy akár a 25 év fölöttiek élethelyzetét vesszük figyelembe. Ez esetben is a fiatalok döntő többsége, legalább 87%-a (Erdélyben) vagy ennél több⁸⁵ egyedülálló (lásd: 2. táblázat). A tanulói státusz valamelyest összeegyeztethetőbbnek tűnik az élettársi kapcsolattal, mint a házassággal, viszont érdemes megjegyezni, hogy a tanulás mellett közös háztartásban élő fiatal párok száma sem különösen magas, akár a teljes populációt, akár az idősebbeket nézzük. A 2020-as adatok szerint a 20–29 évesek közül a tanulók 1–10%-a él együtt a párjával, legtöbben Erdélyben, legkevesebben Kárpátalján, és körülbelül 2–3%-uk él házasságban.

85 A felvidéki 25–29 évesek közül az iskolarendszerű képzésben tanulók 91, Vajdaságban 93, Kárpátalján 96%-a egyedülálló.

2001						
	15–19			20–29		
	Egyedülálló	Házás	Élettársi kapcsolatban él	Egyedülálló	Házás	Élettársi kapcsolatban él
Erdély						
Tanul	99,2	0,3	0,6	90,4	6,4	3,2
Dolgozik	92,7	5,5	1,8	62,1	34,5	3,5
NEET	76,5	17,6	5,9	22,7	68,8	8,6
Összesen	96,2	2,6	1,2	62,3	33,7	4,0
<i>N</i>	536	16	6	816	442	52
Felvidék						
Tanul	100	-	-	99,2	0,8	-
Dolgozik	94,2	2,9	2,9	67,0	29,5	3,5
NEET	82,4	11,8	5,9	40,7	51,9	7,4
Összesen	96,8	1,9	1,3	73,5	23,6	2,9
<i>N</i>	302	6	4	573	184	23
Kárpátalja						
Tanul	99,2	0,8	-	84,0	8,0	8,0
Dolgozik	97,7	-	2,3	48,9	51,1	-
NEET	64,7	35,3	-	9,6	90,4	-
Összesen	95,5	3,9	0,6	113	140	2
<i>N</i>	170	7	1	44,3	54,9	0,8
Vajdaság						
Tanul	99,2	0,8	-	93,7	4,2	2,1
Dolgozik	94,1	2,9	2,9	66,0	28,1	5,9
NEET	100	-	-	26,4	71,7	1,9
Összesen	98,6	1,0	0,3	68,9	2,0	0,8
<i>N</i>	283	3	1	437	167	30

Forrás: MOZAIK 2001; khi-négyzet szerinti szignifikancia minden esetben: $p < 0,000$ szinten szignifikáns, a vajdasági 15–19 éves korcsoport kivételével.

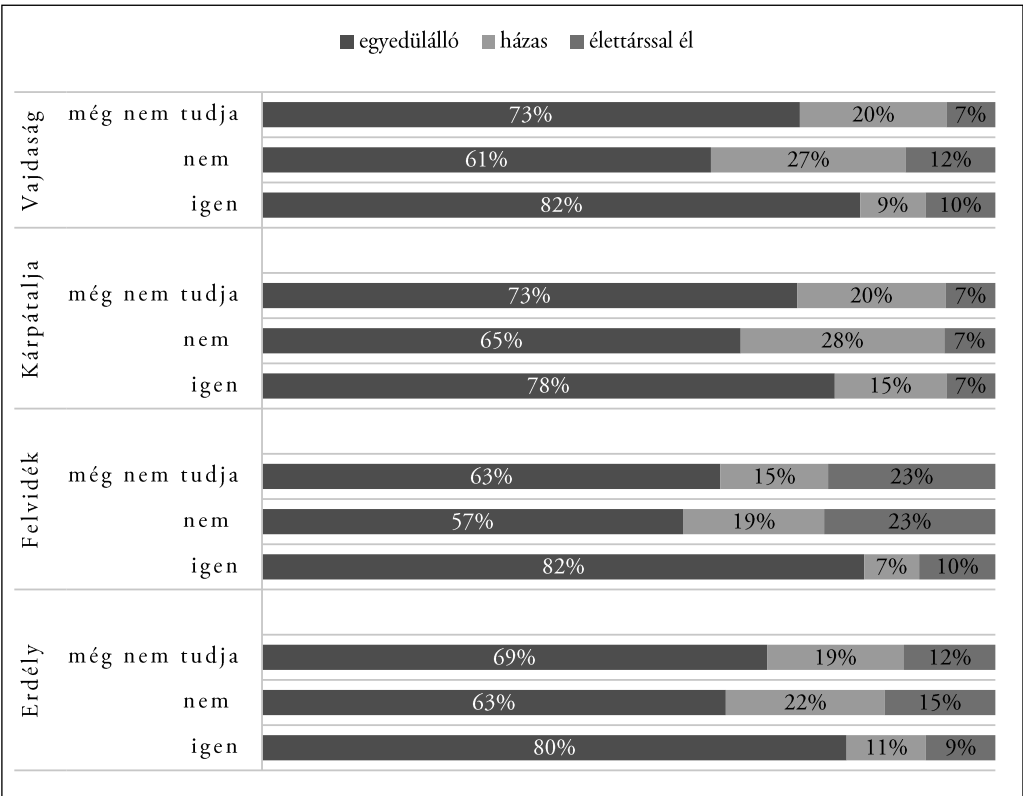
1. táblázat: A fiatalok főtevékenység szerinti megoszlása a családi állapot kategóriáiban, korcsoportok és régiók szerint, 2001

2020						
	15–19			20–29		
	Egyedülálló	Házass	Élettársi kapcsolatban él	Egyedülálló	Házass	Élettársi kapcsolatban él
Erdély						
Tanul	97,2	0,4	2,5	86,8	3,4	9,7
Dolgozik	90,9	3,6	5,5	58,1	24,2	17,8
NEET	92,0	-	8,8	35,7	49,3	15,0
Összesen	96,5	0,6	2,9	63,1	21,6	15,3
<i>N</i>	628	4	19	762	261	185
Felvidék						
Tanul	97,8	-	2,2	91,1	1,2	7,7
Dolgozik	93,8	-	6,3	55,3	19,0	25,8
NEET	75,0	12,5	12,5	35,2	40,8	23,9
Összesen	96,8	0,4	2,8	61,7	17,0	21,4
<i>N</i>	242	1	7	447	123	155
Kárpátalja						
Tanul	100,0	-	-	96,1	2,6	1,3
Dolgozik	86,7	-	13,3	57,5	31,4	11,1
NEET	80,0	20,0	-	33,3	56,7	10,0
Összesen	98,0	0,7	1,4	64,2	27,1	8,7
<i>N</i>	145	1	2	213	90	29
Vajdaság						
Tanul	99,3	-	0,7	92,5	1,9	5,7
Dolgozik	90,9	-	9,1	57,6	24,4	18,0
NEET	100	-	-	36,0	60,0	4,0
Összesen	98,7	-	1,3	67,0	19,9	13,1
<i>N</i>	152	0	2	225	67	44

Forrás: Magyar Ifjúság 2020; khi-négyzet szerinti szignifikancia minden esetben: $p < 0,05$ szinten szignifikáns, a vajdasági 15–19 éves korcsoport kivételével.

2. táblázat: A fiatalok főtevékenység szerinti megoszlása a családi állapot kategóriáiban, korcsoportok és régiók szerint, 2020

A tanulmányok folytatása mellett a jövőre irányuló tanulmányi tervek három régióban szoros összefüggést mutatnak a párkapcsolati helyzettel. Erdélyben, Felvidéken és Vajdaságban,⁸⁶ akik tervezték, hogy a jövőben bármilyen formában folytatják tanulmányaikat, nagyobb eséllyel voltak egyedülállók (a fiatalok 80%-a). Ezzel szemben a tanulást, a képzések folytatását nem tervezők valamivel több mint fele (Felvidéken 57, Vajdaságban 61, Erdélyben 63%) él egyedül (lásd: 7. ábra). A 7. ábrán bemutatott adatok szerint a tanulmányaikat folytatni kívánókhöz képest, a tanulást, további képzést nem tervező fiatalok között kétszer vagy akár háromszor magasabb a házasságban élők aránya, Erdélyben és Felvidéken pedig a tanulmányaikat lezártnak tekintő fiatalok nagyobb arányban élnek élettársi kapcsolatban is. Ezekből az adatokból láthatjuk, hogy nemcsak az aktív tanulói státusz, hanem a későbbi tanulmányok kilátásba helyezése is kevésbé fér össze a párkapcsolattal, a házassággal.

7. ábra: Tanulmányok tervezése a családi állapot függvényében, 2020
(Kérdés: Szeretne-e továbbtanulni, tanfolyamot végezni, tanulni még valamit?)

86 Kárpátalján a családi állapot és a tanulmányok jövőbeni tervezése között nincs szignifikáns összefüggés.

A következőkben kitérünk a befejezett iskolai végzettség és a párkapcsolati helyzet összefüggéseire, és megnézzük az e téren lezajlott kiemelkedő változásokat két évtizedes távlatban, az adatokat a 3. és 4. táblázatban követhetjük. A házassodás terén az iskolázottsághoz köthető az egyik nagyon fontos trendváltozás: míg 2001-ben az volt a jellemző (három kivétellel: vajdasági nők, valamint erdélyi és kárpátaljai férfiak), hogy a „korai” házasságkötés csökken az iskolázottsággal (lásd: 3. táblázat), ez a trend átalakul, és a legtöbb helyen U alakú lesz vagy nő az iskolázottsággal a házasságkötések aránya, különösen a nők esetében (kivétel: felvidéki és vajdasági férfiak) (4. táblázat). Ennek a mintázatnak a kialakulásához az vezetett, hogy az elemzett 20 évben, Erdélyben és Felvidéken a házassodási kedv sokkal nagyobb mértékben csökkent az alacsonyan, mint a magasán képzettek körében, utóbbiban legtöbb helyen nőtt, vagyis a nők körében Kárpátalján kívül mindenütt nőtt a 30 év alatti diplomások házasságkötése. Az alapfokú végzettséggel rendelkező nők házasságkötései két régióban nőttek, Kárpátalján és Vajdaságban. A házassodási kedv csökkenése a férfiak esetében szintén sokkal nagyobb mértékben érintette az alacsonyan iskolázottakat, viszont a nőkkel ellentétben a diplomás férfiak körében nem növekedtek a házasságkötések (lásd: 3. és 4. táblázat). Elemzésünk szempontjából izgalmas eredményre derült fény az élettársi kapcsolatok és iskolázottság összefüggésében az ezredforduló óta: míg 2001-ben a nők körében, Vajdaságot leszámítva, az élettársi kapcsolatok valószínűsége csökkent az iskolázottsággal, ma már mindenütt U alakú, vagyis a házasságon kívüli együttélési forma egyszerre kapcsolódik az alacsony és a magas társadalmi státushoz a nőknél. Hozzá kell tenni, hogy 20 év alatt sokkal erőteljesebben nőtt minden régióban a női élettársi kapcsolatok népszerűsége a diplomások, mint az alacsonyabban iskolázottak körében. Elképzelhető, hogy az élettársi kapcsolat „csak” próbaházasság, és az is valószínű, hogy rétegenként változnak a jelentései, de mindenképpen egy újnak számító jelenségről van szó. Kárpátalja esete ebből a szempontból valamelyest sajátos, hiszen a nők körében az élettársi kapcsolat valószínűsége egyenesen nő az iskolázottsággal, tehát ott a második demográfiai átmenet elméletében megfogalmazott jelek azonosíthatók (bár az eltérések kicsik). A férfiaknál kiemelkedő mintaváltás nem történt ezen a téren, legalábbis Erdélyben és Vajdaságban az élettársi kapcsolat és az iskolázottság között 20 éve, és jelenleg is U alakú összefüggést látunk. Felvidék kivételt képez, hiszen ott nincsenek nagy iskolázottsági különbségek. Kárpátalja sajátos helyzete abból adódik, hogy 2001-ben a fiatal férfiak közül senki nem számolt be élettársi kapcsolatról, 2020-ban pedig az alacsony esetszámok miatt mintázatról beszélni nem igazán lehet. Részben hasonló a helyzet Vajdaságban, ahol a kis elemszámú minta szerint alapvetően a felsőfokú végzettséggel rendelkező férfiak választották többen az élettársi együttélést. Erdélyben, bár nem jelentősek az iskolázottság szerinti különbségek a férfiaknál, az élettársi kapcsolat az alacsonyan iskolázottak életformájaként jelenik meg (lásd: 4. táblázat).

2001						
	Férfiak			Nők		
	Egyedülálló	Élettársi kapcsolatban él	Házas	Egyedülálló	Élettársi kapcsolatban él	Házas
Erdély						
Alapfok	69,1	2,6	28,3	29,7	9,7	60,6
Középfok	76,6	1,6	21,8	60,1	3,0	36,9
Felsőfok	65,4	5,6	29,0	70,3	3,0	26,7
Összesen	72,1	2,6	25,3	54,2	4,6	41,2
<i>N</i>	<i>465</i>	<i>17</i>	<i>163</i>	<i>364</i>	<i>31</i>	<i>277</i>
Felvidék						
Alapfok	69,3	3,2	27,5	44,7	5,7	49,7
Középfok	74,5	2,9	22,5	52,7	2,2	45,2
Felsőfok	91,3	4,3	4,3	82,4	0,0	17,6
Összesen	72,6	3,2	24,2	49,8	4,1	46,1
<i>N</i>	<i>228</i>	<i>10</i>	<i>76</i>	<i>134</i>	<i>11</i>	<i>124</i>
Kárpátalja						
Alapfok	63,0	–	37,0	12,5	1,0	83,3
Középfok	59,0	–	41,0	23,8	1,0	75,2
Felsőfok	83,3	–	16,7	48,5	0,0	51,5
Összesen	64,3	–	35,7	27,2	1,3	71,5
<i>N</i>	<i>83</i>	<i>–</i>	<i>46</i>	<i>43</i>	<i>2</i>	<i>113</i>
Vajdaság						
Alapfok	71,2	3,9	24,8	34,9	11,1	54,0
Középfok	83,2	2,5	14,3	77,8	2,6	19,7
Felsőfok	84,6	5,5	9,9	63,9	6,0	30,1
Összesen	78,5	3,9	17,6	57,7	6,7	35,6
<i>N</i>	<i>285</i>	<i>14</i>	<i>64</i>	<i>188</i>	<i>22</i>	<i>116</i>

3. táblázat: A családi állapot nemek és iskolai végzettség szerinti megoszlása régióként a 20–29 évesek körében, 2001

2020						
	Férfiak			Nők		
	Egyedülálló	Élettársi kapcsolatban él	Házass	Egyedülálló	Élettársi kapcsolatban él	Házass
Erdély						
Alapfok	65,7	18,0	16,3	37,6	20,2	42,2
Középfok	75,6	14,7	9,6	60,2	12,0	27,8
Felsőfok	71,4	15,8	12,8	52,9	17,5	29,6
Összesen	71,9	15,9	12,2	53,8	15,2	31,0
<i>N</i>	<i>448</i>	<i>99</i>	<i>76</i>	<i>321</i>	<i>91</i>	<i>185</i>
Felvidék						
Alapfok	61,6	17,8	20,5	40,0	40,0	20,0
Középfok	70,7	18,4	10,9	59,3	21,4	19,2
Felsőfok	71,6	17,9	10,4	50,8	23,7	25,4
Összesen	69,1	18,2	12,7	53,9	24,6	21,4
<i>N</i>	<i>262</i>	<i>69</i>	<i>48</i>	<i>186</i>	<i>85</i>	<i>74</i>
Kárpátalja						
Alapfok	73,7	5,3	21,1	0,0	0,0	100,0
Középfok	78,8	3,8	17,3	61,2	11,8	27,1
Felsőfok	65,2	10,9	23,9	55,7	11,4	32,9
Összesen	74,6	5,9	19,5	54,8	10,8	34,3
<i>N</i>	<i>126</i>	<i>10</i>	<i>33</i>	<i>91</i>	<i>18</i>	<i>57</i>
Vajdaság						
Alapfok	62,5	8,3	29,2	17,6	17,6	64,7
Középfok	85,5	9,4	5,1	68,4	12,6	18,9
Felsőfok	69,8	23,3	7,0	31,0	19,0	50,0
Összesen	78,8	12,5	8,7	52,6	14,9	32,5
<i>N</i>	<i>145</i>	<i>23</i>	<i>16</i>	<i>81</i>	<i>23</i>	<i>50</i>

4. táblázat: A családi állapot nemek és iskolai végzettség szerinti megoszlása régióként a 20–29 évesek körében, 2020

Összegzés, következtetések

Tanulmányunkban a külföldi magyar fiatalok családalapítási viselkedésével és elképzeléseivel foglalkoztunk, fő célkitűzésünk az volt, hogy az elmúlt két évtizedre visszatekintve egy helyen vázoljuk mind a négy határon túli régió magyar fiataljaira lebontva a párkapcsolatok (a házasságkötések és az élettársi kapcsolatokat) trendjeit. Ehhez a tanulmány első felében nemcsak elméleti írásokat, hanem a fellelhető empirikus eredményeket is összegeztük, melyek részben azon kérdőíves felmérések adatbázisaira támaszkodtak, amelyeket mi is felhasználtunk, illetve korábbi elemzéseinkben⁸⁷ valamilyen szinten érintettünk. E mostani tanulmányunk egyik fontos hozadékanak mégis azt tartjuk, hogy a határon túli magyar fiatalok egészéről, némi túlzással a Kárpát-medencei magyar fiatalokról nyújt áttekintést, olyan formában, amilyenre korábban nem volt kísérlet.

A tanulmány empirikus részében három fő szociodemográfiai szempont mentén elemeztük a fiatalok párkapcsolati viselkedésének alakulását, mégpedig vizsgáltuk a korcsoportok szerinti különbségeket, a nemi differenciálódást és az iskolázottság szerinti párkapcsolat-formálódási mintázatokat. Megállapítottuk, hogy a legfiatalabb korcsoportban az egyedülállók száma domináns, és tényleges különbséget aligha találtunk 2001 és 2020 között. A párkapcsolati dinamikák jelei a húszas évek elejétől azonosíthatók minden régióban, lényegében a párkapcsolati mintázatok is húszéves kor után kezdenek diverzifikálódni. Az elmúlt két évtizedben tehát elsősorban a 20–29 éves korosztály életében zajlottak a legfőbb párkapcsolati változások, melyek közül kiemelendő a házasságkötések csökkenése és az élettársi kapcsolatok számának növekedése. Ezek a párkapcsolati folyamatok eltérő mértékben érintették az egyes régiókban élő fiatal nőket és férfiakat, továbbá az egyes iskolázottsági szinten lévő fiatalokat.

Ha az alacsony házassági kedvből és az élettársi kapcsolatok irányába történő elmozdulásból indulunk ki, amelyek a második demográfiai átmenet fő jellemzői közé tartoznak, akkor kijelenthetjük, hogy ezek a folyamatok a kétezres évek elején elsősorban a vajdasági fiatalokat érintették, a többi régióban az élettársi kapcsolat nagyon marginálisnak számított a fiatal felnőttek között. A határon túli közösségekben a kétezres évek első felétől viszont egyre inkább élénkülni kezdtek a házasságon kívüli, élettársi kapcsolatok, a felvidéki fiatalok egyenesen az élvonalba kerültek ebben. Kijelenthetjük tehát, hogy a

87 Papp Z. – Vita, 2018. Megmaradás és átörökítés, i. m.; Vita Emese: Ki mit választ? Hasonlóságok és különbségek a határon túli magyar fiatalok demográfiai magatartásában és párkapcsolati jellemzőiben. *Regio*, 2020. 28 (4). 72–107.

vizsgált időszakban egyértelműen nőtt az élettársi kapcsolatra lépők aránya, régióként akár meghárom-négyszereződött, továbbá a férfiak körében nagyobb mértékű volt a növekedés, mint a nők esetében. Régiók szerint ugyanakkor divergált mintázatot figyeltünk meg: míg 2001-ben alig volt a négy régió fiataljai között különbség (a nők 4–6, a férfiak 2–4%-a élt élettársi kapcsolatban), ez mára sokkal színesebbé vált. Hozzá kell tenni azt is, hogy míg korábban Vajdaságban volt a legmagasabb az élettársi együttélések számaránya, jelenleg Felvidéken az, Kárpátalja viszont megőrizte listavégi helyét. Elemzésünkől fény derült arra, hogy az élettársi kapcsolatot választó fiatalok körében némileg zárult a nemi olló, a férfiak „felzárkóztak” e tekintetében a nőkhez.

Két évtized alatt a házasságkötési kedv szinte mindenütt látványosan csökkent, mind a férfiak, mind a nők körében. Ez alól a vajdasági nők kivételek valamelyest, ott viszont eleve a legalacsonyabb volt a házasságban élők aránya. A házasságban élők aránya átlagosan kb. 45%-kal, vagyis jobbra felével csökkent, a férfiak körében erőteljesebben, mint a nők körében. A húszas éveikben járó nők házassodási kedvét illetően azt találtuk, hogy lezajlott egy nagyon jelentős konvergencia, a régiók közötti különbségek mintha kezdenének eltűnni: 2020-ra három régióban a fiatal nők körülbelül egyharmada volt házas. Ezek mellett némiképp kivételt jelent Felvidék, ahol a többi területhez képest nagyobb mértékben, 20% körülire csökkent a házasságban élő nők aránya. Ezzel lényegében a korábbi évek demográfiai folyamatai folytatódtak Felvidéken, és hasonló folyamatok erősödtek fel Kárpátalján, ahol a 25 évesnél idősebbek mindkét nemet beleértve kevesebb házasságot kötöttek, ami a második demográfiai átmenet keleti irányú továbbgyűrűzésére utal. Míg egyes régiókban a kapcsolatformálódás „modernizációs” jegyei erősödtek, más területeken a visszarendeződés jelei figyelhetők meg. Az utóbbi néhány év egyik érdekes fejleménye ugyanis, hogy két vizsgált területen, Erdélyben és Vajdaságban, megdőlt az egy évtizede lefele tartó házassági trend, legalábbis a 2020-ban felvett adatok alapján azt láttuk, hogy az itt élő, 25 év fölötti női korosztályban emelkedtek a házasságkötések.

A házasságkötések és iskolázottság kapcsolatának évtizedes összevetésekor arra jutotunk, hogy több helyen egy félszárú U görbe rajzolódott ki, vagyis a 2001 óta eltelt időszak óta mára a magasan iskolázottak körében növekedett a házasságkötések aránya, főleg a fiatal női népességben belül. Az évezred elejére jellemző tendencia tehát, hogy a „korai” házasságkötés csökken az iskolázottsággal, 2020-ra jelentősen átalakult. Mindeközben az alapfokú végzettséggel rendelkező nők (kivéve Kárpátalját és Vajdaságot) az elmúlt húsz év alatt nagyobb mértékben halasztották, vagy kerülték el a házasságot, mint, ahogy tették azt a diplomával rendelkező társaik. A férfiak esetében vegyesebb kép bontakozott ki: U alakhoz hasonló mintázatot Erdélyben és Vajdaságban figyeltünk meg. Az alacsonyan

képzett férfiak esetében a házasságban élők arányának nagyobb mértékű csökkenésére Erdélyben és Kárpátalján került sor. Elemzésünk alapján kijelenthetjük, hogy bár az életesemények sorrendjének – tanulmányok befejezése, munkába állás, családalapítás – változásai alapján destandardizálódásról beszélhetünk, az iskolázottság, a tanulói státusz vagy a tanulmányok folytatásának kilátásba helyezése, másképpen a társadalmi pozíció megalapozására irányuló törekvések, és a családalapítás mindmáig szorosan kapcsolódnak egymáshoz.

SZÉKELY LEVENTE – RUSU SZIDÓNIA

TRENDEK ÉS MINTÁZATOK

A KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYAR FIATALOK MÉDIA- ÉS INFORMÁCIÓFOGYASZTÁSÁBAN

A 21. század technológiai vívmányai, amelyek már nem pusztán a hatékonyabb eszközök, hanem a felhasználói élmény minél jobb kiszolgálását célozzák a kommunikáció és információfogyasztás átalakulásához vezettek. Az új struktúrában nem csupán passzív fogyasztók vagyunk, hanem beleszólhatunk, kérhetünk, gyárthatunk számunkra preferált tartalmakat.

Napjainkban el sem tudnánk képzelni az életünket, a tevékenységeinket a különböző digitális szolgáltatások nélkül. Ebből számos előnyt is kovácsolhatunk az életünk során, hogyha megfelelően tudunk idomulni az új trendekhez és innovációkhoz, hiszen a közösségi média hírfolyamain keresztül értesülünk az aktuális lokális és globális hírekről, de ugyanitt osztunk meg fotókat a családi, baráti összejöveteleinkről is. Itt ismerkedünk, tanulunk, csereberélünk, vagy szerzünk és adunk át számunkra fontos információkat.

Az elmúlt időszakban – különösen a koronavírus-járvány hatására – a digitális tevékenységek szerepe fokozódott az otthoni munkavégzés, a tanulás, de az információszerzés és továbbítás területén is. Sokaknak mindennapos találkozási helyé váltak a Zoom, a Teams felületei, a szórakozás és kapcsolattartás eszközeivé pedig a tiktokos videók, a snapchat üzenetek, a Facebook hírfolyama, a Twitter rövid és frappáns karakterei vagy az Instagram filterei.

Bár a szabadidős tevékenységszerkezet élén a család és barátokkal történő nem digitális kapcsolattartás szerepel, a szabadidőnk mégis mediatizált, tevékenységeinket a médiaeszközök használata szövi át. A koronavírus-járvány következtében pedig még inkább. Gondoljunk csak a gaming hálózatokra, az online térbe kényszerült kulturális, vagy szórakoztató tevékenységekre, de a TikTok videóáradatra, influenszerkedésre, vagy akár egy laza péntek esti Zoom-sörözésre.

Az online felületek fontossága nyilvánvalóvá vált az elmúlt időszakban. Ez érthetővé teszi azt is, hogy a fiatalok maguk miért sorolják a preferencia-sorrend elejére az online forrásból, főként a közösségi médiából jövő információkat.

Tanulmányunk során a Kárpát-medencei 15–29 éves fiatalok média- és információ-fogyasztási trendjeivel foglalkozunk. Betekintést nyújtunk az elmúlt évtizedek legfontosabb digitális trendjeibe a magyar fiatalok szabadidős tevékenységét, hozzáférési, felhasználási, illetve információfogyasztási trendjeit illetően. Kitérünk az információfogyasztás mintázataira, különös tekintettel az online közösségi média mint információs forrás trendjeire. Záróakkordént a biztonság, valamint a koronavírus-járvány okozta hatások kérdésköreit is górcső alá vesszük.

Médiatartalmak hozzáférési és fogyasztási trendjei

Mediatizált szabadidő

Az ifjúság szabadidős tevékenységszerkezete az infokommunikációs technológia térnyerése mentén jelentősen átalakult az elmúlt évtizedekben. Az ifjúságkutatás korábbi magyarországi adatai arról tanúskodtak, hogy a szabadidőben a képernyős tevékenységek váltak dominánssá,¹ és ezzel együtt visszaszorult a kultúrafogyasztás olyan hagyományos tereinek látogatási gyakorisága, mint a színház vagy éppen a mozi. A tartalomfogyasztás mellett a kommunikáció fizikai terekből az online terekbe történő átmenetét is megfigyelhettük az olyan helyek látogatásának visszaszorulásával mint az éttermek vagy a kávézók, bár azt érdemes hozzátenni, hogy ebben a tekintetben nagyon különböző regionális eredményeket tapasztalhattunk a korábbi kutatási hullámok során.

A 2016-os eredmények szerint az első két leggyakoribb szabadidős tevékenysége egy magyarországi fiatalnak – akár a hétköznapiakat, akár a hétvégéket nézzük – hogy tévét néz vagy internetezik, számítógépezik. A tevékenységek rangsorában a felvidéki magyar fiatalok adatait szemlélve is hasonló képet alkothattunk. A többi régióban azonban némileg másképpen alakult a szabadidős tevékenységek sorrendje. A leggyakoribb szabadidős tevékenység Erdélyben, Vajdaságban és Kárpátalján is az internetezés és számítógépezés, amelyet a cset és a facebookozás, illetve a zenehallgatás követett. A televízió,

1 Kitta Gergely: Médiahasználat a magyar ifjúság körében. In Székely Levente (szerk.): *Magyar Ifjúság 2012*. Tanulmánykötet. Kutatópont: Budapest, 2013. 250–281.; Rab Árpád: Az újmédia és a digitális kultúra nemzedéke: virtuális terek, digitalizált hétköznapiak. In: Nagy Ádám – Székely Levente (szerk.): *Negyedszázad. Magyar Ifjúság 2012*. Iuvenis Ifjúságsszakmai Műhely – ISzT Alapítvány – Excenter Kutatóközpont – Új Ifjúsági Szemle Alapítvány: Budapest, 2016. 277–305.; Székely Levente – Aczél Petra: Magyar világ 2.0 – fiatalok és az újmédia. In: Székely Levente (szerk.): *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Magyar Ifjúság Kutatás 2016*. Kutatópont – Enigma 2001: Budapest, 2018. 351–386.

amely a magyarországi és a felvidéki fiatalok esetében az első helyen szerepelt, csak ezután következett, de csak a kárpátaljai magyar fiatalok esetében, ugyanis Erdélyben és a Vajdaságban a barátokkal való kapcsolattartás is megelőzte a televíziót.

A 2016-os kutatás alapján bátran címkézhattuk a Kárpát-medencében élő magyar fiatalokat is a képernyőnemzedék² jelzővel, a digitalizálódó szabadidőben a 2020-as magyarországi kutatás új helyzetet mutatott. A szabadidős tevékenységszerkezetben az offline tevékenységek dominanciáját tapasztaltuk. A leggyakoribb szabadidős elfoglaltságok a családdal és a barátokkal közös offline tevékenységek voltak, és csak ezeket követően kapott szerepet az audiovizuális tartalomfogyasztás.³ Csupán elsőre tűnik kényelmes magyarázatnak a módszertani változtatásokra fogni a trendtörést,⁴ valószínűsíthetjük a járványhelyzet hatását is, amely részben szintén logikus következmény. *„A család szerepének erősödése a szabadidős tevékenységek során abból a különleges helyzetből fakad, amit a koronavírus-járvány következtében életbe lépett szabályozás okozott. A barátokkal töltött offline szabadidős elfoglaltságok azonban nem ilyen egyszerűen magyarázhatóak.”*⁵ És valóban a szabályozás tudatos kijátszása és a személyes kapcsolódások felértékelődése egyaránt magyarázhatják a fentieket.

A felvidéki, erdélyi, vajdasági és kárpátaljai magyar fiatalok szabadidős tevékenységszerkezetét szemlélve a magyarországi tapasztalatok köszönnek vissza és erősítik meg azt a hipotézist, hogy szisztematikus változással van dolgunk. A külföldi adatok vizsgálata sem válaszolja meg, hogy a változás inkább módszertani jellegű okokkal magyarázható vagy inkább a tevékenységszerkezet megváltozásának eredménye. A regionális összehasonlítás alapján elmondható, hogy a felvidéki magyar fiatalok kivételével minden régióban a szabadidő messze legfontosabb tevékenysége a családi körön belül, illetve a barátokkal személyes találkozás mentén zajlik. A felvidéki adatokban láthatjuk, hogy az audiovizuális tartalomfogyasztás megelőzi a barátokkal töltött szabadidőt,⁶ amely így csak a harmadik a sorban. Jellemző, hogy kizárólag a család és a barátok esetén fordul elő az, hogy a válaszadók legalább fele azt állítja, hogy ez a leggyakoribb szabadidős

2 Rushkoff, Douglas: *Screenagers: Lessons In Chaos From Digital Kids*. Hampton Press Communication, 2006.; Székely – Aczél, 2018. Magyar világ 2.0, i.m. 351–386.

3 Székely Levente – Veszelszki Ágnes: A tartalomfogyasztás fizikai és virtuális terei. In: Székely Levente (szerk.): *Magyar fiatalok a koronavírus-járvány idején. Tanulmánykötet a Magyar Ifjúság Kutatás 2020 eredményeiről*. Enigma 2001: Budapest, 2021. 189–209.

4 Többek között a „barátaival lóg, beszélget, stb.” kategória tisztázatlansága vezetett a tevékenységszerkezet újragondolásához a 2020-as vizsgálat alkalmával, ahol ez a kategória már így szerepelt: „a barátaival lóg, beszélget, stb. NEM ONLINE”.

5 Székely – Veszelszki, 2021. A tartalomfogyasztás fizikai és virtuális terei, i.m. 197.

6 A teljes képhez hozzátartozik, hogy a felvidéki adatfelvétel ért véget legutoljára és itt kellett megküzdünk a legnagyobb problémákkal a lezárások miatt.

tevékenysége. A felvidéki válaszadók ebben a tekintetben is kivételt jelentenek, azt azonban láthatjuk, hogy esetükben is a család és a barátok azok, akik közel minden második fiatalnak a leggyakoribb szabadidős elfoglaltságát adják.

Annak ellenére, hogy a barátok és a család analóg kapcsolódásai szerepelnek a szabadidős tevékenységszerkezet élén, a szabadidő mediatizált voltát nem becsülhetjük le, hiszen régiótól függetlenül a fiatalok harmada-negyede számára a leggyakoribb szabadidős tevékenység valamilyen digitális vagy médiaeszközhöz kötődik, amely a hétköznapiakban erősebb, míg a hétvégi napokon az analóg kapcsolódások még jelentősebbek. Legnagyobb különbség a kirándulás, túrázás tekintetében van a hétköznapi és hétvégi szabadidős tevékenységek között, míg az olvasás, illetve a számítógépezés hétköznapiakon jellemzőbb.

A médiához köthető szabadidős tevékenységek között a legfontosabb majdnem minden esetben az audiovizuális tartalmak fogyasztása (tévét, videót néz, zenét hallgat), kivételt képez Kárpátalja, ahol a számítógépezés, „telefonozás”, facebookozás a legfontosabb. Összeadva az olyan tartalomfogyasztási tevékenységeket, mint az audiovizuális tartalmak fogyasztása, a számítógépezés, a játék, hasonló, általában nagyobb értékeket figyelhetünk meg, mint a családdal vagy a barátokkal töltött idő esetében.

Jellemző, hogy a szabadidőben a passzív tevékenységek dominálnak. Az olyan aktív tevékenységek, mint a túrázás, a sport, a tartalomkészítés és művészeti tevékenységek említései a legtöbb esetben a passzív tevékenységek említésének felét sem érik el. Ebben a tekintetben a magyarországi adatok mutatják a legnagyobb különbséget, ahol nagyjából bő egyharmados arányt láthatunk, míg az erdélyi fiataloknál van a legközelebb egymáshoz az aktív és a passzív tevékenységek súlya (itt az aktivitások elérik a passzív tevékenységek felét).

	Magyarország		Felvidék		Kárpátalja		Erdély		Vajdaság	
	hétköznapi	hétvégén	hétköznapi	hétvégén	hétköznapi	hétvégén	hétköznapi	hétvégén	hétköznapi	hétvégén
Családjával van (szüleivel, testvéreivel, gyermekeivel)	47	53	49	56	45	46	54	59	38	54
A barátaival lóg, beszélget, stb. nem online	43	49	32	47	45	61	57	67	49	70
Audiovizuális tartalmat fogyaszt (tévét, videót néz, zenét hallgat)	28	29	34	23	38	29	33	27	35	31
Számítógépezik, „telefonozik”, facebookozik	21	17	23	19	40	34	29	25	21	14
Olvas	16	12	17	14	18	13	22	17	21	14
Semmi különösét, csak úgy elvan	16	12	15	12	15	15	15	14	9	9
Kirándul, túrázik	12	21	6	19	9	19	13	29	6	15
Játszik, játékkonzollal vagy számítógépes játékkal	12	11	11	9	12	13	15	14	13	8
Sportol	10	8	18	17	20	18	20	18	21	15
Online/digitális tartalmat hoz létre (képet, videót készít)	5	4	4	3	7	8	7	6	4	4
Zenél, fest, dísz tárgyakat/használati tárgyakat készít	1	1	7	7	6	4	9	10	7	8
Egyéb	1	2	4	4	6	5	4	4	5	6

1. táblázat: Szabadidős tevékenységek

(Mit csinál leggyakrabban a szabadidejében? $N_{Magyarország} = 8000$, $N_{Felvidék} = 1000$, $N_{Kárpátalja} = 500$, $N_{Erdély} = 2000$, $N_{Vajdaság} = 500$; százalékos megoszlás)

A tartalomfogyasztáshoz kötődő szabadidős elfoglaltságok némileg különböznek a regionális jellemzők szerint (1. táblázat), de a szabadidő mennyiségében is megfigyelhetünk kisebb különbségeket, a hétköznapiakra eső szabadidőben átlagosan 4-5 óra jut mindegyik régióban a fiataloknak. A hétvégéken azonban jelentősebbek a különbségek, míg a magyarországi fiatalok átlagosan 6 óra hétvégi napra eső szabadidőt említettek, addig a határon túli területeken több szabadidő jut a fiataloknak, a legtöbb Kárpátalján, ahol átlagosan 9 óra szabadon felhasználható idő jut számukra a munka, tanulás, háztartási és ház körüli munkák elvégzése után.

Összefoglalva tehát a fentieket, a koronavírus-járvány második hulláma alatt a Kárpát-medence vizsgált régióiban a magyar fiatalok szabadidős tevékenységeiben a családdal és a barátokkal töltött idő került az élre a tevékenységszerkezetben, ugyanakkor a médiához kötődő, elsősorban passzív tevékenységek továbbra is meghatározóak. A digitális technológia azonban nem csupán a szabadidős tevékenységek során van jelen, munkánk, tanulásunk, másokkal való kapcsolattartásunk is a digitális eszközeink egyre intenzívebb használatával jár, gyakorlatilag az életünk természetes részeként tekintünk ezekre.

A hozzáférés trendjei

Az infokommunikációs technológiához való hozzáférés bővülése folyamatos volt az elmúlt évtizedekben. A 2001-es külhoni és az ezredfordulón készült magyarországi nagymintás vizsgálat nem csupán a trendvizsgálat kiindulópontját mutatja, hanem egyben arra is ráirányítja a figyelmet, hogy két évtizeddel ezelőtt miképpen gondolkodtak a kutatók az infokommunikációs és médiaeszközökről. A vizsgált eszközök között a színes televízió mellett helyet kapott a parabolaantenna, a vezetékes telefon, a CD-lejátszó, de a számítógép és a mobiltelefon is. A két évtizeddel ezelőtti helyzetből is láthatjuk a kisebb-nagyobb regionális különbségeket, amelyek alapján a vajdasági és a felvidéki magyar fiatalok otthonai tűnnek a leginkább ellátottnak eszközökkel, míg az erdélyi és a kárpátaljai magyar fiatalok háztartásai a legkevésbé ellátottak. Látványos a – ma már általánosan elterjedt – mobiltelefon alacsony penetrációja Kárpátalján, ahol a fiatalok kevesebb mint harmada (30%) állította, hogy neki vagy valamely családtagjának van mobilkészüléke. Hasonlóan nagy különbség van a számítógéphez való hozzáférés mértékében, míg a kárpátaljai fiatalok mintegy tizede (12%), addig a vajdaságiak harmada (36%) élt olyan háztartásban, ahol volt számítógép (2. táblázat).

Otthonában...	Magyarország (2000)	Felvidék	Kárpátalja	Erdély	Vajdaság
színes televízió	95	98	86	84	96
parabolaantenna	n. a.	29	13	21	30
mobiltelefon	51	68	30	38	55
vezetékes telefon	79	73	48	58	68
CD-lejátszó	46	64	16	27	59
személyi számítógép (PC)	29	28	12	22	36

2. táblázat: Otthonok eszközellátottsága 2000–2001

(Van Önnek, illetve Önöknek...? Van-e a háztartásuk tulajdonában...? $N_{\text{Magyarország}} = 8000$, $N_{\text{Felvidék}} = 995$, $N_{\text{Kárpátalja}} = 496$, $N_{\text{Erdély}} = 1941$, $N_{\text{Vajdaság}} = 1017$; százalékos megoszlás)

A két évtizeddel ezelőtti felmérésből is látható, hogy a számítógép, az internet és a mobiltelefon már jelen voltak a fiatalok életében. Azóta sokat bővült azoknak az eszközöknek a köre, amelyek a digitális tartalomfogyasztást és kommunikációt szolgálják. A négy évvel korábban végzett külföldi kutatás eredményeivel összehasonlítva a legfrissebb eredményeket megállapíthatjuk, hogy a külföldi magyar fiatalok digitális eszközökkel való ellátottsága tovább fejlődött az elmúlt időszakban. A számítógép- és internet-hozzáférés közel teljesnek mondható minden vizsgált régióban. Habár Magyarországon az internet már korábban levált az elsődleges hordozójáról, a számítógépről,⁷ mégis azt látjuk, hogy az otthoni vezetékes nélküli internet és a számítógépes penetráció közötti különbség a külföldi régiókban, Vajdaság kivételével rendre jelentősebb (1 vs. 3-4 százalékpont).

A háztartásban rendelkezésre álló eszközöket sorolva megállapíthatjuk, hogy a fiatalok otthonaiban általában megtalálható a vezetékes nélküli internet, illetve a televíziós műsor előfizetése. Jelentős különbség mutatkozik meg a vezetékes telefon penetrációjában, míg

⁷ Székely – Aczél, 2018. Magyar világ 2.0, i.m. 351–386.

a felvidéki és a kárpátaljai fiatalok kevesebb mint ötöde (17 és 19%), addig a vajdaságiak kétharmada (66%) számolt be vezetékes előfizetésről. Kifejezetten magasnak tekinthető az internetkapcsolatra alkalmas okostelevisiók jelenléte, a külhoni magyar fiatalok otthonai ebben a tekintetben lényegesen nagyobb arányban rendelkeznek ilyen készülékekkel, mint ahogy azt a magyarországi minta esetében tapasztalhattuk. A streaming előfizetések mértékében is jelentős különbségeket figyelhetünk meg, négyből egy (24%) magyarországi és kárpátaljai fiatal otthonában van streaming szolgáltatás, míg a felvidéki és erdélyi fiatalok legalább négytizede (40-43%) fér hozzá a Netflixhez vagy társaihoz (3. táblázat).

Otthonában...	Magyarország	Felvidék	Kárpátalja	Erdély	Vajdaság
vezetékes telefon (előfizetés)	33	17	19	34	66
számítógép (PC, laptop, tablet)	86	92	95	90	97
internet-hozzáférés (előfizetés)	93	97	98	94	99
WIFI, otthoni vezeték nélküli internet	87	96	98	94	98
internetre köthető televízió, okos (smart) TV	50	66	84	70	69
televíziós műsor előfizetés	86	82	74	72	77
streaming előfizetés (pl. Netflix, HBOGO; Apple TV, Amazon Prime)	24	40	24	43	36

3. táblázat: Otthonok eszközellátottsága 2020

(Van-e otthon [ebben a háztartásban, ahol lakik]...? $N_{Magyarország} = 8000$, $N_{Felvidék} = 1000$, $N_{Kárpátalja} = 500$, $N_{Erdély} = 2000$, $N_{Vajdaság} = 500$; százalékos megoszlás)

Az ezredfordulón kezdődő kutatássorozat már első adatfelvételei során foglalkozott a saját tulajdonú/használatú eszközökkel, amelyből látható a jelentős megosztottság. Kárpátalja leszakadása a saját színes televízió esetében nem mutatkozik meg, de a mobiltelefonok és a számítógépek esetében látványos, míg a felvidéki magyar fiatalok 52%-os mobilpenetrációja kimagasló a többi régió adatához képest (4. táblázat). Összességében jól látható, hogy a ma már természetesnek tekinthető eszközök az ezredforduló környékén a fiatalok többsége számára nem álltak rendelkezésre.

Saját...	Magyarország (2000)	Felvidék	Kárpátalja	Erdély	Vajdaság
színes televízió	30	41	41	38	52
mobiltelefon	31	52	20	27	42
személyi számítógép (PC)	n.a.	20	8	17	25

4. táblázat: Saját eszközök 2000-2001

(Van Önnek, illetve Önöknek...? Van-e az Ön saját használatában...? $N_{\text{Magyarország}} = 8000$, $N_{\text{Felvidék}} = 995$, $N_{\text{Kárpátalja}} = 496$, $N_{\text{Erdély}} = 1941$, $N_{\text{Vajdaság}} = 1017$; százalékos megoszlás)

Az otthonok digitalizációja mellett a Kárpát-medencei magyar fiatalok a saját tulajdonú digitális eszközök tekintetében is ellátottnak tekinthetők ma már. Saját okostelefonja szinte minden megkérdezettnek van, és túlnyomó többségük mobileszköze internet-előfizetéssel is rendelkezik. A hagyományos mobiltelefonok jelenléte egyre kevésbé jellemző, azonban ebben a tekintetben jelentős különbségek is megfigyelhetők a vizsgált régiók között. Magyarországon láthatóan szinte teljes mértékben végbement a technológiaváltás, míg Erdélyben és a Vajdaságban a fiatalok nagyjából harmada (31-34%) továbbra is rendelkezik mobiltelefonnal.⁸ Az internetkapcsolattal bíró okostelefonok mellett saját számítógép vagy laptop is a többség rendelkezésére áll, a külföldi magyar fiatalok ebben a tekintetben jobban is állnak magyarországi társaiknál, a számítógépeknél két, a laptopok esetében legalább tíz százalékpontos különbség. Ezzel együtt minden vizsgált régióban a laptopok penetrációja a magasabb, azonban nem egyenlő mértékű az elterjedtségük. A felvidéki fiatalok esetében kifejezetten domináns a laptopok jelenléte, közel egyharmaddal (31 százalékpont) többen számoltak be saját laptopról, mint ahányan saját számítógépet említettek. Ehhez képest Kárpátalján a számítógépek elterjedése hasonló mértékű, mint a laptopoké. Táblagépek csupán a kérdezettek kisebb részének állnak tulajdonában, jelentős regionális különbségekkel, a vajdasági fiatalok esetében a legkevésbé népszerű a tablet (24%), míg a felvidéki fiatalok több mint négytizede (43%) rendelkezik saját táblagéppel.

Figyelemre méltó az okosórák és aktivitásmérők növekvő elterjedtsége, ma már legalább minden ötödik Kárpát-medencei magyar fiatal csuklóján megtalálhatjuk ezeket az eszközöket. Ebben a tekintetben a felvidéki és a kárpátaljai fiatalok az élenjárók, ahol minden

8 A mobiltelefon és az okostelefon ugyan fogalmilag összekapcsolódik, hiszen a mobil jelentheti az okostelefont is, azonban a kérdőívben ezek a kérdések egymás mellett szerepeltek, így kis esélye lehet a félreértésnek. A kérdés pontosan a következőképpen hangzott: „Van-e Önnek saját okostelefonja? Van-e Önnek saját mobiltelefonja (hagyományos készülék)?”

harmadik (33-34%) megkérdezett rendelkezik ilyen eszközzel. A felvidéki fiatalok esetében a játékkonzolok is magasabb penetrációt (35%) értek el, a többi régióban nagyjából minden ötödik megkérdezett számolt be játékkonzolról. Már minden régióban mérhető jelenléte az olyan új elektronikus eszközöknek is, mint az elektromos bicikli/roller stb. (5. táblázat).

Összesítve megállapítható, hogy Erdélyben a legmagasabb, míg a magyarországi min-tán a legalacsonyabb a saját infokommunikációs eszközök átlagos száma. A többi régió is inkább az erdélyi adathoz hasonló, ebben a tekintetben inkább leszakadónak tekinthetjük a magyarországi adatot, amit megerősít a háztartások eszközellátottsága is, ahol szintén a magyarországi adat a legkedvezőtlenebb.

Saját...	Magyarország	Felvidék	Kárpátalja	Erdély	Vajdaság
okostelefon	97	94	99	97	98
mobiltelefon	10	25	22	31	34
mobiltelefonján, okostelefonján internet- előfizetés	88	85	96	93	93
számítógép, PC	46	48	72	63	64
laptop, notebook	67	79	78	80	77
tablet, táblagép	31	43	29	35	23
játékkonzol	20	35	21	24	19
okosóra, aktivitásmérő	22	34	33	29	22
elektromos bicikli/roller/ hoverboard	5	6	2	8	6

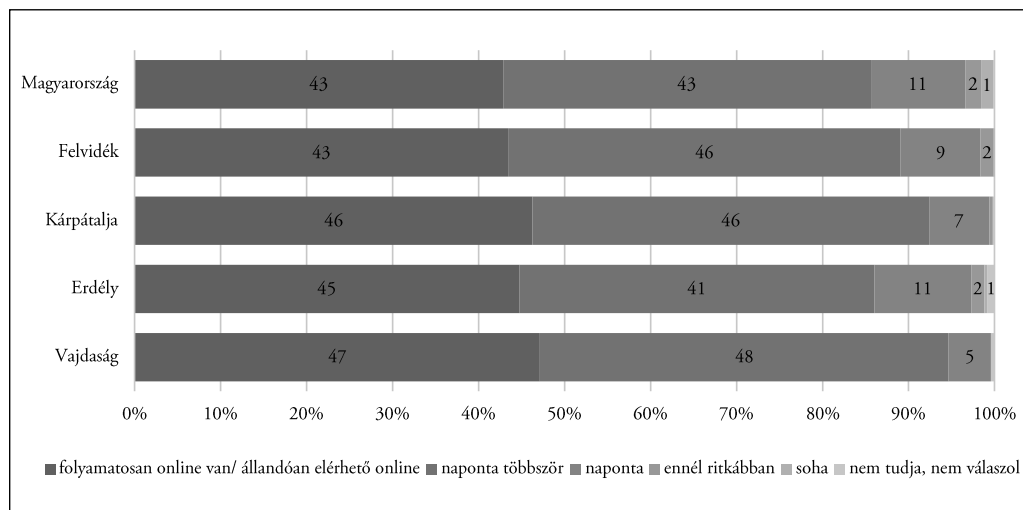
5. táblázat: Saját eszközök 2020

(Van-e Önnek saját...? $N_{\text{Magyarország}} = 8000$, $N_{\text{Felvidék}} = 1000$, $N_{\text{Kárpátalja}} = 500$, $N_{\text{Erdély}} = 2000$, $N_{\text{Vajdaság}} = 500$; százalékos megoszlás)

Használati trendek

A Kárpát-medencei magyar fiatalok napi internetezőnek számítanak, közel felük folyamatosan kapcsolódik az internethez. Ma már tulajdonképpen mindenki használ internetet a 15–29 évesek közül (99-100%), azonban a 2001-ben készült kutatás arról tanúskodik, hogy komoly különbségek voltak az egyes régiók között. Az internetezők aránya Vajdaságban volt a legmagasabb, ahol a magyar fiatalok 28%-a állította, hogy internetezik,

a Felvidéken és Erdélyben minden ötödik (21-21%), míg Kárpátalján minden tizedik (11%). Jól látható, hogy a markáns különbségek csupán árnyalatnyi különbségekké váltak, habár az egyes országokban, amelyekben a fiatalok élnek, továbbra is különböző mértékű lehet az internetpenetráció. Az International Telecommunication Union⁹ 2019-es adatai szerint, Szlovákiában 83%, Szerbiában 77%, míg Romániában 74% az internetet használók aránya (Magyarországon 80%, Ukrajnából 2018-as a legfrissebb adat: 63%). A 15–29 évesek magas internetpenetrációs adatai azt mutatják, hogy ma már az ország általános digitális felkészültsége kevésbé befolyásolja a fiatalok bekapcsolódásának mértékét (1. ábra).

1. ábra: Internethasználat gyakorisága

(Milyen gyakran használ Ön internetet? $N_{\text{Magyarország}} = 8000$, $N_{\text{Felvidék}} = 1000$, $N_{\text{Kárpátalja}} = 500$, $N_{\text{Erdély}} = 2000$, $N_{\text{Vajdaság}} = 500$; százalékos megoszlás az összes válaszoló körében)

A televízió vitathatatlanul a legfontosabb médium volt az internet megjelenése előtt és napjainkban is fogyaszt a többség televíziós tartalmakat. Az internet megjelenése és elterjedése ugyanakkor az elmúlt két évtizedben tagadhatatlan hatással volt a televízióra, összehasonlítva az ezredforduló és a 2020-as kutatási eredményeket láthatjuk, hogy a legtöbb esetben (Felvidék kivételével) csökkent a televíziót – valamilyen mértékben – néző fiatalok aránya, azonban nagyságrendet tekintve ez a csökkenés nem jelentős (6. táblázat).

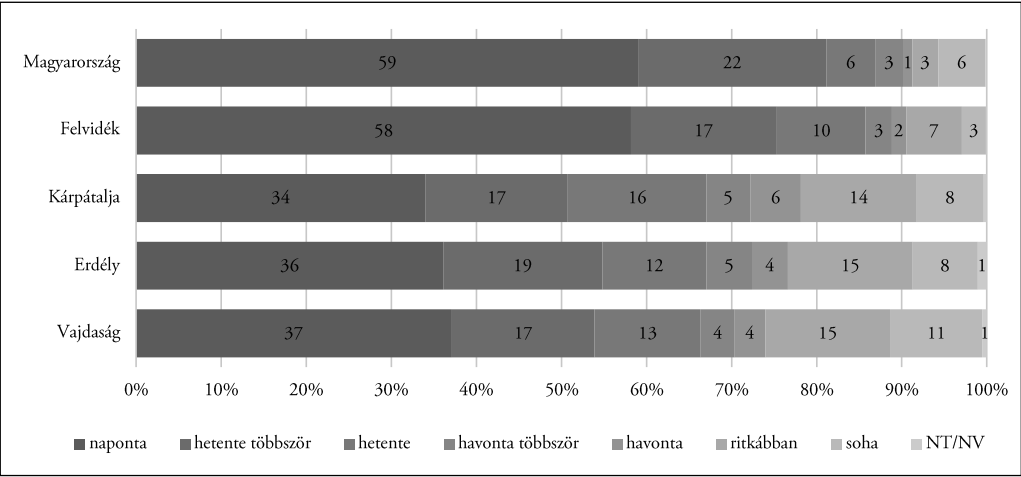
9 <https://www.itu.int/>

	Magyarország (2000)	Felvidék	Kárpátalja	Erdély	Vajdaság
2001	98	97	99	97	98
2020	94	97	92	91	89

6. táblázat: TV-nézők aránya 2001–2020

(Milyen gyakran néz Ön televíziót [televízióadást hagyományos vagy online módon]? $N_{\text{Magyarország}} = 8000$, $N_{\text{Felvidék}} = 1000$, $N_{\text{Kárpátalja}} = 500$, $N_{\text{Erdély}} = 2000$, $N_{\text{Vajdaság}} = 500$; Szokott-e Ön TV-t nézni? $N_{\text{Magyarország}} = 7905$, $N_{\text{Felvidék}} = 995$, $N_{\text{Kárpátalja}} = 493$, $N_{\text{Erdély}} = 1931$, $N_{\text{Vajdaság}} = 1017$; százalékos megoszlás)

A gyakoriságot is vizsgálva jelentős különbséget találunk a televíziós adásokat nézők arányában az egyes régiók között. Magyarországon és a Felvidéken a 15–29 évesek közel hattizede napi televíziónézőnek számít, míg a másik három vizsgált régióban a napi tévénézők aránya kevesebb mint négytized. Figyelemre méltó, hogy míg a magyarországi és a felvidéki fiatalok alig tizede, addig az erdélyi, a vajdasági, vagy a kárpátaljai magyar fiatalok nagyjából negyede marad teljesen távol a televízióadásoktól. Fentebb megfigyelhettük, hogy ezekben a régiókban alacsonyabb az előfizetéssel rendelkezők aránya, ugyanakkor magasabb azok aránya, akiknek otthonában rendelkezésre áll internetre kapcsolható televíziókészülék (2. ábra).

2. ábra: Tévészés gyakorisága

(Milyen gyakran néz Ön televíziót [televízióadást hagyományos vagy online módon]? $N_{\text{Magyarország}} = 8000$, $N_{\text{Felvidék}} = 1000$, $N_{\text{Kárpátalja}} = 500$, $N_{\text{Erdély}} = 2000$, $N_{\text{Vajdaság}} = 500$; százalékos megoszlás az összes válaszoló körében)

A magyarországi kutatási eredmények a lapolvasók arányának folyamatos visszaszorulását mutatták, a visszaesés a legutóbbi két adatfelvétel (2016 és 2020) alapján is

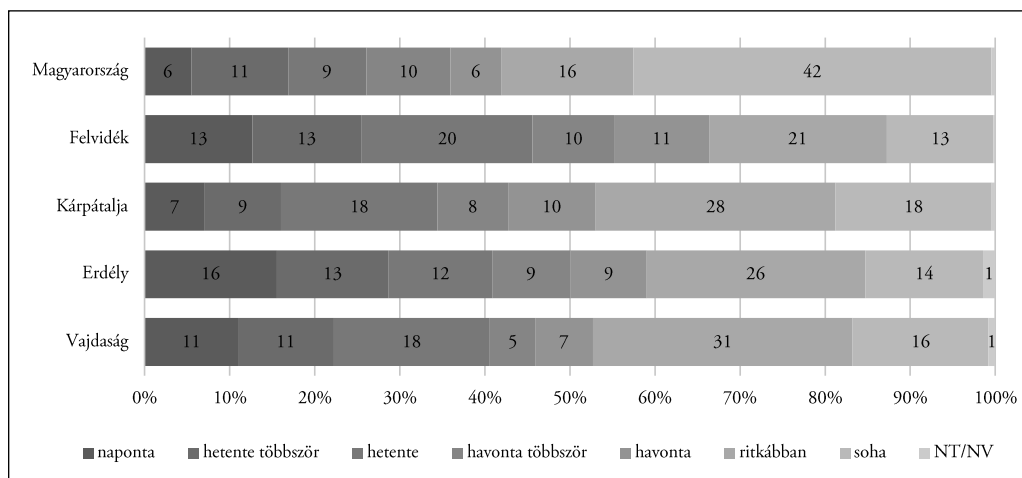
megmutatkozott,¹⁰ a két évtizedes távlat látványos, 35 százalékpontos különbséget mutat. Mindeközben a külhoni magyar fiatalok esetében ilyen éles különbségeket nem látunk. A trendek nem feltétlenül a lapolvasók arányának csökkenéséről tanúskodnak, sőt a vajdasági és az erdélyi magyar fiatalok esetében jelentősebb bővülést is regisztrálhatunk (7. táblázat).

	Magyarország (2000)	Felvidék	Kárpátalja	Erdély	Vajdaság
2001	92	85	83	76	90
2020	57	87	81	85	83

7. táblázat: Lapolvasók aránya 2001–2020

(Milyen gyakran olvas Ön nyomtatott lapokat [napilapot, hetilapot, folyóiratot]? $N_{\text{Magyarország}} = 8000$, $N_{\text{Felvidék}} = 1000$, $N_{\text{Kárpátalja}} = 500$, $N_{\text{Erdély}} = 2000$, $N_{\text{Vajdaság}} = 500$; Milyen gyakran olvas napilapokat? Szokott-e Ön újságot olvasni? $N_{\text{Magyarország}} = 7852$, $N_{\text{Felvidék}} = 992$, $N_{\text{Kárpátalja}} = 476$, $N_{\text{Erdély}} = 1923$, $N_{\text{Vajdaság}} = 1015$; százalékos megoszlás)

A friss adatok részletesebb vizsgálata összetettebb és némileg más képet mutat. A napilapot, hetilapot, folyóiratot legalább hetente olvasók egyik régióban sem érik el az 50%-ot, sokkal inkább az jellemző a fiatalokra, hogy nem rendszeresen fogyasztanak nyomtatott sajtótermékeket. Jelentős körökben – a magyarországiak között kiemelkedő – a nyomtatott sajtóterméket sohasem fogyasztók aránya. Összességében tehát a rendszeres lapolvasók visszaszorulását minden vizsgált régióban tetten érhetjük (3. ábra).

3. ábra: Újságolvasás gyakorisága

(Milyen gyakran olvas Ön nyomtatott lapokat [napilapot, hetilapot, folyóiratot]? $N_{\text{Magyarország}} = 8000$, $N_{\text{Felvidék}} = 1000$, $N_{\text{Kárpátalja}} = 500$, $N_{\text{Erdély}} = 2000$, $N_{\text{Vajdaság}} = 500$; százalékos megoszlás az összes válaszoló körében)

¹⁰ Székely – Veszelszki, 2021. A tartalomfogyasztás fizikai és virtuális terei, i.m.

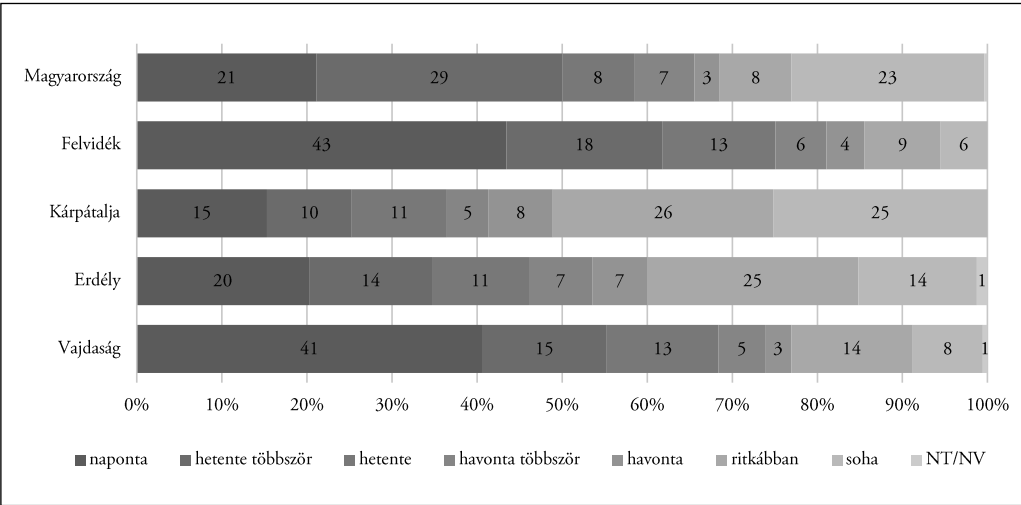
A rádiók népszerűségét tekintve Kárpátalja és Magyarország esetében a megkérdezettek legalább háromnegyede szokott valamilyen gyakorisággal rádióadásokat hallgatni, a többi régióban a rádióhallgatók aránya lényegesen magasabb. Az említett két régióban jelentős visszaesés történt az ezredforduló óta, míg a felvidéki és az erdélyi magyar fiatalok nagyobb arányban hallgatnak rádiót most, mint tették két évtizeddel ezelőtt (8. táblázat).

	Magyarország (2000)	Felvidék	Kárpátalja	Erdély	Vajdaság
2001	88	86	90	78	90
2020	77	94	75	85	91

8. táblázat: Rádióhallgatók aránya 2001–2020

(Milyen gyakran hallgat Ön rádiót [rádióadást hagyományos vagy online módon]? $N_{Magyarország} = 8000$, $N_{Felvidék} = 1000$, $N_{Kárpátalja} = 500$, $N_{Erdély} = 2000$, $N_{Vajdaság} = 500$; Szokott-e Ön rádiót hallgatni? $N_{Magyarország} = 7926$, $N_{Felvidék} = 990$, $N_{Kárpátalja} = 494$, $N_{Erdély} = 1933$, $N_{Vajdaság} = 1014$; százalékos megoszlás)

A lapolvasáshoz hasonlóan a rádióhallgatásban is jelentős regionális különbségeket figyelhetünk meg. A rádiózásban a felvidéki és vajdasági magyar fiatalok emelkednek ki, négytizedük napi fogyasztónak számít és legalább felük hetente többször is hallgat rádiót. A kárpátaljai és erdélyi magyar fiatalokra a rádióhallgatás kevésbé jellemző, a legalább hetente többször rádiózók aránya egynegyed-egyharmad (4. ábra).

4. ábra: Rádióhallgatás gyakorisága

(Milyen gyakran hallgat Ön rádiót [rádióadást hagyományos vagy online módon]? $N_{Magyarország} = 8000$, $N_{Felvidék} = 1000$, $N_{Kárpátalja} = 500$, $N_{Erdély} = 2000$, $N_{Vajdaság} = 500$; százalékos megoszlás az összes válaszoló körében)

Az információszerzés mintázatai

A legutóbbi két adatfelvételi hullámban foglalkoztunk a fiatalok információforrásainak preferencia-sorrendjével megvizsgálva az újmédia információforrásainak viszonyát a hagyományos média, illetve a közvetlen személyközi és szervezeti forrásokkal. A 2020-as kutatás magyarországi adatainak részletes elemzése során megállapíthattuk, hogy az információforrások preferencia-sorrendje és egymáshoz való viszonya alapján a hagyományos források fontosságát (könyvek, televízió, rádió, nyomtatott lapok és helyi szervezetek közösségek) hangsúlyozók elkülönülnek a közösségi média híveitől (közösségi oldalak, influenszerek, saját követők), illetve a családi és a baráti információforrások fontosságát kiemelőktől.¹¹ A statisztikai értelemben nem stabil látens struktúra a hagyományos és az újmédia információs forrásainak szembenállását mutatja.

Az információforrások preferencia-sorrendjét összehasonlítva találhatunk regionális különbségeket, azonban összességében több a közös pont, mint a különbség. Látható, hogy a család és azt követően a barátok jelentik a legfontosabb forrásokat, és ezekhez képest a többi vizsgált információforrás fontossága a fentiekkel nem azonos léptékű. A változatosság is a sorrend többi részében mutatkozik meg. A következő blokkban ugyanis a legtöbb régióban az online felületek szerepelnek, majd a könyvek, a rádió és a televízió. Utóbbi esetben a magyarországi és a felvidéki átlag is kissé kilóg. A többi régióhoz képest az utóbbi kettőben a televízió információs szerepét fontosabbra értékelik a fiatalok, ugyanakkor a rádió esetében is erősebben különböznek egymástól az átlagok, itt viszont a felvidéki és vajdasági fiatalok értékelik lényegesen fontosabbra a szerepét (9. táblázat).

11 Uo.

Információforrások	Magyarország	Felvidék	Kárpátalja	Erdély	Vajdaság
a családja	4,3	4,5	4,4	4,4	4,4
a barátai	4,1	4,3	4,2	4,1	4,1
az internetes hírportálok	3,4	3,5	3,8	3,5	3,8
az online közösségi oldalak	3,4	3,4	3,7	3,3	3,5
a könyvek	3,1	3,4	3,0	3,4	3,6
a rádió	2,9	3,4	2,5	2,9	3,3
a televízió	3,5	3,3	2,8	2,7	2,5
a helyi (lakóhelyén működő) klubok, társadalmi szervezetek, vallási közösségek	2,6	2,6	3,0	2,9	3,0
a nyomtatott újságok	2,5	3,0	2,5	2,7	2,9
a saját követői (ha van online közösségi felülete)	2,7	2,5	2,3	2,2	2,2
a youtuberek/ influenszerek	2,5	2,3	2,3	2,4	2,3

9. táblázat: Információforrások fontossága

(Összességben mennyire fontos[ak] az Ön számára... mint információforrás? $N_{Magyarország} = 2000$, $N_{Felvidék} = 1000$, $N_{Kárpátalja} = 500$, $N_{Erdély} = 2000$, $N_{Vajdaság} = 500$; skáláátlagok)

Az online felületek fontosságát fentebb is részleteztük, amely érthetővé teszi, hogy mi-
guk a fiatalok miért sorolják a preferencia-sorrend elejére az online forrásból jövő informá-
ciókat. Az információfogyasztásban a közösségi média is egyre fontosabb szerepet kap.¹² Az
online közösségi oldalak használata általánosnak mondható, magyarországi és az erdélyi
megkérdezettek a 81%-os arányukkal a sereghajtók, hiszen a többi régióban tíz fiatalból ki-
lencen jelen vannak az online közösségi média felületein. Valamilyen közösségi portálnak
a felvidéki magyar fiatalok 89%-a, a vajdaságiak 95%-a, míg a kárpátaljai fiatalok 96%-a
tagja. Az online közösségi oldalakon tagsággal rendelkezők jelentős számú kapcsolattal
bírnak. Átlagosan ezer feletti kapcsolatról számoltak be Kárpátalján (1307), Vajdaságban

12 Székely – Aczél, 2018. Magyar világ 2.0, i.m. 351–386.

(1051) és Erdélyben (1055), míg a magyarországiak (575) és a felvidékiek (685) ennél jóval kevesebb kapcsolattal rendelkeznek. A közösségi médiabeli kapcsolataikat tekintve a külföldi magyar fiatalok régiótól függetlenül egyaránt nagyjából egynegyedes arányt becsülnek a többségi nemzet tagjaira vonatkozóan.

A közösségi média hype-ciklusai és a közösségi média által vezérelt információfogyasztás

A digitális forradalom, az adatrobbanás és a technológia rohamos fejlődése mentén az elmúlt évtizedekben jelentős társadalmi változások következtek be, amelyek a használatos fogalomrendszeren is jelentősen változtattak. A hálózati vagy információs társadalomban az információ és a tudás szerepe felértékelődött.¹³ Ugyanakkor eddig nem látott kockázatok is, mint cyberbiztonsági kérdések, online bántalmazás, függőségek, valamint egyfajta online mező és digitális habitus is megjelent.¹⁴

Az információs társadalom a folyamatos és gyors változások terepe, így az egyenlőtlenségek egyik forrása lehet az, hogy valaki képes-e tartani a lépést az aktuális innovációkkal, hajlandó-e alkalmazkodni, új technológiákat adaptálni, s ezeket a saját munkájában, tanulása során alkalmazni. Gartner közismert tézise az innovációk és az új technológiák úgynevezett hype-ciklusokban történő helyfoglalását mutatja be.¹⁵ Az információs társadalomban a technológiák terén folyamatos az innováció, újabb trendek, korszerű megoldások és napi divatok alakulnak ki. A Gartner-féle görbe szerint ezen új innovációk kialakulása, s a hozzá fűzött elvárások szintje is majdhogynem exponenciálisan növekszik, majd amikor eléri a túlfűtött csúcspontot, szinte hasonlóképpen csökkenni kezd.¹⁶ A növekedés időszakában a média is belekapaszkodik ezekbe a sikertörténetekbe, és szinte irracionális rajongás követi ezen új technológiák megjelenését. A drasztikus csökkenés – amely okai között lehet az is, hogy a termék nem tud megfelelni a felfokozott elvárásoknak, így nem fejlesztik tovább, esetleg a piacon megjelenik egy versenyképesebb technológia – akár az adott innováció teljes eltűnését is eredményezheti.

Gondoljuk csak a Hi5 közösségi portál növekedésére a 2000-es évek első felében, amely a Facebook megjelenése után szinte teljesen eltűnt az információs technológia színteréről. Ugyanígy jelen esetben szemtanúi lehetünk annak, ahogyan a TikTok, Snapchat egyre több fiatal felhasználót vonz át a Facebooktól vagy éppen a Twittertől. Az innovációs hype-görbe

13 Castells, Manuel: *The Internet Galaxy: Reflections on the Internet, Business, and Society*. Oxford University Press: Oxford, 2002.

14 Beck, Ulrich: *A kockázat-társadalom*. Századvég: Budapest, 2003 [1992].

15 Fenn, Jackie – LeHong, Hung: *Hype cycle for emerging technologies*. Stamford, CT: Gartner, 2011.

16 Dessewffy Tibor: *Digitális szociológia – A szociológiai képzelet a digitális korban*. Typotex: Budapest, 2019.

utolsó szakaszában a felhasználói kedv csökkenése, az innovációból való kiábrándultság fázisa következik. Ilyen módon a dekadencia legmélyebb pontja után kikristályosodik a tényleges, hosszú távú felhasználók köre, akik számára a termék a hétköznapiak részévé válik.¹⁷

A folyamat ismerete kiemelkedően fontos, a felhasználók és preferenciáik megismerése mellett azonosíthatjuk a trendeket. Ahogyan később a kutatási eredményekből is láthatjuk, a különböző felületek korosztály és helyspecifikusak: Snapchatet, TikTokot például inkább a legfiatalabb korosztály használ, míg a társskereső appok, vagy a Facebook inkább az idősebb kamaszok és a fiatal felnőttek körében közkedvelt. Tehát annak érdekében, hogy mélyebb betekintést nyerjünk az információfogyasztási preferenciák és a közösségi média felértékelődésének a témaköreibe, fontos megnézni azt, hogy ezen felhasználói preferenciák és hype-folyamatok hogyan szegmentálják a digitális közösséget, milyen fogyasztói szegmenseket alakítanak ki, akár regionális, de egyéb társadalmi rétegeképző változók mentén.

A közösségi média információforrásként való felhasználása az elmúlt években jelentősen felértékelődött, valamint megváltoztatta és kiszélesítette a felhasználók információküldésének és fogadásának a lehetőségeit.¹⁸ A közösségi médiát nem csupán a kapcsolattartásra használjuk, hanem arra is, hogy olyan komoly témákról keressünk naprakész információkat, mint például teendők és túlélési stratégiák járványok esetén.¹⁹

Ahogyan a Covid-19-világjárvány köré fonódó online diskurzusokból és tevékenységekből is láthattuk, az emberek nem csupán a televíziót, vagy az offline kapcsolati hálójukat használják információszerzésre, történeteik, kérdéseik és aggodalmaik megvitatására – ezen diskurzusok az online térre is áthelyeződnek.²⁰

A közösségi média orientált információfogyasztás egy újfajta, bourdieu-i fogalmakkal élve, digitális habitust is feltételez, amely a felhasználótól bekapcsolódást, kölcsönösséget egyszóval interaktivitást igényel. Ezzel szemben a hagyományos médiaforrások (mint a nyomtatott sajtó és a hagyományos elektronikus média) lineáris történet szerkezetben juttatják el a tartalmakat a felhasználóikhoz az interaktivitás, közvetlen visszajelzés lehetőségei nélkül, valamint a vélemény és az információközvetítők is főként szakemberekből állnak (újságírókból, riporterekből, szerkesztőkből). A közösségi média mint információforrás megjelenése és fokozott használata ezen dimenziók ismeretében potenciális veszélyforrást is rejt magában. Az újabb csatornák olyan új információkat és olyan új technológiák

17 Uo.

18 Pepitone, Julianne: Twitter users not so social after all. *CNN Money*, 2010. március 10. Letöltés helye: CNNMoney.com; letöltés ideje: 2021. 12. 10.

19 Sutter, John D.: Texts, maps battle Haiti cholera outbreak. *CNN*, 2010. október 29. Letöltés helye: www.cnn.com; letöltés ideje: 2021. 12. 10.

20 Fox, Susannah: The social life of health information, 2011. Pew Research Center's Internet & American Life Project: Washington, D.C., 2011.

segítségével szolgáltatnak, melyek nem minden esetben állnak rendelkezésünkre a hagyományos csatornákon és amelyek hitelessége, ahogyan a tömegmédia esetében is, nagyon sokszor a felhasználó megítélési képességein, valamint az oldal üzemeltetőjének a frissítésein és korlátozásain múlik.²¹ Sok esetben a hagyományos tömegtájékoztatási források is a közösségi média forrásaiból tájékozódnak, a technológiai kihívások és esetleges fennakadások során a közösségi médiában egy-egy hír virálisan terjedhet, mint más csatornákon. A közösségi média mint információforrás másik jellemzője az, hogy a felhasználó nem csupán fogyasztó, hanem együttműködő, tartalomlétrehozó is, így a közösségi média a Web 2.0 alapvető jellemzőire épül és a kollektív intelligenciát, kollektív tudást hivatott valamiféleképpen hasznosítani.²²

Az egyik legfontosabb kérdés ebben a kontextusban az lesz, hogy az adott felhasználó mennyire tudatos, hogyan és milyen eszközök és dimenziók mentén ítéli meg az észlelt forrás hitelességét? A szakértelem és kompetencia (például az, hogy a Covid-19-cel és a vakcinával kapcsolatos információkat szakemberektől, hiteles forrásokból fogadunk el vagy sem?), a megbízhatóság (azaz, hogy a küldő a legjobb tudása szerint és a leghitelesebben próbálja elmondani az igazat) és a jó akarat (a küldő a közjó érdekeit szolgálja), olyan képlekeny dimenziók, melyek kockázati tényezőkként vannak jelen az információátadásban.

A másik fontos kérdés a közösségimédia-orientált információfogyasztásban az, hogy kik lesznek az intenzívebb fogyasztók és a tényleges tartalomgyártók? Azok, akik fel tudják venni a versenyt a hype-ciklusokkal, a fokozatosan változó és megjelenő információs csatornákkal? Ez mennyire kor-, iskolaivégzettség- vagy akár szabadidő-specifikus?

A gyorsan változó és fejlődő közösségi médiaalkalmazás környezetében nehéz lenne meghatározni, hogy mely alkalmazások lesznek még elérhetőek, mire a médiakutatók egyáltalán elkezdik a témát tudományos szempontból is megvizsgálni. A TikTok-alkalmazás főleg a világjárvány idején történő exponenciális növekedése és a jelenlegi több mint 800 millió aktív felhasználója azt sugallja, hogy ez a technológia még messze áll a felhasználói kiábrándultságtól, és egy aktív, digitális habitusokkal rendelkező fiatal generáció tükreként szolgálhat.²³ A TikTok sajátossága az, hogy a felhasználók egyedi, rövid videótartalmakat láthatnak és tölthetnek fel, és nem csupán információt, történeteket oszthatnak meg ezáltal, hanem a közösségi érzést is meg tudják teremteni (például különféle kihívások, válaszreakciók és interaktív videós feladatok révén).

21 Spence, Patrick – Westerman, David – Skalski, Paul D. – Seeger, Matthew – Sellnow, Timothy L. – Ulmer, Robert R.: Gender and age effects on information seeking after 9/11. *Communication Research Reports*, 2006. 23 (3). 217–223.

22 Bunz, Mercedes: In Haiti earthquake coverage, social media gives victim a voice. *The Guardian*, 2010. január 14. Letöltés helye: www.guardian.co.uk; letöltés ideje: 2021. 12. 10.

23 Anderson, Katie Elson: Getting acquainted with social networks and apps: it is time to talk about TikTok. *Library Hi Tech News*, 2020. 37 (4). 7–12.

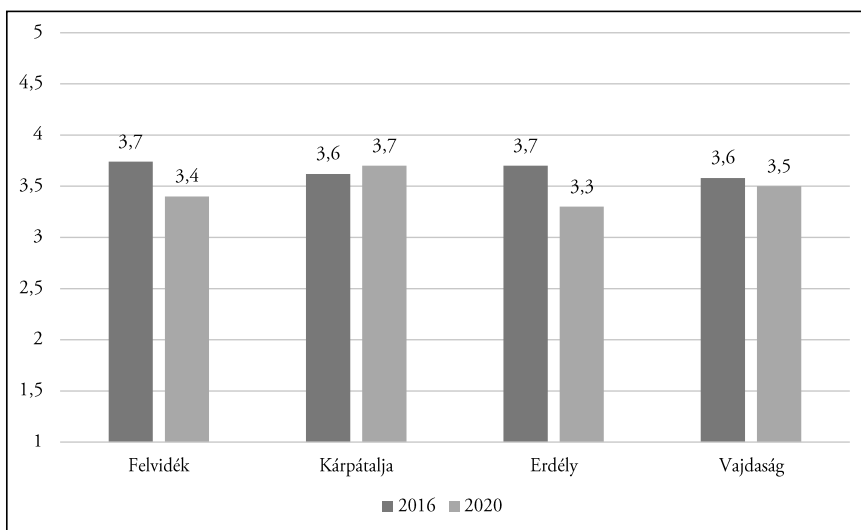
Ebben a kontextusban, ahol a mesterséges intelligencia, a felhőalapú platformok és az interaktív közösségi médiaalkalmazások egyre nagyobb teret hódítanak, az információ hitelességének, a változáshoz való gyors adaptálódásnak a felhasználóknak meg kell felelniük, ahhoz, hogy közösségi média információt fogyasztani és továbbítani is tudjanak.

A közösségi médiát mint információforrást preferálók és fogyasztók körében arra voltunk kíváncsiak, hogy ez a csoport milyen háttérváltozók mentén írható le, van-e köze az életkorhoz, a nemhez, az iskolai végzettséghez, valamint vannak-e regionális különbségek a felhasználás, valamint az online tartalom megosztás tekintetében?

Az elemzéshez a 2016-os és a 2020-as kutatás adatait vettük figyelembe és háttérváltozók segítségével kereszttáblák és korrelációs együtthatók, valamint átlagok összehasonlításának segítségével figyeltük meg azt, hogy milyen dimenziók mentén írhatók le a fogyasztók és a tartalomgyártók.

Ahogy fentebb is volt róla szó, az online közösségi média mint információforrás fontos szerepet tölt be a 15–29 éves magyar fiatalok körében. A 2020-as átlagok többnyire kis mértékben térnek el a 2016-os átlagokhoz képest a különböző régiókban. Az is megfigyelhető, hogy Kárpátalját leszámítva, ahol a fontossági skálaátlag az előző kutatáshoz képest némi növekményt mutat, a többi régióban az átlagpontok csökkentek (jelentősebben Erdélyben és Felvidéken). Ez a jelenség azzal is magyarázható, hogy a 2020-as évben, a világjárvány közepén az információforrások hitelessége, valamint annak tudatos kiválasztása és használata is kihívás elé állította a fiatalokat. Mivel sok esetben a közösségi média a spekulativitásnak, hamis híreknek, illetve összeesküvéseleméletekben a színtere is lett (5. ábra). Egy 2021-es WHO kutatási jelentés szerint a kutatásunkban is vizsgált korosztály a közösségi médiát is csak bizonyos mértékben tartotta megbízható információforrásnak, szemben az Egészségügyi Világszervezet (WHO), valamint a tudományos egészségügyi szakértőkkel, akiknek a tanulmányait, közleményeit nagyon megbízható forrásnak tartották.²⁴ Jelen kutatásban a közösségi média által szolgáltatott információk hitelességét és a beléjük vetett bizalmat nem vizsgáltuk.

24 Volkmer, Ingrid: *Social media and Covid-19 – A global study of digital crisis interaction among Gen Z and millennials*. University of Melbourne, 2021.

5. ábra: Az online közösségi oldalak fontossága információforrásként

(Összességben mennyire fontos[ak] az Ön számára az online közösségi oldalak mint információforrás?)

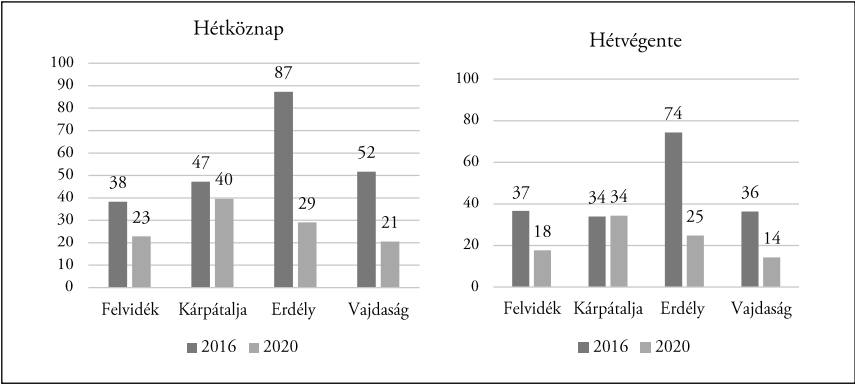
$N_{\text{Felvidék}} = 1000$, $N_{\text{Kárpátalja}} = 500$, $N_{\text{Erdély}} = 2000$, $N_{\text{Vajdaság}} = 500$; átlagok, összehasonlítás: 2016–2020)

Az információforrások között az online közösségi oldalak mellett az influenszerek/ youtuberek, valamint a saját követők is megjelennek. Ez alapvetően főként a fiatalabb generációra van hatással, hiszen az újabb trendeknek és technológiáknak köszönhetően, ahogy korábban is említettük számos új platform és innováció jelenik meg, ahol az információ-átadás és közlés nem egyoldalú, hanem a felhasználó is aktívan részt vehet benne, sőt ő is válhat információátadóvá, tartalommegosztóvá. Mindegyik vizsgált régióban fontosabb információforrásnak számítanak a fiatalabb (15–19 éves) korosztály számára az influenszerek, youtuberek és a saját követőik. Ez a jelenség azzal is magyarázható, hogy ezek az online aktorok főként az újabb közösségi médiaplatformokon vannak jelen, és alapvetően a célcsoportjaik is legtöbbször a legfiatalabb korosztályok (10. táblázat).

Korcsoportok	Felvidék		Kárpátalja		Erdély		Vajdaság	
	Youtuberek/ influenzserek	Saját követők	Youtuberek/ influenzserek	Saját követők	Youtuberek/ influenzserek	Saját követők	Youtuberek/ influenzserek	Saját követők
15–19 éves	2.75	2.65	2.71	2.48	2.6	2.38	2.48	2.38
20–24 éves	2.39	2.5	2.34	2.37	2.33	2.18	2.3	2.2
25–29 éves	2.37	2.5	2.32	2.19	2.15	2.08	2.3	2.25

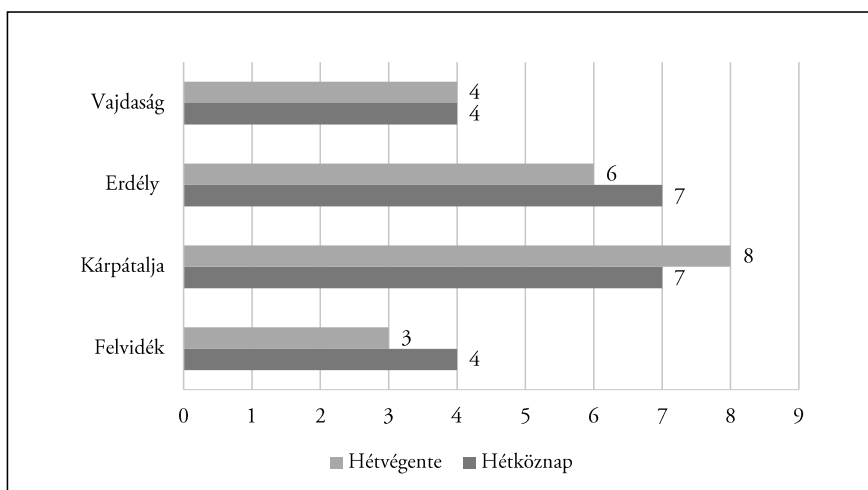
10. táblázat: Információforrások (youtuberek/influenzserek és saját követők) fontossága
(Összességben mennyire fontos[ak] az Ön számára... mint információforrás? $N_{\text{Felvidék}} = 1000$, $N_{\text{Kárpátalja}} = 500$,
 $N_{\text{Erdély}} = 2000$, $N_{\text{Vajdaság}} = 500$; skálaátlagok)

Ahhoz, hogy egy felhasználó fontos információforrásként tekintsen a közösségi média különböző felületeire, szinte elengedhetetlen, hogy aktív felhasználó legyen. Fentebb láthattuk, hogy a szabadidős tevékenységek között a képernyős – és ezen belül az újmédiához kötődő – tevékenységek visszaszorultak. A 2016-os adatokkal összehasonlítva láthatjuk, hogy mind a négy határon túli régióban a 2020-as arányhoz képest többen használták az internetet, cseteltek és facebookoztak, hétköznapokon és a hétvégéken is (Erdélyben kifejezetten jelentős a változás mértéke), amely módszertani okokra is visszavezethető. A kérdés az internetezésre, csetelésre és a facebookozásra vonatkozott, 2020-ra azonban a fiatalok körében más közösségi platformok használata is népszerű lett (mint TikTok, Instagram, Snapchat) (6. ábra).

6. ábra: Internethasználat, csetelés és facebookozás a szabadidőben
(Mit csinál leggyakrabban a szabadidejében hétköznapokon/hétvégéken? $N_{\text{Felvidék}} = 1000$, $N_{\text{Kárpátalja}} = 500$,
 $N_{\text{Erdély}} = 2000$, $N_{\text{Vajdaság}} = 500$; százalékos eloszlás, összehasonlítás 2016–2020)

A közösségi média megjelenése lehetővé tette a felhasználók számára azt, hogy ne csupán információt befogadók és fogyasztók legyenek, hanem ők maguk is tartalomgyártókká és feltöltőkké váljanak. A kérdések során, a médiához köthető szabadidős tevékenységek között az online, digitális tartalom létrehozása kevésbé számít domináns tevékenységnek. Leghangsúlyosabban Kárpátalján, majd Erdélyben hoznak létre a fiatalok digitális tartalmakat, viszont így is az arány elenyészőnek számít a többi szabadidős tevékenységhez viszonyítva. Ez annak is köszönhető, hogy a kérdésben csupán a kép és videókészítés van kiemelve, viszont nem tér ki a kommentelésre, véleménynyilvánításra, esetleg a szöveges tartalom (cikkek, bejegyzések) gyártására (7. ábra).

7. ábra: Online, digitális tartalomfeltöltés

(Mit csinál leggyakrabban a szabadidejében hétköznapokon/hétvégeken – online, digitális tartalmat hoz létre [képet, videót készít]?)

$N_{\text{Felvidék}} = 1000$, $N_{\text{Kárpátalja}} = 500$, $N_{\text{Erdély}} = 2000$, $N_{\text{Vajdaság}} = 500$; százalékos eloszlás, összehasonlítás 2016–2020)

A közösségi média, az újmédia mint információforrás alapvetően az összes régióban rendre a negyedik vagy az ötödik legfontosabb információforrásnak számít. Mindazonáltal az egyes régiókban különböző mértékű a fontossága, Erdélyben 45%, míg Kárpátalján 62%. Ahhoz, hogy összességében értelmezhesük a kérdést, korrelációs együtthatók segítségével néztük meg a közösségi média mint információforrás, a youtuberek és influenszerek mint információforrás, valamint a tartalomfeltöltők kapcsolatait egyéb háttérváltozókkal.

Az, hogy egy felhasználónak a közösségi média mint információs forrás mennyire fontos, negatív korrelációs kapcsolatban áll a korrallal (r értéke $-0,060$), bár a lineáris kapcsolat gyenge, arra utalhat, hogy minél fiatalabb egy felhasználó, annál inkább preferálja a közösségi médiát mint információforrást, ugyanígy az influenszerek és a youtuberek esetében is

(r értéke $-0,164$). Ez utóbbi esetében a legerősebb a kapcsolat a felvidéki (r értéke $-0,248$) és kárpátaljai fiataloknál (r értéke $-0,256$) látható. A közösségi média orientált információfogyasztás negatív kapcsolatban áll az iskolázottsággal és a tanulmányi átlaggal Felvidéken (r értéke $-0,096$). Ugyanígy a youtuberek és influenszerek mint információforrás negatív előjelű kapcsolatban állnak szintén az iskolázottsági és tanulmányi szinttel Erdélyben (r értéke $-0,059$), Felvidéken (r értéke $-0,085$), valamint leghangsúlyosabban Vajdaságban (r értéke $-0,112$). Az influenszerek és youtuberek által közvetített információkat leginkább a fiatalabb korosztály és ezzel egyidejűleg az alacsonyabb tanulmányi szinteken levők preferálják. Ez egyfajta generációs különbségnek, illetve az innovációk és új technológiák megjelenésének, valamint azokhoz való gyors adaptálódásnak is betudható. A tartalomfeltöltőknél egyedül Felvidéken, a kor háttérváltozóval figyelhetünk meg szignifikáns kapcsolatot, szintén negatív előjellel (r értéke $-0,121$).

A szabadidő és a közösségi média orientált információfogyasztás, valamint az influenszerek és youtuberek mint információforrások között is kapcsolatot fedeztünk fel. Minél több szabadidővel rendelkezik egy felhasználó, annál inkább használja információforrásként a fentebb említetteket. Ez alól kivételt képez Erdély, ahol a hétköznapi szabadidős órák száma negatívan korrelál a közösségi média orientált információfogyasztással (r értéke $-0,060$).

Nemek tekintetében szignifikáns különbség van (p értéke kisebb, mint $0,05$) Erdélyben és Kárpátalján a közösségi média fogyasztók között, a nők inkább használják a közösségi médiát mint információforrást a férfiakhoz képest. Vajdaságban, Erdélyben és Felvidéken a településtípus szerint szignifikáns különbségeket találunk azoknál a fiataloknál, akik a saját követőiket tekintik fontos információforrásnak. Míg Erdélyben és Vajdaságban inkább a falun élők tekintik fontosabb információforrásnak a saját követőiket, addig Felvidéken ez hangsúlyosabban a városon élők számára fontos információforrás. Ugyanakkor Erdélyben és Felvidéken az online közösségi média orientált információfogyasztók körében szintén különbségek vannak a településtípust figyelembe véve. Erdélyben inkább a falun és a kisebb városokban élők preferálják a közösségi médiát mint információforrást, míg Felvidéken ez pont fordítva alakul, hiszen a megye, járasszékhelyen, nagyobb városokban preferálják ezt az információs csatornát (11. táblázat).

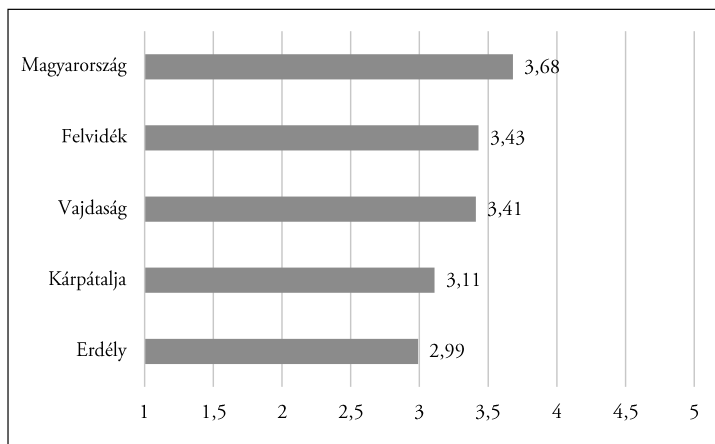
<i>Régió</i>	<i>Változók</i>	<i>Közösségi média mint fontos információforrás</i>	<i>Influenszerek/ youtuberek</i>	<i>Tartalomfeltöltők</i>
		<i>Korrelációs együtttható értékek</i>		
Erdély	Kor	-0,060**	-0,164**	-0,036
	Iskolázottság és tanulmányi szint	-0,40	-0,059**	-0,025
	Szabadidő hétközben	-0,060*	0,058*	-0,015
	Szabadidő hétvégén	-0,004	0,051*	-0,022
Felvidék	Kor	-0,139**	-0,248**	-0,121**
	Iskolázottság és tanulmányi szint	-0,096**	-0,085**	-0,006
	Szabadidő hétközben	0,111**	0,122**	0,40
	Szabadidő hétvégén	0,102**	0,129**	0,031
Vajdaság	Kor	-0,076	-0,136**	0,026
	Iskolázottság és tanulmányi szint	-0,068	-0,112*	0,027
	Szabadidő hétközben	-0,072	0,057	0,096*
	Szabadidő hétvégén	-0,073	-0,011	0,068
Kárpátalja	Kor	0,030	-0,256**	-0,067
	Iskolázottság és tanulmányi szint	0,00	-0,024	0,056
	Szabadidő hétközben	-0,088	0,100*	-0,038
	Szabadidő hétvégén	-0,018	0,084	-0,046

11. táblázat: Korrelációs együttthatók vizsgálata

($N_{\text{Felvidék}} = 1000$, $N_{\text{Kárpátalja}} = 500$, $N_{\text{Erdély}} = 2000$, $N_{\text{Vajdaság}} = 500$, ** p értéke kisebb, mint 0,05)

Biztonság és az online töltött idő mennyisége

Annak ellenére, hogy a fiatalokra gyakran tekint úgy az idősebb társadalom, mint akik a digitális világban vannak igazán otthon, őket kérdezve a kép összetettebb. A fiatalok sok tevékenységének alapja az internet, mégsem érzik feltétlenül biztonságban magukat az online környezetben. Régiók szerinti felosztás alapján a legkevésbé az erdélyi magyar fiatalok és leginkább a felvidéki fiatalok azok, akik az interneten biztonságban érzik magukat. A magyarországi fiatalok még a felvidékieknél is biztonságosabbnak tartják az internetet (az ötfokozatú skála átlaga: 3,68). Mind a négy régióban szignifikáns különbség van (p értéke kisebb, mint 0,01) nemek szerint a biztonságérzet tekintetében. A fiúk inkább érzik biztonságos helynek az online teret, a lányokhoz képest. Erdély és Vajdaság esetében azok, akik kevésbé gyakran használják az internetet, kevésbé is érzik biztonságosnak azt.

8. ábra: Biztonság az interneten

(Összességében Ön mennyire érzi magát biztonságban az interneten? $N_{Magyarország} = 8000$, $N_{Felvidék} = 1000$, $N_{Kárpátalja} = 500$, $N_{Erdély} = 2000$, $N_{Vajdaság} = 500$; átlagos eloszlás)

A koronavírus-járvány következményeként változott az online töltött idő mennyisége is, mind a négy régióban. Az erdélyi válaszadók 64, a felvidékiek 58, a vajdaságiak 61, míg a kárpátaljaiak 60%-a szerint átalakult az online töltött idő mennyisége, ennek irányára vonatkozóan viszont pontos adataink nincsenek. A tanulás, bizonyos munkafolyamatok, valamint számos szabadidős tevékenység sokszor teljes egészében az online térre tevődött át a koronavírus-járvány következtében.

Összefoglalás

Munkánkban a nagymintás ifjúságkutatás külföldi eredményei alapján kívántunk egy átfogó és összehasonlító képet nyújtani a Kárpát-medencében élő 15–29 éves magyar fiatalok médiafogyasztásáról, információszerezési trendjeiről, különös tekintettel a közösségi média világára. Az eredmények alapján elmondható, hogy a magyar fiatalok számára a szabadidő legfontosabb tevékenysége a családi körön belül, illetve a barátokkal személyes találkozás mentén zajlik. Ugyanakkor a szabadidős tevékenységszerkezet élén a szabadidő mediatisztált voltát nem becsülhetjük le, hiszen régiótól függetlenül a fiatalok harmada-negyede számára a leggyakoribb szabadidős tevékenység valamilyen digitális- vagy média-eszközhöz kötődik. A médiához köthető szabadidős tevékenységek között a legfontosabb majdnem minden esetben az audiovizuális tartalmak fogyasztása, a tartalomkészítés a fogyasztáshoz képest eltörlődik.

A nagymintás ifjúságkutatás kétévtizedes perspektívája a trendelemzés lehetőségét is magában hordozza, a kutatási adatokból látható az infokommunikációs technológiához való hozzáférés folyamatos bővülése a Kárpát-medencei magyar fiatalok háztartásaiban. A számítógép- és internet-hozzáférés ma már közel teljesnek mondható minden vizsgált régióban. Az otthonok digitalizációja mellett a fiatalok a saját tulajdonú digitális eszközök tekintetében is ellátottnak tekinthetők ma már. Saját okostelefonja szinte minden megkérdezettnek van és túlnyomó többségük mobil eszköze internet előfizetéssel is rendelkezik. A Kárpát-medencei magyar fiatalok napi internetezőnek számítanak, közel felük folyamatosan kapcsolódik az internethez. Annak ellenére, hogy már nem a televízió a legfontosabb médium, a többség napjainkban is fogyaszt televíziós tartalmakat. A rádió nem halt, ugyanakkor a rendszeres lapolvasók visszaszorulását minden vizsgált régióban tetten érhetjük.

Az információfogyasztásban a közösségi média is egyre fontosabb szerepet kap, a különböző felületek korosztály és helyspecifikusak. A fontos információforrások között az online közösségi oldalak mellett az influenszerek/youtuberek, valamint a saját követők is megjelennek, amelyek főként a fiatalabb generációban fontosak. A szabadidő és a közösségi média orientált információfogyasztás, valamint az influenszerek és youtuberek mint információforrások között is kapcsolatot fedeztünk fel. Minél több szabadidővel rendelkezik egy felhasználó, annál inkább használja ezeket információforrásként. Figyelemre méltó, hogy annak ellenére, hogy a fiatalok sok tevékenységének alapja az internet, mégsem érzik feltétlenül biztonságban magukat az online környezetben.

Összességében elmondható, hogy a közösségi média orientált információfogyasztás előkelő helyen szerepel az információs csatornák és fogyasztói preferenciák rangsorában. Bár

a Covid–19-járvány okozta változások és álhírek terjedése következtében 2016-hoz képest némelyest veszített a népszerűségéből, annak ellenére, hogy maga a fiatalok online töltött időmennyisége az online oktatás, online végezhető munka és egyéb online szabadidős tevékenységek miatt megnövekedett. Az információfogyasztás átalakulását az is jelzi, hogy a fiatalabb generáció inkább a véleményvezérektől, követőktől, influenszerektől szeret informálódni, viszont minél idősebb, iskolázottabb egy adott fogyasztó, annál inkább egyéb információs forrásokat preferál. Az információfogyasztás bár teljesen interaktív platformokra lépett át, mégis maga a tartalomgyártás alacsonyabb népszerűségnek örvend a fiatalok körében. Ezen jelenség további kérdések megválaszolására sarkall: vajon a tartalomgyártás bizonyos formáit nem preferálják a határon túli magyar fiatalok, vagy pedig összességében ódzkodnak az interaktivitástól, véleménynyilvánítástól és inkább maradnak pusztán fogyasztók.

SZABÓ JÚLIA – HIRES-LÁSZLÓ KORNÉLIA

A HATÁRON TÚLI MAGYAR FIATALOK SZABADIDŐS MAGATARTÁSA ÉS DIFFERENCIÁLÓDÁSA

Az eddigi ifjúságszociológiai tanulmányok közel mindegyikének a rendszerváltás volt a referenciapontja, az ezt követő változások. Az eddigi kutatások¹ arra utaltak, hogy a tömegkultúra és globalizáció elterjedésével átalakultak a kulturális-szabadidős termékek, és ez a szabadidő szerkezeti átalakulását is eredményezte. A poszt szocialista országokban is kiépült a szórakoztató ipar, ami magával hozta a bőség társadalmát, ezáltal a széleskörű élmények fogyasztása lett jellemző, azonban a lehetőségekhez való hozzáférés egyenlőtlenül oszlik el. Az is megfigyelhető volt, hogy az egyre színesebb kínálat ellenére vagy pont ebből adódóan csökken a hagyományos kulturális termékek iránti kereslet.² Ugyanakkor a hagyományosnak tekinthető kulturális helyszínek szerepe is – az információs és fogyasztói társadalom hatására – átalakult, ami azt jelentette, hogy egyre nehezebben tudtuk megragadni a fiatalok kulturális szabadidős magatartását a csupán *face to face* jellegű helyszínek vizsgálata által. Ezen átalakulások hatására bontakoztak ki a fesztiválkutatások – Sziget Fesztivál,³ Félisziget⁴ –, melyek szintén arra törekedtek, hogy megrajzolják a fiatalok fogyasztói profilját. Úgy gondoljuk, hogy ez a referenciapont 2020-tól megváltozik, a rendszerváltás után egy másik jelentős össztársadalmi esemény a 2020-as Covid-19-világjárvány, amikor hirtelen,

-
- 1 Félisziget-kutatás (kérdőíves adatfelvétel) 2005-től 2013-ig, azaz kilenc éven keresztül zajlott a Félisziget Fesztiválon, amelynek célja a fiatalok fogyasztói profiljának megrajzolása volt: Milyen fogyasztói, illetve életstílus szerinti csoportok különböztethetők meg? Mi jellemző az egyes csoportok fogyasztói státusára/magatartására? GeneZYs Kárpát-medencei ifjúságszociológiai felmérés – 2015; Magyar Ifjúság Kutatás – 2016.
 - 2 Szabó Júlia – Hires-László Kornélia: Régi és új kultúra. In: Székely Levente (szerk.): *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében – Magyar Ifjúság Kutatás 2016*. Budapest: Kutatópont, 2018. 315–351.; Szabó Júlia: Szabadidő és kulturális fogyasztás a Kárpát-medencei magyar fiatalok körében. *Regio*, 2020. 28 (4). 44–71.
 - 3 Gábor Kálmán – Gaul Emil – Szemerszki Marianna: Trendek a Sziget-kutatásban. Az új fiatal középosztály kialakulása. In: Ercsei Kálmán – Veres Valér (szerk.): *WEB. Fesztiválok ifjúsága*. Cova-print: Kolozsvár, 2006. 1–2. 9–34.
 - 4 Ercsei Kálmán – Kiss Zita – Szabó Júlia: Fiatalok szabadidős fogyasztása, önállósodása és jövőképe a marosvásárhelyi Félisziget-vizsgálatok alapján. In: Kiss Tamás – Barna Gergő (szerk.): *Erdélyi magyar fiatalok. Összehasonlító elemzés*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kriterion: Kolozsvár, 2011. 233–261.

egyik napról a másikra a széleskörű élmények fogyasztása helyett a megszorítások léptek érvénybe.⁵ Kétségtelen, hogy a társadalmi távolságtartás a különböző kulturális programok elmaradása (koncertek, fesztiválok színházi programok, kocsimák bezárása) különösen a fiatalok életére volt és van hatással.

Az ezredfordulót követően négyévente zajlanak nagymintás ifjúságkutatások, amelyek párhuzamosan rögzítik mind a magyarországi, mind pedig a határon túli magyar fiatalok⁶ élethelyzetét. Ezekből a felmérésekből származó ifjúságszociológiai tanulmányok is rávilágítanak arra, hogy átalakultak a fiatalok szabadidős szokásai. A legutóbbi ifjúságkutatás 2020 szeptembere és decembere között zajlott, ami lehetőséget ad arra, hogy részben bemutassuk, milyen változásokat eredményezett a fiatalok szabadidős magatartásában a járványhelyzet, bár úgy véljük, hogy a jelenlegi adatok alapján ezt még csak felszínesen tudjuk megítélni.

Bourdieu (1984)⁷ már a 80-as években rávilágított arra, hogy a kulturális fogyasztásnak kiemelt helye van a társadalmi viszonyok fenntartásában és megváltoztatásában. A modern társadalmakban a fogyasztás társadalomszervező erő lett, ami státuszt erősít, identitást konstruál.⁸ Több más tanulmány is felhívja a figyelmet kulturális/szabadidős fogyasztás kiemelt vizsgálatára a fiatalok körében is, amely a társadalmi különbségeket is nagymértékben meghatározza.⁹ A szabadidő eltöltésének módja, a kulturális fogyasztás a járványhelyzet alatt és feltételezhetően még utána is egy új értelmezési keretet kap, megváltozik. Ezen változások megvizsgálásának kiemelt fontosságot kell tulajdonítani az elkövetkező periódusban.

Tanulmányunk célja, hogy átfogó képet nyújtson a külhoni magyar fiatalok (felvidéki, erdélyi, vajdasági és kárpátaljai) szabadidős és kulturális fogyasztói mintázatának változásáról. A bemutatás során arra törekszünk, hogy a két nagymintás ifjúságkutatás (Magyar Ifjúság Kutatás 2016, 2020) eredményeit összehasonlítsuk. Írásunk első részében a fiatalok szabadidő-használatát mutatjuk be, arra keressük a választ, hogy miként alakult át a fiatalok szabadidős/kulturális fogyasztása. A tanulmány második részében fogyasztói szegmenseket határoztunk meg, és azt vizsgáljuk, hogy milyen tényezők befolyásolják a különböző fogyasztói csoportokba való bekerülést.

5 A tanulmány írása közben kitörő és ezzel párhuzamosan zajló orosz–ukrán háború hasonló fordulópontot jelent a fiatalok életében, különösen a kárpátaljai fiatalok jelenét és jövőjét írja át.

6 A határon túli magyar fiatalokra vonatkozóan (MOZAIK) 2001-ben, (GeneZYs) 2015-ben, illetve (Magyar Ifjúság) 2016, 2020-ban volt adatfelvétel.

7 Bourdieu, Pierre: *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. Harvard University Press, 1984.

8 Hetesi Erzsébet: A fogyasztás szociológiája. In: Czagány László – Garai László (szerk.): *A szociális identitás, az információ és a piac*. SZTE Gazdaságtudományi Kar Közleménye. JATEPress: Szeged, 2004. 267–281.

9 Fábíán Zoltán – Kolosi Tamás – Róbert Péter: Fogyasztás és életstílus. *TARKI, Társadalmi Riport*, 2000. 225–259.; Savage, Mike – Devine, Fiona – Cunningham, Niall – Taylor, Mark – Li, Yaojun – Hjellbrekke, Johs – Le Roux, Brigitte Le – Friedman, Sam – Miles, Andrew: A New Model of Social Class? Findings from the BBC's Great British Class Survey Experiment. *Sociology*, 2013. 47 (2). 219–250.

Elméleti diskurzusok az ifjúságkutatásban

Az ifjúságszociológia kutatóit számos kihívás elé állította az a tény, hogy az ifjúsági életpályák szerkezete jelentősen átalakult, kitolódott a felnőttkorba való belépés. Az „ifjúsági korszakváltás” során felértékelődik az ifjúsági kultúra szerepe, megnövekedik a fiatalok autonómiája.¹⁰ A fiatalok egyre bizonytalanabb lépcsőket járnak be, egyrészt akkor, amikor a képzés világából átlépnek a munka világába, éppen ezért olyan átmeneti állapotot választanak, hogy az egyetem mellett elkezdjenek dolgozni, illetve a munka mellett még tovább tanulnak azért, hogy ezt a bizonytalanságot valamennyire kiküszöbölhessék. Másrészt ma már nem tervezhető, hogy a képzési szakaszt munka és egy egész életre szóló munkahely követi.¹¹ Az egyre több iskola és képzés elvégzése után abban reménykednek, hogy kedvező állást kapnak az álláspiacon, azonban a fiataloknak egy életre rugalmasnak kell lenniük: „*ma a munka világába belépő fiatal ritkán talál olyan szakmát, mely olyan, mint tegnap volt, és számolnia kell azzal, hogy holnap sem lesz már ugyanolyan, mint ma*”,¹² emiatt a fiatalok komoly státuszfrusztrációt élnek át.

A fiatalok életében nemcsak a felnőtté válás, illetve munkavállalás terén vannak változások, hanem a szabadidő-eltöltés és szórakozás feltételei is megváltoznak.¹³ A kutatók szerint az ifjúsági korszakváltás eltérően érvényesül a fiatalok különböző szegmensein. A fogyasztói társadalomban egyre hangsúlyosabb a fogyasztási kényszer, de a fiatalok lehetőségei igencsak egyenlőtlenek. A fiatalok körében jelenlévő társadalmi hasadások továbbra is homályosak és nehezen értelmezhetők.

Az ifjúságszociológiában jelenlévő szubkultúra-elmélet azt vizsgálta, hogy a fogyasztás milyen szerepet játszott az osztálytudat kifejezésében. Ezt követően a '70-es, '80-as években megjelenő CCCS-kutatások¹⁴ hatására a hangsúly áthelyeződik a stílusközpontú ifjúsági kultúrák irányába.¹⁵ Sarah Thornton¹⁶ – Bourdieu tőkeelméletére építve – párhuzamot

10 Zinnecker, Jürgen: A fiatalok a társadalmi osztályok terében. In: Gábor Kálmán (szerk.): *Civilizációs korszakváltás és ifjúság*. Szociológiai Műhely: Szeged, 1993. 5–28.

11 Wallace, Claire: Ifjúság, munka és oktatás a posztkommunista Európában: út az individualizáció felé? *Korunk*, 1998. 12–24.

12 Standing, Guy: Prekariátus. Lakosokból állampolgárok. *Fordulat*, 2012. 19 (3). 29–50, itt: 34. (Eredeti tanulmány. The Precariat: from denizens to citizens? *Polity*, 2012. 44 (4). 588–608.)

13 Chisholm, Lynne: Élesebb lencse vagy új kamera? Ifjúságkutatás, ifjúság és társadalmi változás Nagy Britanniában. In: Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (szerk.): *Ifjúságszociológia*. Belvedere Meridionale: Szeged, 2006. 117–155.; Szabó – Hires-László, 2018. Régi és új kultúra, i.m. 315–351. Fekete Marianna: *eIDŐ, AVAGYA SZABADIDŐ BEHÁLÓZÁSA. Generációs kultúrafogyasztás a digitális korban*. Belvedere Meridionale: Szeged, 2018.

14 Birmingham Center for Contemporary Cultural Studies – a birminghami Kortárs Kritikai Kultúrakutatói Központ

15 Bennett, Andy: Szubkultúrák vagy neo-törzsek? A fiatalok, a stílus és a zenei ízlés közötti kapcsolat újrakondolása. *Replika*, 2005. 53. 127–143.

16 Thornton, Sarah: *Club Cultures: Music, Media and Subcultural Capital*. Wesleyan University Press: London, 1996.

von a szubkultúrák és a magas-, illetve elitkultúra között. Rávilágít, hogy a szubkultúra világára, a magaskultúrához hasonlóan, jellemző egyfajta ízléshierarchia. Ezzel szemben az „omnivore-univore” elmélet szerint a kultúrafogyasztási exkluzivitás eltűnik, és azt mondja, hogy a fogyasztás szokásvilágában egy olyan elmozdulásnak vagyunk tanúi, ami nem az elit- és tömegkultúra tengelye mentén képzelhető el, hanem inkább egy „omnivore-univore” tengelyen.¹⁷ A kulturális mindent fogyasztás jelensége, a mindenevők csoportja Magyarországon és a határon túli magyar fiatalok körében is jelen van,¹⁸ viszont az „univore” típus kelet-európai kontextusban sokkal inkább a passzívak csoportjával jellemezhető. Tehát a magyarországi, illetve a határon túli magyar fiatalok esetében is a kulturális magatartásformák lényegi választóvonalala nem az „omnivore-univore” tengely mentén helyezkedik el, hanem sokkal inkább egy mindenevő-nélkülöző tengelyen.¹⁹

Muggleton azt feltételezi, hogy a posztmodern szubkultúrákban egyre nehezebb fenntartani a szubkultúra határait, a stílusok közötti átjárások felületesebbé fognak válni, és ezáltal a szubkulturális kötődések is. Felfokozott individualizmus van jelen a fiatalok életében, ahol kiemelt szerepet kap az önértelmezés.²⁰ Andy Bennett is amellett érvel, hogy a fogyasztói lét lehetőséget teremtett a fiataloknak arra, hogy elszakadjanak az osztályalapú identitásuktól, és a saját maguk által létrehozott identitással kísérletezenek.²¹

Az átmenet- és szubkultúra-elméletek közös pontja volt a fiatalok osztályalapú vizsgálata, amelyet Beck a '90-es években (magyarul 2003-ban) megjelenő *Kockázati társadalom* című könyve megkérdőjelezett. Beck paradigmaváltó diskurzusa szerint a modern társadalomban a gazdaság termelése együtt jár a társadalmi kockázatok termelésével,²² az élethelyzetek és életstílusok individualizálódásával. A fiatalok maguk válnak felelőssé életútjuk

- 17 Peterson, Richard A. – Simkus, Albert: How musical tastes mark occupational status groups. In: Lamont, M. – Fournier, M. (szerk.): *Cultivating differences: Symbolic boundaries and the making of inequality*. University of Chicago Press: Chicago, 1992. 152–186.; Chan, Tak Wing – Goldthorpe, John H. (szerk.): *Social Status and Cultural Consumption*. Cambridge University Press, 2010.; Bukodi Erzsébet: Social stratification and cultural participation in Hungary: a post-communist pattern of consumption? In: Chan, Tak Wing – Goldthorpe, John H. (szerk.): *Social Status and Cultural Consumption*. Cambridge University Press, 2010. 139–168.; Sági Matild: Kulturális szegmentáció: „mindenevők”, „válogatósak”, „egysíkúak” és „nélkülözők”? Az „omnivore-univore” modell alkalmazhatósága Magyarországon. *Társadalmi Riport*, 2010. 10 (1). 288–311.
- 18 Szabó Júlia: Kulturális szegmentáció az erdélyi magyar fiatalok körében. *Socio.hu*, 2018. 8 (3). 62–79.; Szabó – Hires-László, 2018. Régi és új kultúra, i.m.; Sági, 2010. Kulturális szegmentáció, i.m.; Fekete Matild – Prazsák Gergő: Kulturális kasztrendszer: Autonómia és közösségiség szerepe a fiatalok kulturális aktivitásában. In: Nagy Ágnes – Székely Levente (szerk.): *Másodkézből – Magyar Ifjúság 2012*. Budapest: Kutatópont, 2014. 195–218.
- 19 Bukodi Erzsébet: Social stratification and cultural participation in Hungary: a post-communist pattern of consumption? In: Chan, Tak Wing – Goldthorpe, John H. (szerk.): *Social Status and Cultural Consumption*. Cambridge University Press, 2010. 139–168.; Sági, 2010. Kulturális szegmentáció, i.m.; Szabó, 2018. Kulturális szegmentáció az erdélyi magyar, i.m.
- 20 Muggleton, David: *Inside Subculture. The Postmodern Meaning of Style*. Berg: Oxford, 2000.
- 21 Bennett, 2005. Szubkultúrák vagy neo-törzsek?, i.m.
- 22 Beck, Ulrich: *Mi a globalizáció?* Belvedere: Szeged, 2005.

alakításáért, és bár a kiszélesedett döntési térben lehetőségük van az esetleges rossz döntéseik javítására, az egyéneknek több kockázattal kell szembenézniük, nagyobb bizonytalansággal kell megküzdeniük. Beck azt is jelzi, hogy a kockázatok bizonyos csoportokat jobban érintenek, kiemelve a nőket és a fiatalokat, illetve a szegényebb csoportokat, akik még sebezhetőbbé válnak.

Woodman²³ egyetért Beck²⁴ azon észrevételével, hogy a „*konstans egyenlőtlenségi viszonyok palástja alatt*” a fiatalok életében jelen van egy ismeretlen erejű társadalmi individualizálódási folyamat. Blossfeld és társai, Beckhez hasonlóan, szintén kiemelik a globalizációs folyamatok szerepét, és azt feltételezik, hogy hatásai makroelméleti szinten a legtöbb modern társadalomban tetten érhetőek, de ezen hatások országoként eltérőek lehetnek. Ugyanakkor a vizsgált országok mindegyikében azt figyelték meg, hogy a kockázatok a különböző életszakaszban lévőket eltérő mértékben érintik. A globalizációval járó bizonytalanság a társadalmi csoportok közül legjobban a fiatalokat sújtja, döntéseiket ebben a megváltozott, bizonytalan térben kell meghozniuk. Blossfeld szerint is a fiatalok a globalizációs folyamatok fő vesztesei.²⁵

Schulze élménytársadalomként jellemzi az új társadalomtípust, ami azt jelenti, hogy a rohamosan terjedő élménypiaccal a fiatalok egyre inkább az élet megélése, átélése felé orientálódnak. A szűkösség társadalmában a „kifele irányuló” cselekvés volt jellemző, a mai élménytársadalomban a „befeje irányuló” cselekvés válik jellemzővé, vagyis a személyes élmények érzékelhetősége, ami a szabadidő és a munka világában egyaránt jelen van. Úgy gondolja, hogy a mai élménytársadalomban kialakuló életstílusokat, csoportokat (milióket) sokkal inkább a személyes stílus, a képzettség és az életkor határozza meg.²⁶ Clark és Lipset²⁷ amerikai szociológusok Schulzéhoz hasonlóan úgy vélik, a fiatalok inkább az életstílusok szerint strukturálódnak, ami azt jelenti, hogy a széles életstílus-kínálatból mindenki kiválaszthatja a magának megfelelőt.

23 Woodman, Dan: The mysterious case of the pervasive choice biography: Ulrich Beck, structure/agency, and the middling state of theory in the sociology of youth. *Journal of Youth Studies*, 2009, 12 (3). 243–256.; Woodman, Dan: Class, individualisation and tracing processes of inequality in a changing world: A reply to Steven Roberts. *Journal of Youth Studies*, 2010. 13 (6). 737–746.

24 Beck, Ulrich: Túl renden és osztályon? Társadalmi egyenlőtlenségek, társadalmi individualizációs folyamatok és az új társadalmi alakulatok, identitások keletkezése. In: Angelusz Róbert (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei*. Új Mandátum Könyvkiadó: Budapest, 2004. 322–356.

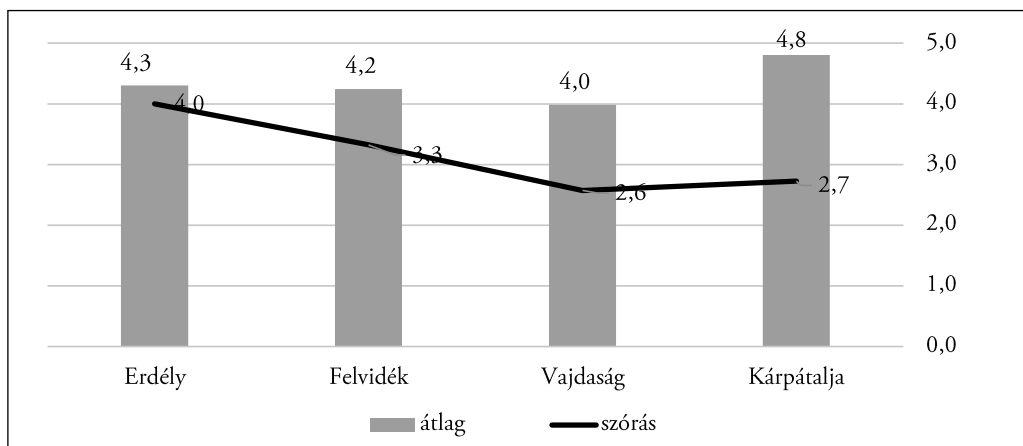
25 Mills, Melinda – Blossfeld, Hans-Peter: Globalization, uncertainty and the early life course. A theoretical framework. In: Blossfeld, Hans-Peter – Klijzing, Erik – Mills, Melinda – Kurz, Karin (szerk.): *Globalization, Uncertainty, and Youth in Society*. Routledge, 2005.

26 Schulze, Gerhard: Élménytársadalom. A jelenkor kultúrszociológiája. A hétköznapi élet esztétizálódása. *Szociológiai Figyelő*, 2000. 15 (1–2). 135–157.

27 Clark, Terry Nichols – Lipset, Seymour Martin: Are social classes dying? *International Sociology*, 1991. 6 (4). 397–410.

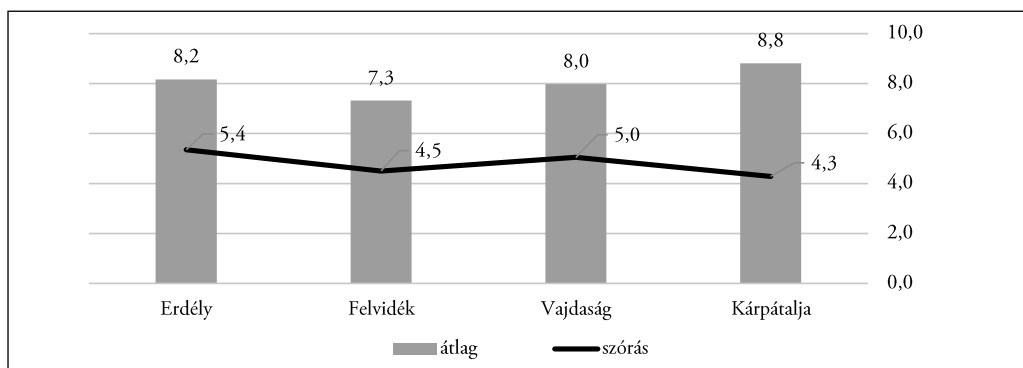
A szabadidő eltöltése hétköznap és hétvégén

A kulturális fogyasztás vizsgálatakor az egyik igen lényeges faktor a szabadidő mennyisége, mivel a legtöbb kulturális tevékenység a szabadidő eltöltéséhez kapcsolódik. A mai felgyorsuló világunkban az a tendencia figyelhető meg, hogy bár egyre szétágazóbb és színesebb a fiatalok szabadidős magatartása, egyre inkább csökken annak mennyisége. Napjainkban szinte mindenki időhiányban szenved, és ez érvényes a fiatalokra is. Ha az átlagokat vizsgáljuk, akkor a kárpátaljai magyar fiataloknak van a legtöbb szabadideje hétköznap és a vajdaságiaknak a legkevesebb, viszont a szórás mindkét esetben szinte teljesen megegyezik; a legnagyobb szórást az erdélyi magyar fiataloknál láthatjuk (1. ábra).

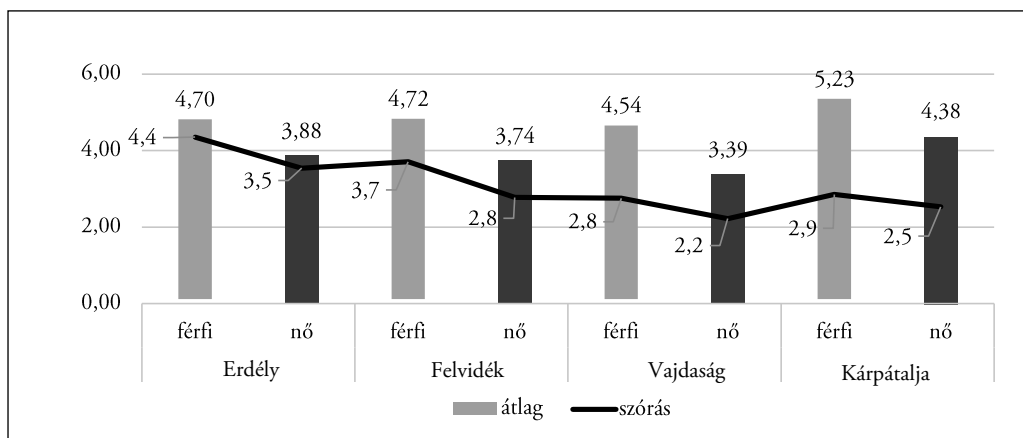
1. ábra: Hétköznap megmaradt szabadidő (órában kifejezve) országonként
(átlag és szórás) (MIK 2020)

Nem mondunk újdonságot azzal, hogy a fiataloknak minden térségben több a szabadideje hétvégén, mint hétköznap. Ebben az esetben is a kárpátaljaiknak átlagosan (8,8) több szabadidejük van a többi határon túli magyar fiatalokhoz képest, ellenben náluk a legkisebb a szórás (átlagtól való átlagos eltérés), a legnagyobb pedig az erdélyieké, vagyis sokkal szélesebb spektrumban térnek el a válaszok a matematikai átlaghoz képest. A szórásban tapasztalható eltérés kiértékelésénél figyelembe kell venni az elemszámokat: Erdélyben 2000, Kárpátalján pedig 500 fiatalt kérdeztek le, vagyis az erdélyi minta sokkal szívesebb és szélesebb spektrummal rendelkezik, mint Kárpátalja, Vajdaság vagy Felvidék. Elemzésünk minden egyes részében a régiókra vonatkozó következtetéseknél látnunk kell, hogy a nagyobb elemszám miatt az erdélyi és a felvidéki fiatalok válaszai sokkal heterogénnek, mint a kárpátaljaiaké vagy vajdaságiaké.

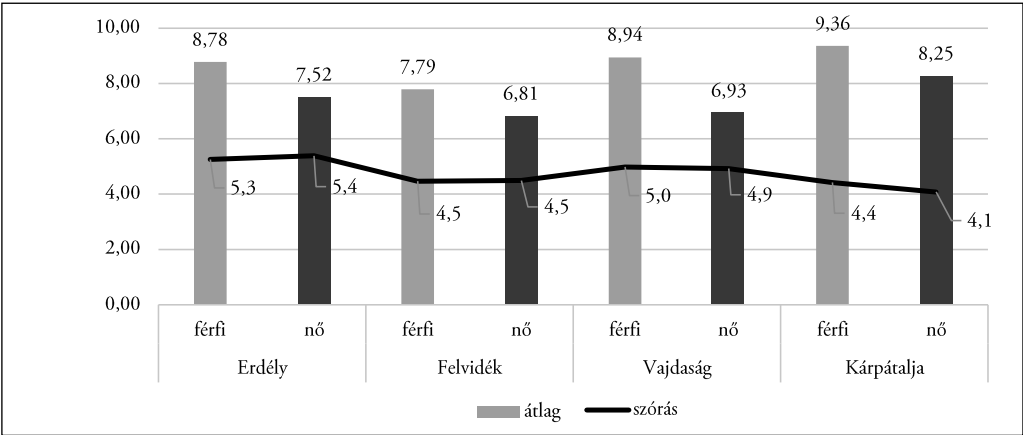

2. ábra: Hétvégi szabadidő (órában kifejezve) alakulása országonként
(átlag és szórás) (MIK 2020)

Ha nemek szerint hasonlítjuk össze a határon túli magyar fiatalok hétköznap (1. ábra) és hétvégén (2. ábra) eltöltött szabadidő-mennyiségét, akkor azt láthatjuk mindkét esetben, hogy a férfiaknak minden országban több szabadideje van, mint a nőknek. A nőknek a társadalmi szerepvállalásuk miatt sokkal kevesebb ideje jut a szabadidő eltöltésére, és ez olyan jelenség, amely szinte minden egyes modern, posztindusztriális társadalomban érvényes. A nemi feladatok összemosódásának terjedése mellett a házimunka továbbra is a nők feladata, a férfiak házkörüli munkája gyakran szezonális vagy hanyagolható, ezzel szemben a női feladatok mindennaposak és elodázhatatlanok. Ezek az általános érvényű jellemzők háttérmagyarázatként szolgálnak, ha azt vizsgáljuk, a fiatalok körében mért adatokat vizsgálva miért van több szabadideje a férfiaknak minden egyes régióban.

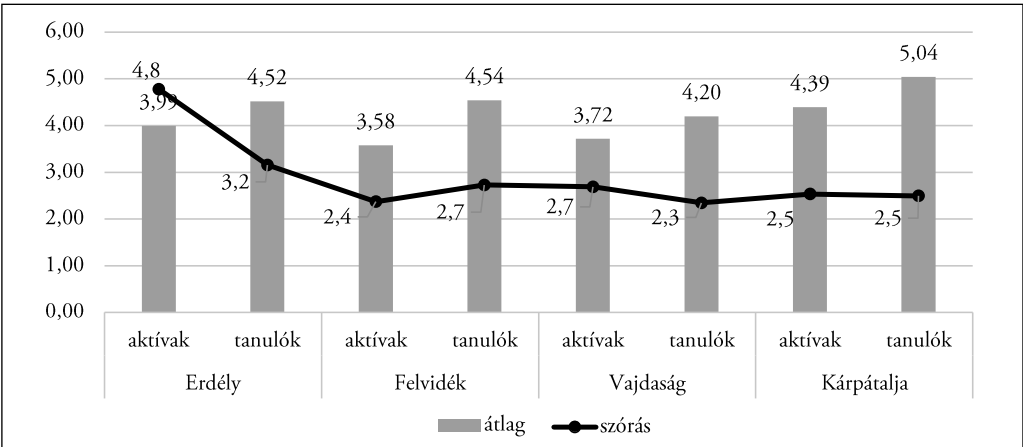

3. ábra: Szabadidő hétköznap országonként nemek szerint (órában kifejezve)
(átlag és szórás) (MIK 2020)

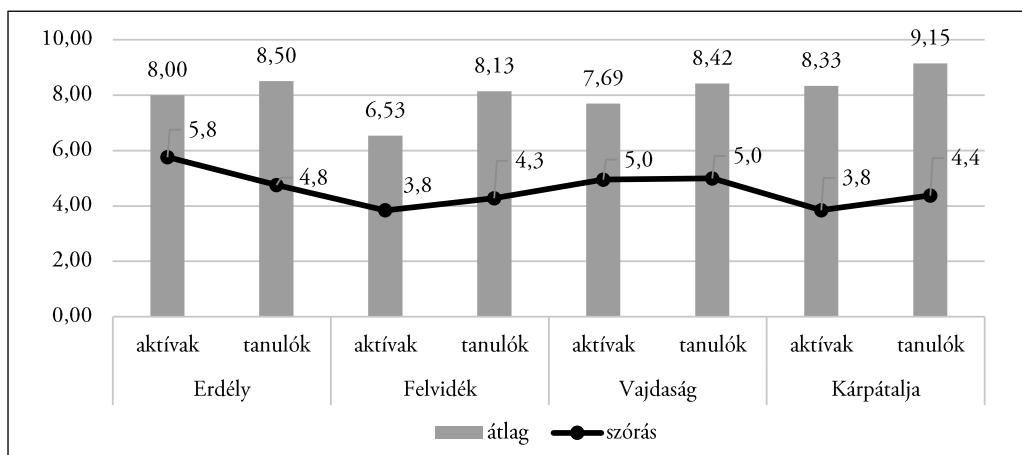
4. ábra: Hétvégi szabadidő országonként nemek szerint (órában kifejezve)
(átlag és szórás) (MIK 2020)

Továbbá igen fontos magyarázóerő tud lenni a gazdasági aktivitás – a fiatalok ebben az időben egy igen fontos életváltási időszakon mennek keresztül, és míg az azonos korosztályba tartozók egyes tagjai már családfenntartók, aktív keresők, addig mások még mindig az iskolai keretek között igyekeznek megszerezni felsőfokú végzettségüket.²⁸ Az egymástól szinte teljesen eltérő életforma más és más napirendet, időbeosztást igényel. A tanuló fiatalok több szabadidejével rendelkeznek, mint a gazdaságilag aktív társaik, ez a különbség érvényes a családi állapotra is, az egyedülállóknak több szabadidejük van, mint a házasságban élőknek (5. és 6. ábra).

5. ábra: Szabadidő hétköznap országonként gazdasági aktivitás szerint (órában kifejezve)
(átlag és szórás) (MIK 2020)

28 Wallace, 1998. Ifjúság, munka és oktatás, i.m.

6. ábra: Hétvégi szabadidő országonként gazdasági aktivitás szerint (órában kifejezve)
(átlag és szórás) (MIK 2020)

Mélyebb vizsgálatot érdemelne, hogy az „aktív keresés” a fiatalok esetében hogyan definiálható, ugyanis a munkakörülmények markánsan befolyásolhatják a szabadidő mennyiségét; egyes országokban nem ritka a kettős munkahely, dupla műszak, az időszakos vagy állandó külföldi munka stb. Ezeket további elemzéseken keresztül lehet még analizálni.

A 2016-os Magyar Ifjúság Kutatáshoz hasonlóan a 2020-as felmérés is érintette a szabadidő-eltöltés kérdéskörét, azzal az eltéréssel, hogy néhány újabb tevékenységi forma került be a kérdőívbe, aktualizálták a fiatalok körében megjelenő újabb tevékenységi kategóriákkal. Egy másik fontos változás, hogy 2016-ban nem volt korlátozva, hány szabadidős tevékenységet jelölhetnek meg a fiatalok,²⁹ 2020-ban viszont csak a legfontosabb három megjelölésére volt lehetőség (1. és 2. táblázat).

A legtöbb erdélyi és vajdasági magyar fiatal szabadidejében elsősorban a barátaival beszélget, a felvidékiek inkább a családjukkal vannak, a kárpátaljaiak életében a család és a barátok egyaránt fontos szerepet töltenek be. Ez a két személyközi kapcsolat jellemzi leginkább a fiatalok szabadidő-eltöltését, és ezt követi a különböző audiovizuális tartalmak fogyasztása Erdélyben, Felvidéken és Vajdaságban, kivétel ez alól Kárpátalja, ahol nagyobb arányban telefonoznak, facebookoznak. A közösségi portálok követése sehol nincs olyan magas arányban, mint Kárpátalján. Az olvasás hasonló arányban van jelen minden határon túli magyar közösségben, és az olvasással egyforma kedveltséggel jelenik meg a sportolás is. Mivel a fiatalok maximum három szabadidős tevékenységet tudtak megnevezni, és a tevékenységi lista is változott, a korábbi adatokkal való összehasonlításra nem

²⁹ Szabó – Hires-László, 2018. Régi és új kultúra, i.m.

vállalkozhattunk. 2016-ban, amikor még nem volt korlátozva a tevékenységi forma mennyisége Erdélyben 68 és 62%-kal volt jelen az olvasás, ez 2020-ban 21 és 16%-ra csökkent, a sportolásnál is ugyanilyen lényeges változást láthatunk (2016-ban 66 és 55%). Ami viszont feltűnő eredmény, hogy a többi térségben a korábbi évekhez hasonló tendenciákat mértünk 2020-ban is, a módosult kérdezési forma itt nem volt ilyen hatással, mint az erdélyi magyar fiatalok esetében. Azt is fontos kiemelni, amint láthattuk az elemzésben, hogy a határon túli fiatalok életében fontos szerepet tölt be a család, ennek megjelölésére korábban (2016-ban) nem volt lehetőség. Továbbá azt láthatjuk, minden térségre az igaz, hogy a nők inkább olvasnak, míg a férfiak sportolnak, valamint a nők inkább a családdal, a férfiak pedig a barátokkal töltik a szabadidejüket.

A számítógépes játékokkal elsősorban a fiúk/férfiak töltik szabadidejüket – szinte minden régióban azonos módon a fiatalok között 20% fölött van a férfi gamerek aránya, a nők közül csak nagyon kevesen (2; 3 és 5%) jelölték meg ezt a szabadidős tevékenységet. A gamer/játékos világ egyre inkább terjed, és tömegeket érint ez az időtöltés. Egy témára szakosodott kutatói csoport beszámolója szerint 2021-ben a világon összesen 2 958 millió, Európában pedig 408 millió (14%) játékos volt.³⁰ Általános tendencia, hogy elsősorban a férfiakat/fiúkat vonzza a számítógépes játékvilág: a Genfi Egyetemi Kórház szenvedélybetegség ápolásának statisztikái is kimutatták, hogy 43 játékfüggő közül 40 fiú.³¹ Hétvégén kevesebben játszanak számítógépes játékot a határon túli fiatalok, hétvégén a túrázásra szánt idő növekszik (1. táblázat). Egy 2019-es kutatás eredményei arról számolnak be, hogy maguk a tinédzserek miként látják saját számítógépes használatukat, és a szülők milyen számítógéphasználatot tartanak célszerűnek a gyermeknevelés során. Az eredmények szerint a legelőnyösebb, ha a szülők a tinédzserekkel közösen használják a számítógépet, valamint az okos eszközöket, és az eszközök közös használata mellett párhuzamosan beszélgetnek a használatuk írott és íratlan szabályairól.³² Ahogy Schulze is fogalmazott, a mai élménytársadalomban elsősorban a „befele irányuló” cselekvés a jellemző,³³ ezt a világjárvány fokozta, a korlátozások miatt átalakult szabadidős szokások által. A pandémia, a modern technika és az internet világa előtt, a szűkösség társadalmában a „kifele irányuló” cselekvés volt a jellemző, – ám jelenleg egyre több személytelen tevékenység jelenik meg a mindennapok szabadidős szokásaiban. A számítógépes játékok, a közösségi portálok használata és a „nem csinál semmi különöset, csak úgy elvan” tipikus ilyen cselekvési formák (1. és 2. táblázat).

30 <https://newzoo.com/key-numbers>

31 Baranyai Mihály: Elmondanám a szülőnek – avagy gondolatok a digitális gyermekkor baljós örömeiről. *ResearchGate*, 2021. február. Letöltés helye: www.researchgate.net; letöltés ideje: 2022. 07. 20.

32 Mikó Fruzsina – Nagy Beáta: Techviselkedés a családban a kamaszok szemszögéből. *Szociológiai Szemle*, 2021. 31 (2). 30–61.

33 Schulze, 2000. Élménytársadalom, i.m.

	Erdély			Felvidék			Kárpátalja			Vajdaság		
	férfi	nő	össz.	férfi	nő	össz.	férfi	nő	össz.	férfi	nő	össz.
Barátaival beszélget	62***	53***	57	37***	26***	32	47	43	45	53	47	50
Audiovizuális tartalmat fogyaszt	32	31	32	35	33	34	37	39	38	36	34	35
Családjával van	47***	63***	55	42***	57***	49	34***	55***	45	31***	46***	38
Játszik (játékkonzollal/ számítógépes játékkal)	25***	5***	15	20***	2***	11	22***	3***	12	22***	3***	13
Kirándul, túrázik	13	13	13	6	7	6	8	10	9	4	7	6
Olvas	12***	30***	21	10***	25***	18	9***	27***	18	18*	26*	21
Online/digitális tartalmat hoz létre	6	8	7	3	5	4	5*	10*	7	3	5	4
Semmi különöset, csak úgy elvan	15	15	15	17*	12*	15	14	16	15	6*	12*	9
Sportol	22***	16***	19	24***	13***	19	26***	13***	20	23	19	21
Számítógépezik, „telefonozik”, facebookozik	30	28	29	24	23	23	41	38	40	24	17	21
Zenél, fest, dísz tárgyakat/használati tárgyakat készít	8*	10*	9	5	8	7	4*	9*	6	6	9	7

* ($p < 0,05$), ** ($p < 0,01$), *** ($p < 0,001$)

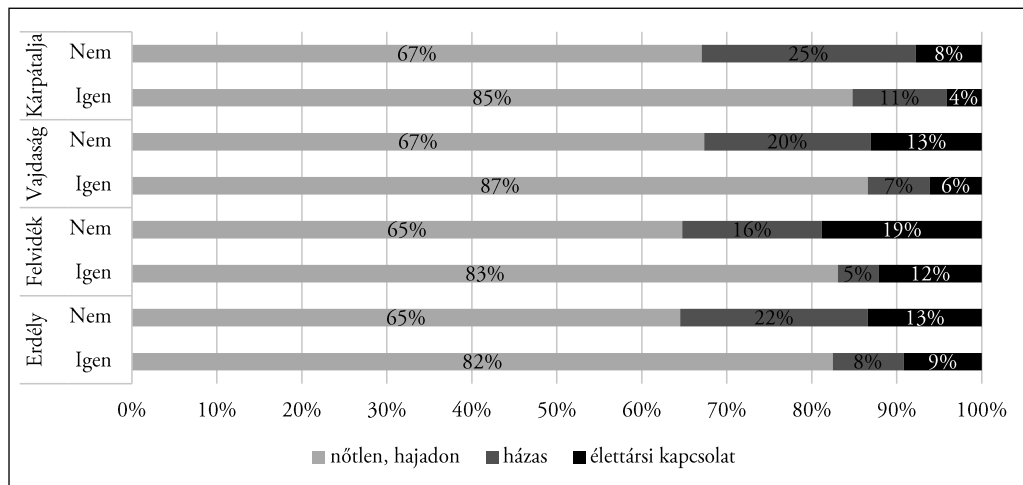
1. táblázat: A hétköznapi végzett három leggyakoribb szabadidős tevékenység nemek szerint
(százalék) (MIK 2020)

	Erdély			Felvidék			Kárpátalja			Vajdaság		
	férfi	nő	össz.	férfi	nő	össz.	férfi	nő	össz.	férfi	nő	össz.
Barátaival beszélget	68	65	67	50*	43*	47	64	58	61	75*	65*	70
Audiovizuális tartalmat fogyaszt	27	26	27	21*	26*	25	28	30	29	31	30	31
Családjával van	53***	66***	59	51***	63***	56	37***	54***	46	49*	59*	54
Játszik (játékkonzollal/ számítógépes játékkal)	21***	6***	14	17***	1***	9	22***	3***	13	14***	2***	8
Kirándul, túrázik	25**	32**	28	17*	22*	19	16	22	19	11*	19*	15
Olvas	9***	23***	16	10***	19***	14	6***	21***	14	12	17	15
Online/digitális tartalmat hoz létre	6	7	6	2*	5*	3	6	9	8	4	4	4
Semmi különöset, csak úgy elvan	15	13	14	13	12	12	17	12	15	7	12	9
Sportol	22***	12***	17	25***	10***	18	24**	13**	18	20	13	15
Számítógépezik, „telefonozik”, facebookozik	25	25	25	20	17	18	36	32	34	17	12	14
Zenél, fest, dísz tárgyakat/használati tárgyakat készít	9	10	9	6	8	7	3	6	4	8	8	8

* ($p < 0,05$), ** ($p < 0,01$), *** ($p < 0,001$)

2. táblázat: Hétvégén végzett három leggyakoribb szabadidős tevékenység nemek szerint kifejezve
(százalék) (MIK 2020)

A családi állapot alapján már nem látunk ennyire színes képet, csak néhány kategória esetében. Minden országban egyformán több idejük jut barátokra a nem családos vagy élettársi kapcsolatban élő fiataloknak. Ha csak a három leggyakoribb családi állapotot hasonlítjuk össze, láthatjuk, hogy lényeges, szignifikáns eltérés mutatkozik: az együttélés és a házasság negatívan hat a személyes baráti kapcsolatokra, azok csökkenését eredményezi.

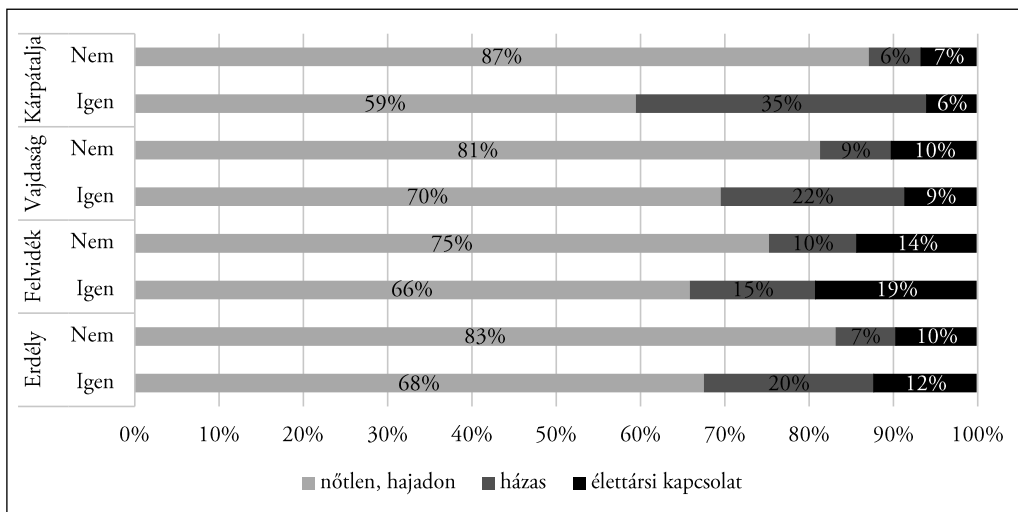

7. ábra: Családi állapot hatása a hétköznapi baráti kapcsolatok ápolásával töltött időre országonként (százalék) (MIK 2020)

(Cramer's V Erdély = 0,221, Felvidék = 0,202, Vajdaság = 0,242, Kárpátalja = 0,212)

Ahogy csökken a barátokkal töltött idő a családi állapot szerint, úgy növekszik a családdal töltött idő még hétköznapiakban is. A kárpátaljai fiataloknál hat a családi állapot a leginkább a családdal töltött időre – ebben a térségben a leggyakoribb, hogy a nagyobb gyermekeket már szabadabban hagyják magukra, vagy a nagyszülők, illetve kollégiumok felügyeletére, és mennek külföldre dolgozni.³⁴ Ha a hétvégi időtöltésben nézzük ugyanezen megoszlásokat, akkor azt látjuk, hogy a legtöbb egyedülálló fiatal lényegesen több időt tölt a családjával szombaton és vasárnap.

34 Hires-László Kornélia: Kárpátaljai magyar szülők külföldi munkavállalásának hatása a fiatalok kockázati magatartására. *Kisebbségi Szemle*, 2020. 5 (1). 93–105.

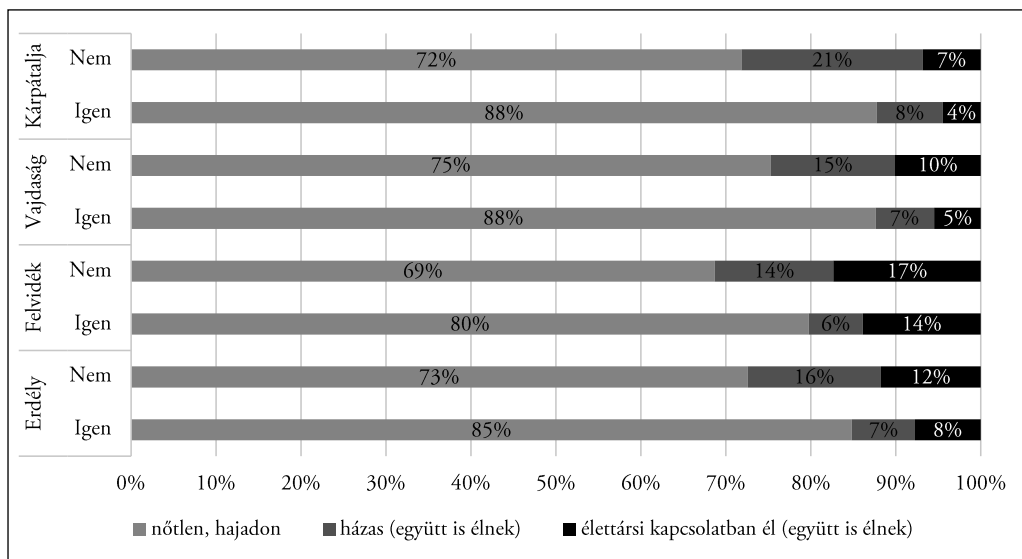

8. ábra: Családi állapot és a hétköznapi a családdal töltött idő összehasonlítása országoként (százalék) (MIK 2020)

(Cramer's V Erdély = 0,203; Felvidék = 0,115; Vajdaság = 0,213; Kárpátalja = 0,367)

A sportolást mint szabadidős tevékenységet kiemeltük a többi tevékenységi forma közül, mert az aktivitást, a mozgásos életformát leginkább ennek a kiértékelésével tudjuk bemutatni. A sportolás egyének, települések, régiók szintjén más és más tevékenységet, illetve intenzitást jelentenek, de a lényegük minden esetben az, hogy a mozgás kultúrához tartozik, és mindazon túl, hogy rendszeres végzése hozzájárul az egészség megőrzéséhez, nagyon sok téren világlátást formáló ereje is van.³⁵ A felmérés két külön kérdésben vizsgálta a határon túli magyar fiatalok sportolási szokásait. Az első kérdésben arra kérdezték rá, hogy a megkérdezett sportol-e a kötelező tornaórákon kívül, illetve ahogy korábban is láthattuk, a hétköznapi és hétvégi időtöltések között is szerepelt a választható szabadidős tevékenységek között. Az utóbbinál nemek szerint minden ország esetében lényeges különbséget láthatunk, ugyanis elsősorban a férfiak sportolnak hétköznapi és hétvégén is. A családi állapot szintén egy lényeges faktor a sportolási szokások terén. Mivel nagyon fiatal korosztályról van szó, azt is megnéztük, hogy a rendszeres sportolók között, milyen arányban vannak a házasságok, illetve az egyedülállók. Azt láthatjuk, hogy a családos, házastársi kapcsolatban élő fiataloknak lényegesen kevesebb idejük jut sportolni. Általában a fiatalok kevés időt szánnak a sportolásra, és ez a hétvégén még tovább csökken (2. táblázat).

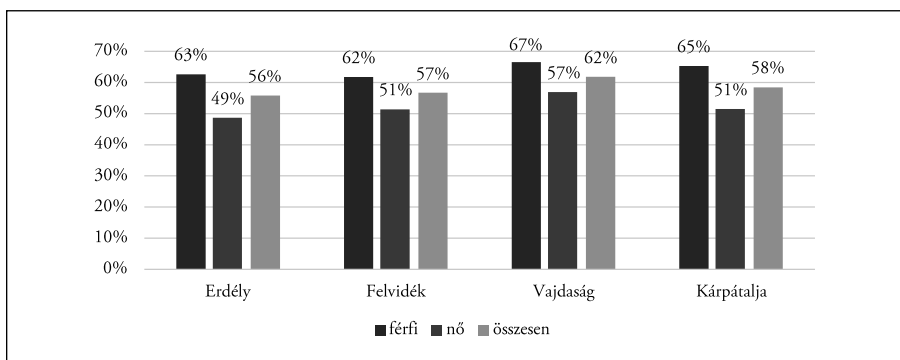
35 Kovács Klára: Nemi különbségek, csoportjellemzők és habitusok az egyetemista sportolók körében. *Kultúra és Közösség*, 2013. 4 (2). 109–132.; Kovács Klára: *Sportszociológia*. Oktatási segédanyag, Debreceni Egyetem. Letöltés helye: <https://psycho.unideb.hu>; letöltés ideje: 2022. 07. 27.

9. ábra: A családi állapot hatása a hétvégén sportolással töltött időre (százalék) (MIK 2020)

(Cramer's V Erdély = 0,117; Felvidék = 0,111, Vajdaság = 0,112, Kárpátalja = 0,118)

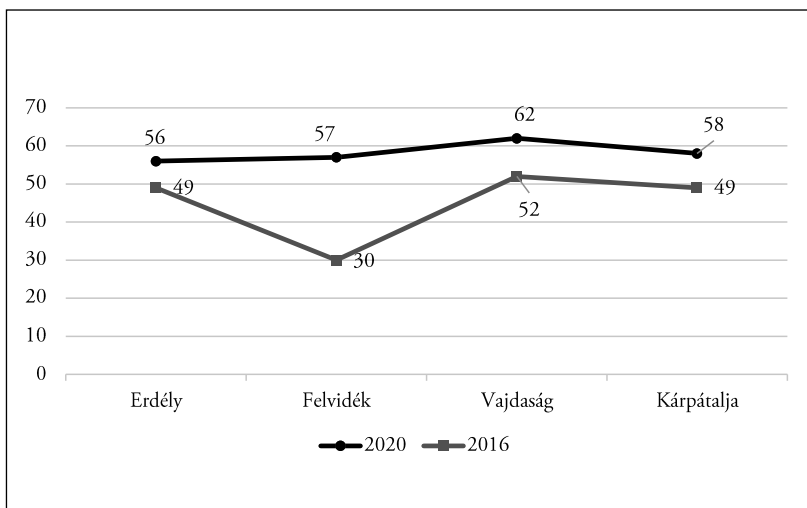
Országoként minimális eltérést tapasztalunk a sport terén – Erdélyben a fiatalok 56, Felvidéken 57, Kárpátalján 59, Vajdaságban 62%-a végez rendszeres testmozgást, de nemek szerinti lebontásban viszont jól látható eltérések vannak. Mindkét kérdéstípus szerint az a tendencia rajzolódik ki, hogy a férfiak többet sportolnak, mint a nők. Ez a tendencia a korábbi ifjúságkutatásokban is beigazolódott. A 2020-as eredményeket a régiók szintjén összehasonlítva azt láthatjuk, hogy a legnagyobb különbség Erdélyben és Kárpátalján van, ahol mindkét esetben 14% különbség van a nemek szerinti bontásban (10. ábra).

10. ábra: Sportolási szokások nemek és országok szerint (százalék) (MIK 2020)

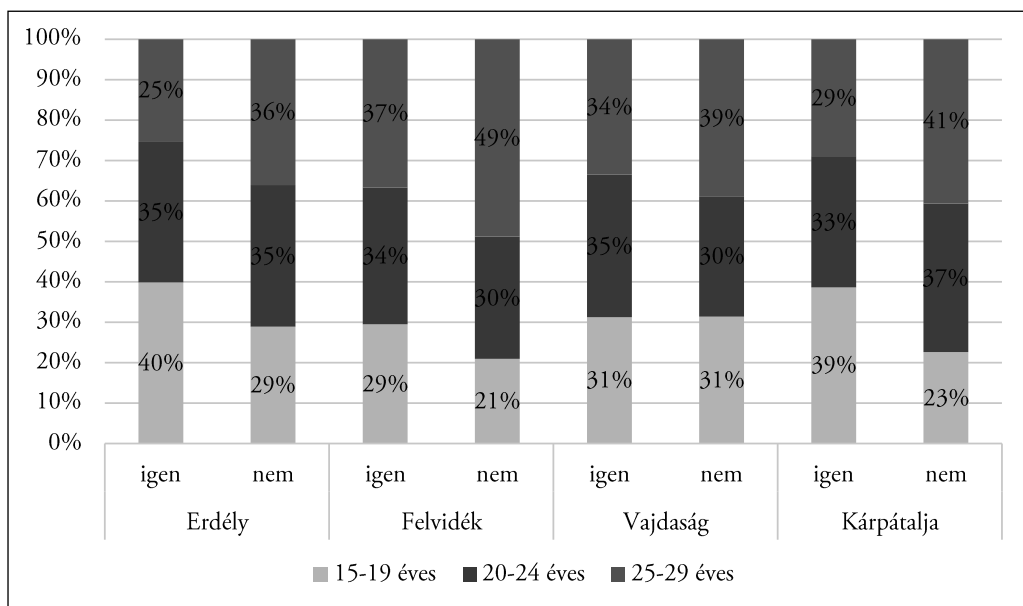
(Cramer's V Erdély = 0,14; Felvidék = 0,105, Vajdaság = 0,099, Kárpátalja = 0,14)

A vajdasági magyarok 2016-ban is sportosabbak voltak, mint a többi határon túli magyar fiatal. A trendvonal jellegű ábrán jól látható, hogy a fiatalok 2016-hoz képest 2020-ban már sokkal többet sportolnak (11. ábra). A felvidéki mintában láthatunk lényegi eltérést – a 2016-os elemzésben a szabadidő eltöltésének elemzése során a felvidéki adatok nagyon gyakran kirívóan eltértek a többi térségben mért adatokhoz képest, a 2020-ban végzett felmérésben ilyen lényeges eltérést már nem láthatunk.

11. ábra: Sportoló határon túli magyar fiatalok 2016-ban és 2020-ban
(százalék) (MIK 2016, MIK 2020)

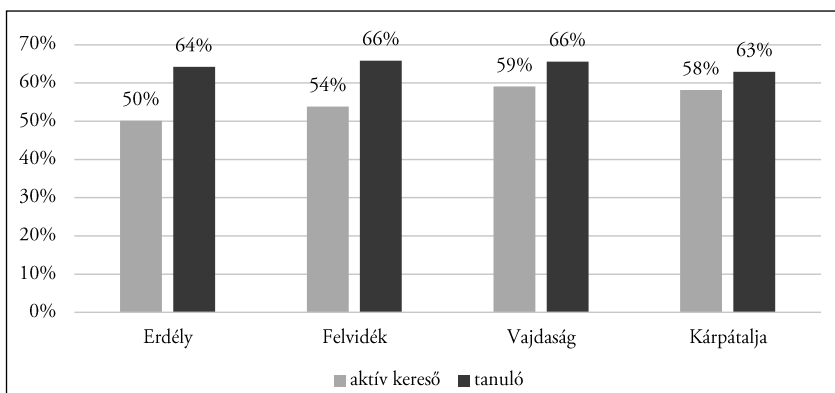
A 2020-as felmérés adatainak elemzésénél korcsoporton belül legkevésbé a Vajdaságban mért adatokban találtunk eltérést, minden más esetben korcsoportonként szignifikánsan eltérő a fiatalok sportolási szokása. A 25–29 évesek körében legkevésbé (25%) Erdélyben végeznek rendszeres testmozgást, míg a felvidékiek körében pont a 25–29 évesek sportosabbak (37%), mint a többi korcsoportba tartozó fiatalok (12. ábra).

12. ábra: A sportolók megoszlása korcsoport és országok szerint
(százalék) (MIK 2020)

(Cramer's V Erdély = 0,133; Felvidék = 0,128; Vajdaság = 0,063; Kárpátalja = 0,175)

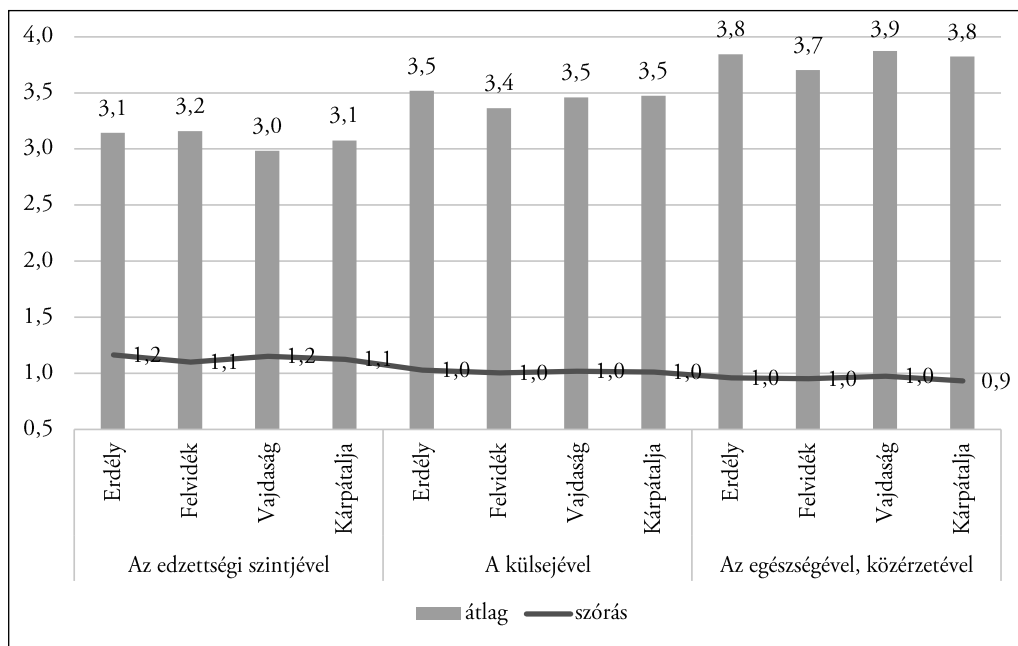
Ahogy láthattuk, a szabadidő mennyiségi mutatói alapján a tanuló fiataloknak sokkal több a szabadideje, mint a gazdaságilag aktív társaiknak. A munkaerőpiacon aktív, a kereső fiataloknak lényegesen kevesebb ideje van a sportolásra. Az erdélyi magyar kereső fiatalok körében érvényes leginkább ez a tendencia – a korcsoportok szerinti bontásban is pont ebben a térségben mutatkozott a legkevesebb 25–29 éves sportoló. Legkevesbé talán a kárpátaljai fiatalokra van hatással a gazdasági aktivitás (13. ábra).

13. ábra: Sportolási szokások gazdasági aktivitás alapján
(százalék) (MIK 2020)

(Cramer's V Erdély = 0,174; Felvidék = 0,193; Vajdaság = 0,083; Kárpátalja = 0,161)

A sportolás hatással van a fiatalok közérzetére: fizikai és lelkiállapotára. Ezt a helyzetet mértük az 14. ábrán összesített adatokkal. Azt látjuk, hogy minden régióban hasonló tendenciák vannak, de a szórást mutató trendvonal arról árulkodik, hogy a matematikai átlagtól elég nagymértékben eltérnek esetek. Az edzettségi szinttel átlagosan (3 és 3,2 átlag között) közepesen jól meg vannak elégedve a fiatalok, viszont a szórás viszonylag magas értékei (1,1 és 1,2) arra utalnak, hogy az átlagtól elég nagy arányban térnek el a válaszok. Az edzettségi szintnél jobban meg vannak elégedve a fiatalok a külsejükkel, átlagosan 3,4 és 3,5 közötti értékek a jellemzők régióként, illetve még ennél is nagyobb elégedettséget mutat a közérzet (3,7 és 3,9 között). Azok körében, akik rendszeresen végeznek testmozgást, szignifikáns összefüggés ($p = 0,000$) van az edzettségi szint, a külsejével, az egészségi állapottal való megelégedés, valamint a rendszeres testmozgás között: az erdélyiek és felvidékiek esetében 3,48, a vajdaságiakéban 3,33, a kárpátaljai sportolók esetében pedig 3,36 az átlagérték az edzettségi szintet mérő skálán (minden esetben magasabb mint az adott térségben mért átlag) (14. ábra). A külsejükkel és az egészségi állapotukkal is sokkal jobban meg vannak elégedve azok, akik rendszeresen sportolnak – minden régióban az átlagérték fölött. Vagyis a határon túli adatokat vizsgálva azt láthatjuk, hogy azok a fiatalok, akik sportolnak, sokkal jobban érzik magukat a bőrükben; a sportolás valóban sokat jelent a fiatalok számára az önmagukkal, külsejükkel és egészségi állapotukkal való megelégedés terén.

14. ábra: Mennyire elégedett ön...? kérdésre érkezett válaszok
 (1 = egyáltalán nem, 5 = teljes mértékben)
 (átlag és szórás) (MIK 2020)

Kulturális-szabadidős fogyasztói magatartás a Kárpát-medencében

Jelen fejezet a fiatalok szabadidő-használatát, kulturális fogyasztását és ennek időbeni dinamikáját mutatja be. Az ezredforduló után készült ifjúságkutatások több ízben is vizsgálták a fiatalok kulturális-szabadidős fogyasztását, amelyek mind csökkenő kultúra-fogyasztásról számolnak be, és megállapítják, hogy „a szabadidős elfoglaltságok között minden évben csökken a hagyományos kulturális tevékenységek iránti kereslet”³⁶, mint opera, szimfonikus koncert, színház.

A kulturális fogyasztás európai uniós kitekintésben is csökkenő tendenciát mutat. Bár az EU országaiiban szinte minden kulturális tevékenység hanyatlott, a legnagyobb csökkenés Magyarországon, Romániában és Görögországban volt.³⁷ A poszt szocialista országok kulturális fogyasztás tekintetében igencsak hátul helyezkednek el. Jelentős a csökkenés különösen a színházba, moziba járás és a könyv olvasás tekintetében. A kulturális tevékenységekben való részvétel alacsony szintje bizonyos mértékben az ország gazdasági állapotával („túl drága”) van összefüggésben, és a másik két befolyásoló tényező az időhiány és az érdektelenség.³⁸

A határon túli magyar fiatalok szabadidős fogyasztásának időbeni alakulását a 2016-os és 2020-as Magyar Ifjúságkutatások alapján tekintjük át (utalva a korábbi felmérések eredményeire is).

A fiatalok szabadidős kulturális fogyasztásának színtereit vizsgálva a Magyar Ifjúság Kutatás 2016-os felmérés eredményeiből azt láthatjuk, hogy a Kárpát-medence mindegyik régiójában a fiatalok leggyakrabban látogatott színtere a kávéház, teázó, söröző, kocsmá, étterem, amelyek 2020-ban is a leggyakrabban látogatott helyszíneket reprezentálják. A magaskultúra színterei, a korábbi vizsgálatokhoz hasonlóan, továbbra sem közkedtek, nagy arányban vannak azok a fiatalok, akik szinte soha nem látogatják ezen kulturális helyszíneket. Mindkét évben a legkevésbé látogatott kulturális rendezvények az opera és a komolyzenei hangversenyek voltak. A magaskultúra további színterei, mint a színház, kiállítások, múzeumok látogatottsága a korábbi évekhez viszonyítva szintén csökkenő tendenciát mutatnak, Felvidéket kivéve, ahol enyhe emelkedés tapasztalható. Erdélyben mindkét évben a fiatalok közel fele válaszolta azt, hogy az utóbbi évben nem volt színházban.

36 Nagy Ádám – Fazekas Anna: Szabad és még szabadabb idők. Szabadidős terek és tevékenységek változása. In: Nagy Ádám – Székely Levente (szerk.): *Negyedszázad. Magyar Ifjúság 2012*. Iuvenis Ifjúság szakmai Műhely – ISZT Alapítvány – Excenter Kutatóközpont – Új Ifjúsági Szemle Alapítvány, 2016. 202–242.; Fekete, 2018. eIDŐ, i.m.; Szabó – Hires-László, 2018. Régi és új kultúra, i.m. 315–351.

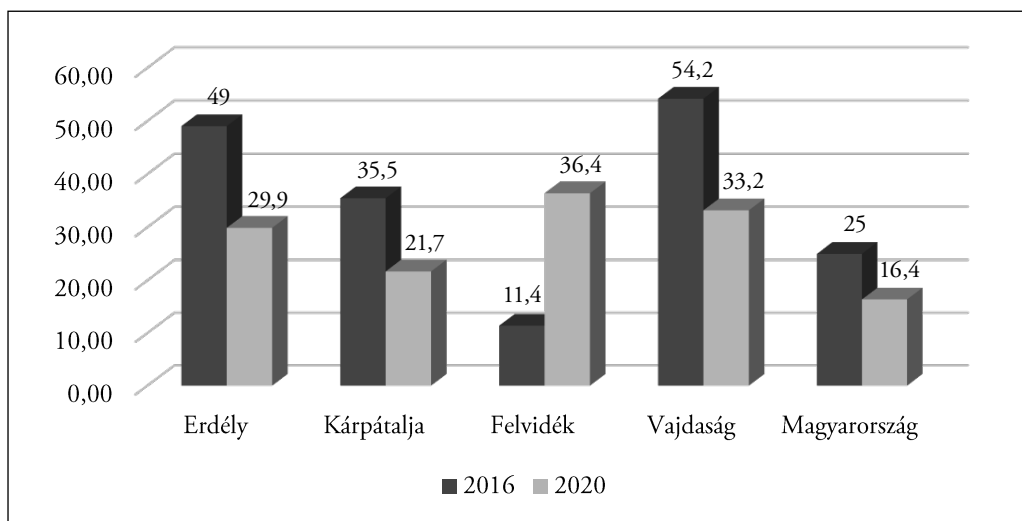
37 *Special Eurobarometer 399. Cultural Access and Participation*. Report. 2013.

38 Szabó Júlia: *Erdélyi magyar fiatalok a társadalmi struktúrában*. Doktori értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem, Szociológia Doktori Iskola, 2021.

Felvidéken javultak ezek a mutatók: míg 2016-ban a fiatalok több mint 60%-a válaszolta azt, hogy szinte soha nem volt színházban, 2020-ban a fiatalok csak 44%-ára volt ez jellemző. Ezzel szemben Kárpátalján nőtt a távolmaradás, 2016-ban a fiatalok több mint 60%-a szinte soha nem volt színházban, ez 2020-ban a fiatalok 65%-ára volt jellemző. Vajdaságban 2016-ban a színház látogatottsága jobb tendenciát mutatott: a fiatalok csupán 35%-a válaszolta azt, hogy szinte soha nem volt színházban az elmúlt egy évben, 2020-ban viszont 44%-ra emelkedett ez az arány. A leggyakrabban látogatott kulturális terek a könyvesboltok, ebben az esetben szintén a felvidéki fiatalok esetében van számottevő változás, jóval nagyobb gyakorisággal járnak 2020-ban könyvtárba, mint 2016-ban. Az erdélyi, a vajdasági, illetve a kárpátaljai fiatalok esetében a tendenciák nem változtak. A könyvtárba járás meglehetősen hasonló tendenciákat mutat mindegyik régióban, a fiatalok közel fele rendszeresen (hetente vagy havonta) jár könyvtárba.

A legnagyobb változás a könnyűzenei koncertek gyakoriságában tapasztalható. A 2016-os felmérés esetében a koncertezésnek Erdélyben volt a legnagyobb kultusza, a fiatalok majdnem fele, 44%-a évente többször is részt vett valamilyen koncerten, ami 2020-ban 10 százalékponttal csökkent. Ez a csökkenés nagy valószínűséggel a járványhelyzet miatt elhalasztott koncertek, illetve fesztiváloknak tudható be. Ezzel ellentétben Felvidéken megnőtt a koncertek látogatottsága. Kárpátalján enyhe emelkedés, Vajdaságban viszont enyhe csökkenés tapasztalható ezen a téren, viszont nem számottevő a változás.

A szabadidő-eltöltési módok sajátos helyszínei közé tartoznak a fesztiválokon való részvétel vizsgálata is. Adataink azt mutatják, hogy a fesztiválokon való részvétel – a könnyűzenei koncertekhez hasonlóan – jelentősen csökkent az erdélyi fiatalok körében. Míg 2016-ban a fiatalok fele részt vett valamilyen fesztiválon, 2020-ban csak 30%-a. Hasonlóképpen Kárpátalján, Vajdaságban és Magyarországon is csökkent a fesztiválokon való részvétel (15. ábra). Ez szintén a járványhelyzet miatt kialakuló megkorlátozásokkal magyarázható. Felvidék az egyedüli régió, ahol a sporttevékenységeken kívül minden más tevékenység gyakorisága emelkedett, ez annak tudható be, hogy Felvidéken vélhetően nem voltak olyan szigorú szabályozások a járványhelyzet idején.

15. ábra: Fesztiválokon való részvétel országok szerint.
Részt vett az elmúlt egy évben valamilyen fesztiválon?
 (MIK 2016 és 2020)

A táncház és a plázába járás 2020-ban nem került megkérdezésre, helyette a társadalmi változások függvényében bekerült az *e-sport*, illetve az élményközpontok vizsgálata. Az *e-sport* olyan sporttevékenységek területe, ahol a résztvevők az információs és kommunikációs technológia viszonylatában mentális és fizikális képességeket fejlesztenek, illetve gyakorolnak.³⁹ Az élményközpontokban a szórakozás találkozik a tudományos vagy éppen a kulturális érdeklődéssel – ezek a fesztiválokhoz hasonlóan több élményt is kínálnak egy helyen. Ezeket a helyszíneket a fiatalok még viszonylag alacsony gyakorisággal látogatják.

Fogyasztói csoportok a Kárpát-medencei magyar fiatalok körében

A következő fejezetben a kulturális differenciálódásra fókuszálunk, ahol azt feltételezzük, hogy az alacsonyabb társadalmi státusz szegényesebb kulturális aktivitással, a magasabb pedig gazdagabb kulturális részvétellel jár.⁴⁰

39 Wagner, Michael G.: On the Scientific Relevance of eSports. *ResearchGate*, 2006. Letöltés helye: www.researchgate.net; letöltés ideje: 2022. 07. 20.

40 Fekete – Prazsák, 2014. Kulturális kasztrendszer, i.m.

Korábbi tanulmányunkhoz hasonlóan – a 2015-ös⁴¹ és 2016-os⁴² ifjúságszociológiai felmérések feldolgozása során – K-means klaszterelemzés segítségével fogyasztói szegmenseket határoztunk meg a határon túli magyar fiatalok szabadidős szokásainak feltérképezésére, összehasonlítására. Első lépésben tehát megnéztük, hogy hány fogyasztói csoportot tudunk kialakítani. A csoportok összetételét hierarchikus klaszterelemzéssel is megvizsgáltuk, a dendrogram és a könyökkritériumok alapján a 3-as és 4-es klaszterstruktúra kialakítása között kellett választanunk. Mivel elméleti szempontból a 4 csoport volt a legmegalapozottabb, ezt a fogyasztói struktúrát tartottuk meg. Ezúttal is megfigyelhető egy erős polarizáció a szabadidős tevékenységekben, két nagyon markáns csoport rajzolódik ki: a passzívak és a mindenevők csoportja. A passzívak a legalacsonyabb gyakoriságot mutatják minden szabadidős tevékenységben, a mindenevők pedig a legmagasabbat. A két másik csoportot ezekhez viszonyítva neveztük el, a 2016-os felméréshez hasonlóan a kultúraorientáltaknak és könnyed szórakozóknak. A 2015-ös GeneZYs⁴³ elemzésben nem ugyanazon változók voltak lekérdezve, így abban az esetben más csoportokat határoztunk meg (mindenevők, magaskultúra-orientáltak, *screenagerek*, passzívak). A magyarországi fiatalok körében, korábbi tanulmányok ugyancsak négy fogyasztói csoportot neveztek meg: kulturálisan szegény, könnyed szórakozó, *omnivore*, elit,⁴⁴ valamint mindenevők, válogatósak, egysíkúak, nélkülözők.⁴⁵

A *mindenevők* csoportjába tartoznak azok a fiatalok, akik mindegyik szabadidős tevékenységben magas aktivitást mutatnak. Ezek a fiatalok nagy gyakorisággal vesznek részt mind a kultúra-, mind a társaság-, mind pedig a mozgásorientált tevékenységekben. A mindenevők csoportjában mindegyik szabadidős tevékenység a legmagasabb gyakoriságot mutatja, kivéve a konditerembe való járást, illetve az e-sportot.

A *passzívak* csoportjában a fő tevékenységek elsősorban a kávézóba, borozóba, kocsmába, étterembe való járás, viszont a másik három csoporthoz képest ezek a tevékenységek is alacsonyabb gyakoriságot mutatnak. Azok a fiatalok, akik ebbe a csoportba tartoznak, valamennyi szabadidős tevékenységet meglehetősen ritkán végzik. A régiókat összehasonlítva azt látjuk, hogy mindegyik régióban a passzívak csoportja a legnagyobb. Az erdélyi és vajdasági magyar fiatalok körében jelentős változás történt, az elmúlt négy évben a passzívak csoportja 33%-ról közel 40%-ra emelkedett. Változás van a felvidéki fiatalok körében is: a passzívak csoportja 50%-ról 35%-ra csökkent. Bár a GeneZYs 2015 adatai szerint a passzívak aránya Felvidéken 28,2% volt, tehát összességében nincs látványosabb csökkenés.⁴⁶

41 Szabó, 2020. Szabadidő és kulturális fogyasztás, i.m.

42 Szabó – Hires-László, 2018. Régi és új kultúra, i.m.

43 Szabó, 2020. Szabadidő és kulturális fogyasztás, i.m.

44 Fekete – Prazsák, 2014. Kulturális kasztrendszer, i.m.

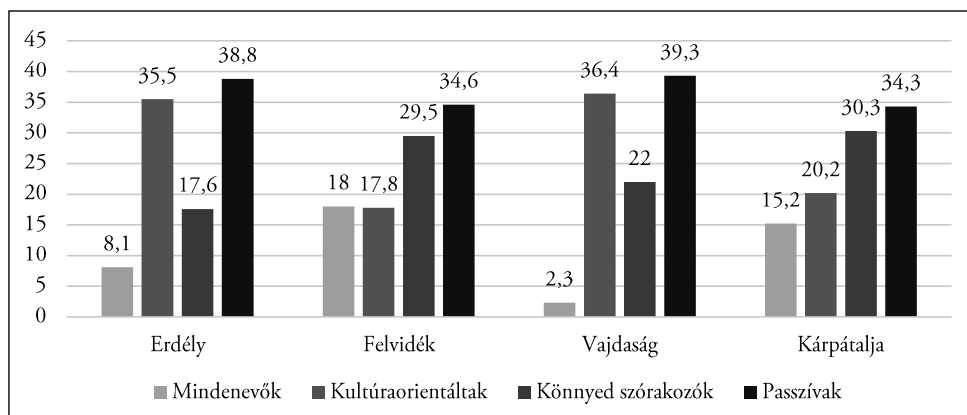
45 Sági, 2010. Kulturális szegmentáció, i.m.

46 Szabó, 2020. Szabadidő és kulturális fogyasztás, i.m.

Kárpátalján nincs eltérés a négy év között. A mindenevők köre viszont mindegyik régióban csökkent, különösen igaz ez a vajdasági és az erdélyi fiatalokra

A *kultúraorientáltak* csoportjának neveztük el azt a klasztert, melyben a színházba, az operába, könyvtárba járás, a komolyzenei hangversenyen való részvétel, illetve a múzeum és kiállításokon való részvétel magas gyakoriságot mutattak. (Bár a mindenevőkhöz képest kissé alacsonyabb gyakorisággal, de minden más csoporthoz képest magasabb gyakorisággal vesznek részt ezen tevékenységekben). A régiókat összevetve az erdélyi és a vajdasági fiatalok nagyjából hasonló arányban vannak jelen, a fiatalok 36%-a tartozik a kultúraorientáltak csoportjába Kárpátalján a fiatalok 20, Felvidéken pedig 18%-a. A négy évvel ezelőtti vizsgálathoz képest a 2020-as eredmények azt mutatják, hogy a kultúraorientáltak csoportja minden régióban bővült, a mindenevőké pedig csökkent, így azt is feltételezhetjük, hogy a mindenevők egy része a kultúraorientáltak csoportjába került. Mivel a két csoport között nincs éles határvonal, elképzelhető az átjárás, figyelembe véve azt is, hogy a 2020-as felmérés egy megszorításokkal teli év volt, tehát a hagyományos kulturális tevékenységek mindenképpen háttérbe szorultak ebben a periódusban.

A *könnyed szórakozók* klaszterbe azok a fiatalok kerültek, akikre kevésbé jellemző a magaskultúra tevékenységeiben való részvétel. A passzívak csoportjához hasonlóan a kávézóba, borozóba, kocsmába, étterembe való járás a leggyakoribb szabadidős tevékenység, viszont mindegyik tevékenységet valamivel gyakrabban végzik. Tehát a passzívakhoz képest aktívabbak, viszont a mindenevőkhöz képest jóval passzívakabbak, és a kultúraorientáltakhoz viszonyítva pedig szegényesebb szabadidővel rendelkezik a fiatalok ezen része. Egy tevékenységben mutatnak csak nagyobb aktivitást: a konditerembe, fitneszklubba való járás esetében. Az e-sport – amit először mérünk az ifjúságkutatásokban – ebben a csoportban mutatja a legnagyobb érdeklőséget, viszont még itt is viszonylag kevesen ismerik ezt a fajta tevékenységet.

16. ábra: Az egyes kulturális csoportokba való tartozás régióként
(százalék) (MIK 2020)

Az elemzés következő részében a fogyasztói csoportok társadalmi-demográfiai hátterét elemezzük, logisztikus regresszió módszerével. Azt vizsgáljuk, hogy milyen tényezők befolyásolják az egyes csoportokba való bekerülést. Mindegyik határon túli régió esetében öt magyarázó változót vontunk be az elemzésbe: a nemet, az életkort, a településtípust, valamint az apa és anya iskolai végzettségét. A modellek függő változói a klasztercsoportok (mindenevők, passzívak, könnyed szórakozók, kultúraorientáltak). A regressziós modellek eredményeit az 3., 4., 5. és 6. táblázatok foglalják össze, melyeknek együtthatói úgy értelmezhetők, hogy a referenciakategóriához képest hányszor nagyobb az esélye egy fiatalnak arra, hogy inkább a függő változó által jellemzett csoportba tartozzon, mint abból kimaradjon.

Magyarázó változók	Erdély (8,1%)	Kárpátalja (15,2%)	Vajdaság (2,3%)	Felvidék (18%)
<i>Nem</i>				
Férfi	1,369	3,278**	,983	2,984**
<i>Korcsoport</i>				
15–19 évesek	1,068	2,095	1,707	1,162
20–24 évesek	1,265	2,269*	3,587	,829
<i>Településtípus</i>				
Megye, járásszékhely	,904	1,738	1,161	1,403
Egyéb város	,401	1,536	2,937	,946
<i>Anya iskolai végzettsége</i>				
8 általános osztály vagy annál kevesebb	1,123	,413	,553	,257
szakmunkás végzettség	1,508	,913	1,008	,682
érettségi	1,037	1,048	,658	,590*
<i>Apa iskolai végzettsége</i>				
8 általános osztály vagy annál kevesebb	,523	2,986	,925	,509
szakmunkás végzettség	,494	1,767	5,374	,619
érettségi	,675	1,359	3,988	1,067
<i>Konstans</i>	,081	,010	,003	,068
<i>Nagelkerke R Square</i>	,028	,110	,095	0,118

Referenciakategóriák: nő, 25–29 évesek, község/falu, felsőfokú végzettség (anya), felsőfokú végzettség (apa)

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

3. táblázat: Az egyes kulturális csoportokba való tartozást befolyásoló tényezők. Logisztikus regressziós modellek együtthatóinak exponenciális értékei Exp (b) – Mindenevők

A klaszterelemzés során létrejött egyik markáns csoport, a mindenevők csoportja, azok a fiatalok tartoznak ide, akik a legszívesebb, legaktívabb szabadidővel rendelkeznek. Amennyiben a csoport méretét a 2016-os felmérés eredményeihez hasonlítjuk, az látható, hogy mindegyik régióban csökkent a csoport mérete, különösen Vajdaságban Erdélyben és Kárpátalján. A logisztikus regresszió együtthatói csak Kárpátalján és Felvidék mutatnak szignifikáns összefüggéseket a nem, az életkor, és az anya iskolai végzettsége tekintetében. Ez alapján azt állapíthatjuk meg, hogy Kárpátalján és Felvidéken nagyobb valószínűséggel tartoznak férfiak és fiatalabbak (20–24 éves korosztály) ebbe a csoportba. Felvidéken az anya iskolai végzettsége is differenciál, ami azt jelenti, hogy nagyobb valószínűséggel tartoznak a felsőfokú végzettséggel rendelkező anyák gyerekei a mindenevők csoportjába.

Magyarázó változók	Erdély (38,8%)	Kárpátalja (34,3%)	Vajdaság (39,3%)	Felvidék (35%)
<i>Nem</i>				
Férfi	1,120	1,251	1,598*	1,258
<i>Korcsoport</i>				
15–19 évesek	,756*	,814	,849	,935
20–24 évesek	,600**	,618	,411**	,732
<i>Településtípus</i>				
Megye, járásszékhely	,670**	,323	1,874*	,488**
Egyéb város	,945	1,117	2,681**	,759
<i>Anya iskolai végzettsége</i>				
8 általános osztály vagy annál kevesebb	1,491	2,721*	2,517*	4,517**
szakmunkás végzettség	1,318	1,527	1,386	1,559
érettségi	,898	1,201	1,169	1,305
<i>Apa iskolai végzettsége</i>				
8 általános osztály vagy annál kevesebb	2,652**	,482	4,614**	1,851
szakmunkás végzettség	1,823**	1,676	1,614	1,128
érettségi	1,574*	1,169	1,491	,799
<i>Konstans</i>	,457	,303	,097	,350
<i>Nagelkerke R Square</i>	,078	,069	,244	,097

Referenciakategóriák: nő, 25–29 évesek, község/falu, felsőfokú végzettség (anya), felsőfokú végzettség (apa)

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

4. táblázat: Az egyes kulturális csoportokba való tartozást befolyásoló tényezők. Logisztikus regressziós modellek együtthatóinak exponenciális értékei Exp (b) – Passzívak

A második markánsan megjelenő csoport a passzívak csoportja, ami egyben a legnagyobb csoportot is jelenti mindegyik régióban. Erdélyben és Vajdaságban a fiatalok közel 40%-a tartozik a passzívak csoportjába, Felvidéken és Kárpátalján 34%. A magyarázó változók közül a szülők iskolai végzettsége kivétel nélkül mindegyik régióban hatással van, ami azt jelenti, hogy minél alacsonyabb az anya, illetve az apa iskolai végzettsége, a fiatalok annál nagyobb az eséllyel tartoznak a passzívak csoportjába, mint a másik háromba. Kárpátalján, Vajdaságban és Felvidéken inkább az anya iskolai végzettsége számít, Erdélyben pedig inkább az apa iskolai végzettsége differenciál.

Életkor szerint Erdélyben és Vajdaságban az idősebb korosztály (25–29 évesek) nagyobb eséllyel tartozik a passzívak csoportjába, Kárpátalján és Felvidéken ez a változó nem mutat szignifikáns összefüggést. Településtípus szerint inkább a falusi környezetben élő fiatalok tartoznak a passzívak csoportjába, kivéve Vajdaságban, ahol inkább a városi fiatalokra jellemző a passzív magatartás.⁴⁷ A nemi változónk csupán Vajdaságban mutat szignifikáns összefüggést, ami alapján azt láthatjuk, hogy a férfiak nagyobb eséllyel kerülnek a passzívak csoportjába.

⁴⁷ Véleményünk szerint ez annak tudható be, hogy a mintába került fiatalok 67%-át városi környezetből kérdezték le.

Magyarázó változók	Erdély (35,5%)	Kárpátalja (20,1%)	Vajdaság (36,4%)	Felvidék (20,2%)
<i>Nem</i>				
Férfi	1,122	,715	,801	,584**
<i>Korcsoport</i>				
15–19 évesek	1,111	1,162	1,117	1,046
20–24 évesek	1,339*	1,215	1,472	1,143
<i>Településtípus</i>				
Megye, járásszékhely	1,090	2,165	,687	1,379
Egyéb város	1,056	,932	,481**	1,737**
<i>Anyai iskolai végzettsége</i>				
8 általános osztály vagy annál kevesebb	,784	,643	,584	,440
szakmunkás végzettség	,721	,564	,961	,941
érettségi	1,057	,463*	,763	,895
<i>Apai iskolai végzettsége</i>				
8 általános osztály vagy annál kevesebb	,458*	,699	,258**	,518
szakmunkás végzettség	,882	,733	,541	,875
érettségi	,851	,813	,818	1,267
<i>Konstans</i>	,489	,807	1,938	,390
<i>Nagelkerke R Square</i>	,031	,056	,135	,048

Referenciakategóriák: nő, 25–29 évesek, község/falu, felsőfokú végzettség (anya), felsőfokú végzettség (apa)

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

5. táblázat: Az egyes kulturális csoportokba való tartozást befolyásoló tényezők. Logisztikus regressziós modellek együttthatóinak exponenciális értékei $\text{Exp}(b)$ – Kultúraorientáltak

A kultúraorientáltak csoportjába azok a fiatalok tartoznak, akik érdeklődést mutatnak a magaskultúra iránt, és más kultúraorientált tevékenységekben is aktívabbak, mint a másik három csoportba tartozó fiatalok. A magyarázó változók közül Erdélyben az életkor és az apa iskolai végzettsége differenciál. Életkor szerint inkább a 20–24 éves korosztály tartozik ebben a csoportban. Az iskolai végzettség Erdélyben Kárpátalján és Vajdaságban is szignifikáns összefüggést mutat, Erdélyben és Vajdaságban az apák iskolai végzettsége, Kárpátalján pedig inkább az anyák iskolai végzettsége differenciál. Egy felsőfokú végzettségű szülő gyermekének nagyobb esélye van, hogy a kultúraorientáltak csoportjába kerüljön. Felvidéken a nők és a városi fiataloknak van nagyobb esélyük a kultúraorientáltak csoportjába kerülni.

Magyarázó változók	Erdély (17,6%)	Kárpátalja (30,3%)	Vajdaság (22%)	Felvidék (29,5%)
<i>Nem</i>				
Férfi	,583**	,487**	,772	,541**
<i>Korcsoport</i>				
15–19 évesek	1,338	,737	,965	,920
20–24 évesek	1,291	,872	1,305	1,385
<i>Településtípus</i>				
Megye, járásszékhely	1,662**	,601	,836	1,213
Egyéb város	1,505**	,720	,670	,931
<i>Anyai iskolai végzettsége</i>				
8 általános osztály vagy annál kevesebb	,636	,888	,604	,546
szakmunkás végzettség	,812	1,169	,755	,987
érettségi	1,071	1,660	1,288	1,362
<i>Apai iskolai végzettsége</i>				
8 általános osztály vagy annál kevesebb	,940	1,429	,765	,928
szakmunkás végzettség	,747	,502	1,147	1,264
érettségi	,872	,884	,768	,988
<i>Konstans</i>	,367	1,258	,522	,750
<i>Nagelkerke R Square</i>	,048	,078	,043	,055

Referenciakategóriák: nő, 25–29 évesek, község/falu, felsőfokú végzettség (anya), felsőfokú végzettség (apa)

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

6. táblázat: Az egyes kulturális csoportokba való tartozást befolyásoló tényezők. Logisztikus regressziós modellek együttthatóinak exponenciális értékei $\text{Exp}(b)$ – Könnyed szórakozók

A könnyed szórakozók csoportjába azok a fiatalok tartoznak, akikre kevésbé jellemző a magaskulturális tevékenységekben való részvétel. A leggyakoribb szabadidős tevékenységek a kávézóba, borozóba, kocsmába, étterembe való járás. A passzívakhoz képest egy aktívabb, viszont a mindenevökhöz képest passzívabb csoport, és a kultúraorientáltakhoz viszonyítva pedig szegényesebb szabadidővel rendelkeznek ezek a fiatalok. Egy tevékenységben viszont kiemelkedő aktivitást mutatnak a többi csoporthoz képest – a konditerembe, fitneszklubba való járás esetében. Az e-sport is ebben a csoportban mutatja a legnagyobb érdekltséget. A könnyed szórakozók csoportjában a nemi változó mutat szignifikáns kapcsolatot, miszerint a nők nagyobb eséllyel kerülnek ebbe a csoportba, mint a férfiak. A csoport demográfiai meghatározottsága eltér a 2016-os fogyasztói csoporttól, amikor is a férfiak nagyobb

eséllyel kerültek a könnyed szórakozók csoportjába. A nőknek a társadalmi szerepvállalásuk miatt sokkal kevesebb idő jut a szabadidő eltöltésére, és ez a járványhelyzet idején még inkább jellemző volt. Erdélyben településtípus szerint inkább a városi környezetben élő fiatalokra jellemző ez a fajta szórakozás.

Következtetések

Az ifjúság ugyan nem tekinthető önálló társadalmi csoportnak,⁴⁸ mégis erőteljesen befolyásolja a generációs tagolódás jellegzetességei a társadalomban zajló folyamatokat, tehát nem kérdés, hogy az ifjú nemzedék magatartása, jellemzőinek kutatása kiemelt figyelmet érdemel. Különösen igaz ez a járványhelyzetet követően, amikor még fontosabb feladattá válik a fiatal generáció életében bekövetkezett változások nyomon követése.

Az első és talán legélesebben kirajzolódó következtetésünk, hogy a szabadidő mennyiségére és annak formáira a legnagyobb hatással a társadalmi nem bír. A nőknek továbbra is sokkal kevesebb szabadidejük van, mint a férfiaknak, ugyanakkor a családi állapot és a gazdasági aktivitás is befolyásolja a szabadidő mennyiségét és milyenségét. Az életkor szintén hatással van a szabadidős magatartásra, ami nyilván összekapcsolódik a családi állapottal és gazdasági aktivitással, ugyanis ez az az időszak, amikor egyes fiatalok 25 és 29 évesen még tanulhatnak, míg mások már akár 19 évesen aktív keresők. Összesítve azt mondhatjuk, hogy a legkevesebb szabadideje egy családos, gyermekes anyának van, aki mindezek mellett még dolgozik is. Ez a járványhelyzet idején még inkább felszínre került, más kutatások is alátámasztják, hogy a legtöbb gyermeknevelési teendőt kizárólag vagy nagyrészt a nők végzik. A nők segítenek a házi feladatok elkészítésében, tartják a kapcsolatot a pedagógusokkal, és a szabadidős programok megszervezésében szintén nagyobb szerepet vállalnak.⁴⁹

Az elemzésünkben arra is utaltunk, hogy a 2016-os felméréshez képest a kérdések és a választható szabadidős tevékenységek bizonyos szempontból változtak 2020-ban, így sok esetben nem volt lehetőségünk összehasonlítani a két felmérés eredményeit. A magyarországi felmérés szabadidőre vonatkozó kérdései kevés helyen egyeztek a határon túliak körében ki-töltetett párjukkal. Így az anyaországi és határon túli magyar fiatalok szabadidő-eltöltésének

48 Gazsó Ferenc: Társadalmi folyamatok a magyar ifjúság körében. In: Uő (szerk.): *Megújuló egyenlőtlenségek*. Kossuth Könyvkiadó: Budapest, 1988.; Gábor Kálmán: Ifjúságkutatás irányai a kilencvenes években. *Educatio*, 1995. 4 (2). 191–207.

49 Gergely Orsolya – Nistor Laura – Sántha Ágnes – Telegdy Balázs: *COVID-19 járvánnyal kapcsolatos attitűdök és viselkedések*. Kutatási jelentés. Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem: Csíkszereda, 2020.

kiértékelésére és összehasonlítására csak bizonyos esetekben volt lehetőségünk, elemzésünk elsősorban a határon túli magyarságra fókuszált.

A 2020-ban végzett kutatás lekérdezése a pandémia kitörését követően két karanténidőszak után történt. Az eredményeink azt mutatják, hogy a családi kapcsolatok ebben a periódusban felértékelődtek a fiatalok életében, egyes régiókban a barátokkal, máshol a családdal töltött idő a jellemző. Annak ellenére, hogy a tevékenységek nagy része átköltözött az online térbe, mégsem azok a tevékenységek kerültek a három legfontosabb szabadidős tevékenység közé. A legtöbb közösségi médiát követő fiatal Kárpátalján van, ugyanis 40% azok aránya, akik hétköznapi szabadidejüket facebookozással töltik (ez az időtöltés a többi régióban 21 és 29% között van). A sportolás továbbra is fontos a fiatalok életében – ez sem csökkent a pandémia hatására, valamint azt is megállapíthatjuk, hogy a rendszeres testmozgásnak nagyon fontos hatása van a fiatalok közérzetére.

A magaskultúra színtereit vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a hagyományos kulturális tevékenységek iránti kereslet csökkent vagy nem változott. Ez azt jelenti, hogy az operába és komolyzenei koncertekre járás tekintetében kevés érdeklődést mutatnak a fiatalok, mindkét felmérés szerint ez a két legkevésbé látogatott helyszín. A színházak, kiállítások, múzeumok látogatottsága is csökkent Felvidéket kivéve, ahol enyhe emelkedés volt tapasztalható. Ennél is szembetűnőbb változás a koncertek, fesztiválok látogatottsága tekintetében van, kivétel nélkül mindegyik országban jelentősen csökkent, ez viszont inkább a járványhelyzetnek tudható be, mintsem a fiatalok megváltozott magatartásának.

A fiatalok szabadidős mintázatait vizsgálva a 2015-ös, illetve a 2016-os felméréshez hasonlóan most is négy látens fogyasztói csoportot határoztunk meg: a mindenevők (1), kultúraorientáltak (2), a könnyed szórakozók (3), illetve a passzívak (4) csoportját. Elemzésünk azt is mutatja, hogy a szabadidő eltöltésében van egyfajta polarizáció: a mindenevők illetve kultúraorientáltak csoportja egy magasabb státusú fogyasztói stílus, ami iskolázottság, nem, életkor, illetve településtípus alapján differenciálódik, illetve egy alacsonyabb státusú csoport, a passzívak csoportja, ahova az alacsonyabb végzettségű szülők gyerekei tartoznak.⁵⁰ A korábbi felmérésekhez⁵¹ hasonlóan mindegyik régióban a passzívak csoportja a legnépesebb réteg – az ő szabadidős tevékenységük meglehetősen szegényes, amelyet a járványhelyzet feltételezhetően tovább fokozott.

A szabadidős aktivitást befolyásoló tényezőket vizsgálva azt láthatjuk, hogy a fiatalok kultúrafogyasztási mintázatait az életkor, a szülők iskolai végzettsége, a településtípus és a nem is befolyásolja. Minél idősebb valaki, illetve minél alacsonyabb a szülei iskolai

50 Szabó – Hires-László, 2018. Régi és új kultúra, i.m.; Szabó, 2021. Erdélyi magyar fiatalok a társadalmi struktúrában, i.m.

51 Szabó – Hires-László, 2018. Régi és új kultúra, i.m.

végzettsége, annál nagyobb valószínűséggel kerül a passzívak csoportjába. Tehát az esélyegyenlőségek tekintetében lényeges változást nem látunk.

Jelen tanulmány során is igazolódni láttuk, hogy a Kárpát-medence magyar fiataljai körében a kulturális rétegződés inkább egy mindenevő–passzív tengely mentén rendeződik el, mintsem egy elit- és tömegkultúra tengelyen.⁵²

A régiók fiataljainak a szabadidős magatartását összehasonlítva a legnagyobb változást Erdélyben és Felvidéken érzékelhetjük. A felvidéki fiatalok jóval aktívabbnak mutatkoznak, mint négy évvel ezelőtt, Erdélyben pedig sokkal nagyobb passzivitást tapasztalunk. Ennek magyarázata az lehet, hogy Romániában voltak a legszigorúbb és a leghosszabb ideig tartó szabályozások a járványhelyzet idején. Kárpátalján és Vajdaságban csökkent a mindenevők száma, viszont nem számottevően.

További gondolatok

A járványhelyzettel fokozódott a számítógéphasználat, a munka és a különféle szabadidős tevékenységek online térbe költözése az élet minden aspektusában változásokat hozott, különösen a szabadidős kulturális fogyasztási szokások alakulásában. A digitális média változatos kulturális formákat és tartalmakat hozott létre a társadalom nagy része számára: elérhetően, határoktól mentesen és alacsony költségek mellett. Tehát nagyon fontos kérdés, hogy a járványhelyzet milyen hatást gyakorolt a társadalmi egyenlőségek rendszerére és milyen mértékben változtatja meg a fiatalok szabadidős magatartását.

Az internethasználat és kultúrafogyasztás összefüggéseinek elemzéséhez olyan változók kidolgozására van szükség, amelyek a médiafogyasztást nem önmagában, hanem a szabadidős kulturális tevékenységekbe integrálva mérik. Éppen ezért fontosnak tartjuk felhívni a figyelmet arra, hogy az ezt követő felmérések előkészítésekor nagyobb figyelmet kell szentelni a digitális térben való kultúrafogyasztás mérésére. A közösségi portálok, a médiakommunikációs eszközök használatának mérésével, az e-sport beemelésével pont ezt az innovációt kezdték el, viszont a kulturális fogyasztás digitális térben végzésének bővebb és alaposabb vizsgálatát lenne célszerű a továbbiakban kutatni. A fiatalok a számítógép előtt ma már több kulturális tevékenységet is végeznek: filmet néznek, tudományos cikkeket olvasnak, színházi előadásokat néznek, stb. Tehát javasoljuk a kulturális fogyasztás és szabadidő-eltöltés média- és okos eszközökkel való kapcsolatának ilyen jellegű mélyebb vizsgálatát.

52 Szabó, 2020. Szabadidő és kulturális fogyasztás, i.m.

Mellékletek

Szabadidős tevékenységek – Átlagok 2016, 2022

	Románia – Erdély		Szlovákia – Felvidék		Szerbia – Vajdaság		Ukrajna – Kárpátalja	
	2016	2020	2016	2020	2016	2020	2016	2020
Színházba	5,2	5,2	5,5	5,3	4,7	5,1	5,4	5,5
Artmoziba/ művészfilmeket nézni	5,5	5,5	5,6	5,6	5,6	5,7	5,8	5,8
Multiplexbe vagy más moziba	5,3	5,2	5,1	4,7	5,2	5,2	5,7	5,4
Könyvtárba	4,9	5,2	5,4	5,2	4,9	5,2	5,0	5,2
Komolyzenei hangversenyre	5,7	5,6	5,8	5,8	5,7	5,7	5,8	5,9
Könnyűzenei koncertre	5,1	5,3	5,5	5,1	5,0	5,2	5,6	5,5
Könyvesboltba	5,0	5,0	5,4	4,8	5,1	5,0	5,0	5,2
Kiállításra, múzeumba	5,2	5,3	5,6	5,4	5,1	5,3	5,5	5,5
Operába	5,8	5,7	5,8	5,9	5,9	5,9	5,9	5,9
Kávézóba, teázóba	3,2	3,3	4,8	3,5	3,1	3,1	3,2	2,9
Sörözőbe, borozóba, kocsmába, presszóba	3,4	3,7	4,7	3,6	3,3	3,3	4,0	3,5
Étterembe	3,9	3,7	4,8	3,7	4,2	3,7	4,2	3,5
Konditerembe, fitneszklubba	5,0	4,8	5,2	4,6	4,7	4,5	5,1	4,8
Plázába (2016) – E-sport (2020)	4,2	5,2	4,5	5,0	4,6	5,2	4,6	5,3
Táncházba (2016) – Élmenyközpont (2020)	5,4	5,5	5,6	5,5	5,6	5,7	5,4	5,5

(Milyen gyakran szokott...? Skála: 1 – hetente többször, 2 – hetente egyszer, 3 – havonta többször, 4 – 2–3 havonta, 5 – évente többször, 6 – szinte soha)

Klaszterek: Románia, Erdély (átlagok)

	Kultúraorientáltak 35,5%	Mindenevők 8,1%	Passzívak 38,8%	Könnyed szórakozók 17,6%	Összátlag
Színházba	5,21	3,50	5,65	5,23	5,24
Artmoziba/ művészfilmeket nézni	5,58	3,79	5,78	5,41	5,48
Multiplexbe vagy más moziba	5,26	3,66	5,56	4,94	5,19
Könyvtárba	5,21	2,96	5,55	5,26	5,17
Komolyzenei hangversenyre	5,78	3,81	5,89	5,78	5,66
Könnyűzenei koncertre	5,28	3,59	5,63	5,26	5,27
Könyvesboltba	4,92	3,14	5,42	4,98	4,98
Kiállításra, múzeumba	5,38	3,64	5,71	5,38	5,36
Operába	5,82	4,15	5,91	5,85	5,72
Kávéházba, teázóba	2,45	2,61	4,65	2,70	3,36
Sörözőbe, borozóba, kocsmába, presszóba	2,64	2,98	5,03	3,17	3,68
Étterembe	3,14	3,08	4,62	2,97	3,67
Konditerembe, fitneszklubba	5,61	3,67	5,73	1,89	4,84
E-sport	5,76	3,87	5,81	3,22	5,17
Élményközpont	5,60	4,09	5,78	5,14	5,46

Klaszterek: Szlovákia, Felvidék (átlagok)

	Mindenevők 18%	Passzívak 35%	Kultúraorientáltak 18%	Könnyed szórakozók 29,5%	Összátlag
Színházba	4,62	5,61	5,09	5,48	5,30
Artmoziba/ művészfilmeket nézni	5,29	5,84	5,28	5,81	5,63
Multiplexbe vagy más moziba	4,27	5,30	4,31	4,50	4,70
Könyvtárba	3,99	5,72	4,99	5,59	5,24
Komolyzenei hangversenyre	5,48	5,92	5,59	5,91	5,78
Könnyűzenei koncertre	4,67	5,55	4,83	5,00	5,10
Könyvesboltba	3,63	5,35	4,50	5,04	4,80
Kiállításra, múzeumba	4,61	5,71	5,26	5,57	5,39
Operába	5,70	5,95	5,78	5,96	5,88
Kávéházba, teázóba	3,04	4,72	2,86	2,87	3,54
Sörözőbe, borozóba, kocsmába, presszóba	3,92	4,45	3,00	2,68	3,57
Étterembe	3,27	4,68	3,09	3,15	3,69
Konditerembe, fitneszklubba	5,15	5,66	2,08	4,48	4,58
E-sport	5,37	5,84	2,23	5,62	5,04
Élményközpont	5,22	5,75	5,07	5,55	5,48

Klaszterek: Szerbia, Vajdaság (átlagok)

	Passzívak 39,3%	Könnyed szórakozók 22,0%	Mindenevők 2,3%	Kultúraorientáltak 36,4%	Összatlag
Színházba	5,62	4,99	4,41	4,62	5,09
Artmoziba/ művészfilmeket nézni	5,84	5,65	5,24	5,59	5,70
Multiplexbe vagy más moziba	5,62	5,03	5,31	4,99	5,26
Könyvtárba	5,52	5,29	2,53	5,01	5,21
Komolyzenei hangversenyre	5,87	5,87	3,85	5,54	5,71
Könnyűzenei koncertre	5,65	5,14	4,04	4,86	5,21
Könyvesboltba	5,46	5,10	2,70	4,69	5,04
Kiállításra, múzeumba	5,62	5,33	4,78	5,07	5,34
Operába	5,96	5,89	5,06	5,89	5,90
Kávéházba, teázóba	4,37	2,73	3,32	2,11	3,16
Sörözőbe, borozóba, kocsmába, presszóba	4,78	2,70	3,77	2,13	3,33
Étterembe	4,61	3,38	3,56	3,05	3,75
Konditerembe, fitneszklubba	5,65	1,65	1,99	5,25	4,54
E-sport (edzőterem, központ)	5,89	3,42	2,80	5,84	5,26
Élményközpont	5,90	5,61	3,24	5,69	5,70

Klaszterek: Ukrajna, Kárpátalja (átlagok)

	Könnyed szórakozók 30,3%	Mindenevők 15,2%	Passzívak 34,3%	Kultúraorientáltak 20,1%	Összátlag
Színházba	5,64	4,93	5,76	5,42	5,53
Artmoziba/ művész- filmeket nézni	5,72	5,76	5,89	5,59	5,76
Multiplexbe vagy más moziba	5,32	5,27	5,63	5,06	5,37
Könyvtárba	5,66	3,42	5,58	5,06	5,17
Komolyzenei hangversenyre	5,89	5,74	5,93	5,77	5,86
Könnyűzenei koncertre	5,34	5,25	5,63	5,54	5,47
Könyvesboltba	5,53	4,09	5,48	5,09	5,21
Kiállításra, múzeumba	5,67	5,06	5,79	5,28	5,54
Operába	5,86	5,87	5,94	5,82	5,88
Kávéházba, teázóba	2,21	2,48	3,70	2,83	2,89
Sörözőbe, borozóba, kocsmába, presszóba	2,09	4,34	4,71	3,21	3,56
Étterembe	2,92	3,32	4,39	2,93	3,49
Konditerembe, fitneszklubba	5,41	5,54	5,69	1,75	4,79
E-sport (edzőterem, központ)	5,77	5,82	5,93	3,27	5,33
Élményközpont	5,48	5,55	5,61	5,21	5,48

KISS-KOZMA GEORGINA

AZ ERDÉLYI MAGYAR FIATALOK
MÁSFÉL ÉVTIZEDE

Veres Valér (szerk.): *Erdélyi magyar ifjúság. Szociológiai jellegzetességek és változások 2001 és 2016 között.* Max Weber Társadalomkutatásért Alapítvány – Kolozsvári Egyetemi Kiadó: Kolozsvár, 2020.

Az erdélyi magyar ifjúságkutatás történetét tekintve három korszakot különböztethetünk meg: az első, 1994–1995 körül megjelenő erdélyi magyar vizsgálatok főként az erdélyi magyar ifjúság élethelyzetét, önszerveződését, valamint státuszát vizsgálták. A második, az erdélyi magyar ifjúságszociológia leggazdagabb és legélénkebb periódusa 2001 és 2009 közötti időszakra tehető, s ekkor került sor több nagymintás adatfelvételre is (MOZAIK 2001, Civil kurázi kutatássorozat, Félsgiget-kutatássorozat, Erdélyi Magyar Fiatalok 2008 kutatásai), s mindemellett számos, egyéb témára fókuszáló tanulmány is született. 2008 után a korábbiakhoz képest kevesebb vizsgálódásra került sor, ugyanakkor néhány korábbi kutatást megismételtek (például MOZAIK 2011, Ifi 2013), valamint új kutatási problémák, témák is megjelentek. Az elmúlt években pedig sor került a GeneZYs 2015 adatfelvételre, valamint a Magyar Ifjúság 2016 kutatásra (erdélyi magyar almintán) is. Látható tehát, hogy a szakma az elmúlt harminc év során az erdélyi magyar fiatalok élethelyzetével és életmódjával – habár változó intenzitással, de – folyamatosan foglalkozott. A magyar ifjúságkutatás területén fontos mérőldkőnek tekinthető nagymintás ifjúságkutatások hullámainak tervezését az átfogó szemlélet mellett az összehasonlíthatóság igénye hatotta át, amelynek eredményeképpen a magyar fiatalok gondolkodásában, életmódjában, életstílusában bekövetkezett változásokról, trendekről is széleskörű ismereteket szerezhattünk. A Magyar Ifjúság Kutatás 2016 előkészítése során is kiemelten fontos szempont volt, hogy a korábbi nagymintás ifjúságkutatások (Ifjúság 2000–2008; Magyar Ifjúság 2012; MOZAIK 2001–2011) eredményeivel összehasonlítható módon készüljön el. Az előző hullámokhoz hasonlóan több gyorsjelentés

és tanulmánykötet is megjelent a 2016-os kutatási eredményekre épülve.¹ Ebbe a sorba illeszkedik a 2020-ban Veres Valér szerkesztésében megjelent mű. E kötet előzményeként tekinthető a *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében – Magyar Ifjúság Kutatás 2016 (tanulmánykötet)*, amelyben a leíró jellegű helyzetismertetésre az összmagyar ifjúság kontextusába ágyazva került sor, valamint a *Változó kisebbség. Kárpát-medencei magyar fiatalok – A GeneZYs 2015 kutatás eredményei (tanulmánykötet)* is, hiszen az ott megjelenő összegző írások eredményeit gondolták tovább e könyv szerzői.

A címből (*Erdélyi magyar ifjúság. Szociológiai jellegzetességek és változások 2001 és 2016 között*) is kiderül, hogy a kötet ifjúságszociológiai megközelítésből tanulmányozza az erdélyi magyar fiatalokat, s az ifjúság jellegzetességeinek vizsgálata mellett további fontos cél a változások detektálása, a legfontosabb trendek felrajzolása. A kötet által felölelt periódus az első (MOZAIK 2001) és a legutolsó (Magyar Ifjúság Kutatás 2016) külhoni magyar fiatalokra is kiterjesztett nagymintás ifjúságkutatás adataira épít. A széles szakmai tapasztalattal rendelkező szerzők alapvetően a két említett nagymintás ifjúságkutatás adatbázisaira alapozva – de ahol lehetséges, más kutatások eredményeit is figyelembe véve – elemezték az erdélyi magyar fiatalok társadalmi viszonyainak változását. Ugyanakkor fontos megemlíteni, hogy az erdélyi magyar ifjúságra vonatkozó kutatások eredményeinek összehasonlítása korlátozott módon valósítható csak meg, amely alapvetően módszertani különbözőségekből ered. A Magyar Ifjúság Kutatás 2016 tervezésekor az egyik legfontosabb kérdés az volt, hogy a 2016-os magyarországi vagy a 2001-es külhoni kutatást vegyék-e alapul. Végül a magyarországi fiatalokkal való összevethetőség miatt a magyarországi kutatás felé billent a mérleg nyelve, így a 2001-es kutatással való összevethetőség lehetősége lecsökkent.²

A kötet egyik legfontosabb erénye, hogy az erdélyi magyar ifjúságot nem homogén, statikus entitásként értelmezi, hanem az egyes témák elemzésében hangsúlyos szerepet kap a regionális különbségek feltárása és értelmezése az erdélyi magyar fiatalok társadalmi viszonyait illetően, valamint ezen különbségek alakulása a vizsgált periódusban. A globalizáció hatására az erdélyi magyar fiatalok élethelyzetének, életmódjának változása csakis a nemzetközi és európai kontextus figyelembevételével értelmezhető. A piacgazdaság és a többpártrendszerű demokrácia kiépülése, az EU-csatlakozás, valamint a társadalmi-gazdasági átalakulás következtében megfigyelhető volt, hogy az erdélyi/romániai, magyarországi és szlovákiai fiatalok az euroatlanti civilizáció perifériájáról a félperiféria irányába mozdultak

1 Székely Levente – Szabó Andrea (szerk.): *Ezek a mai magyar fiatalok! A Magyar Ifjúság Kutatás 2016 első eredményei*. Új Nemzedék Központ, 2017.; Székely Levente – Szabó Andrea – Szanyi-F. Eleonóra – Ruff Tamás – Pillók Péter – Bauer Béla (szerk.): *Gyorsjelentés a Kárpát-medencei fiatalokról*. Új Nemzedék Központ, 2017.; Székely Levente (szerk.): *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Magyar Ifjúság Kutatás 2016*. Kutatópont – Enigma2001, 2018.; Nagy Ádám (szerk.): *Margón kívül – magyar ifjúságkutatás 2016*. Excenter Kutatóközpont, 2018.

2 Székely Levente: *Szürke hattyúk*. Enigma 2001 Kiadó: Budapest, 2020.

el. Vagyis a régió fiataljai előtt a centrumországokra jellemző mobilitási lehetőségek, karrier- és életutak nyíltak meg.³ Azonban regionális különbségek itt is megfigyelhetők, ugyanis ezek a lehetőségek a különböző erdélyi települések fiataljai számára eltérő módon váltak elérhetővé és eltérő mértékben tudtak becsatlakozni a Castells-féle globális hálózati világba és gazdaságba. Az erdélyi nagyvárosok egy része globális nagyvárossá vált, amely lehetőséget biztosított a fiatalok egy részének, hogy a globális elitbe vagy a középosztályba tagozódjanak. Azonban a nagyvárosoktól messzebb, az inkább rurális környezetben élő erdélyi fiatalok jelentős része kimaradt a globális áramlatokból és egy kisebb, de jelentékeny része pedig leszakadt, kilátástalan helyzetbe került. Ezt a társadalmi közeget Castells a „*fekete lyukak*” fogalmával jellemezte.⁴

A kötet hét tartalmi fejezetre osztható, amelyben a szerzők több aspektusból tanulmányozzák a fiatalok életét, gondolkodásmódját. Vizsgálják az erdélyi magyar ifjúság társadalomszerkezetének, anyagi–vagyonai helyzetének, valamint iskolai mobilitásának változásait; az erdélyi magyar fiatalok elképzeléseit a munka és magánélet egyensúlyáról a családtervezés és párkapcsolatok kontextusában; a magyar ifjúság nemzeti identitásának és csoportattitűdjeinek változását; a rendszerváltozás után felnövő fiatalok vallásosságában bekövetkezett változásokat; szabadidős–kulturális fogyasztási szokásaikat és értékorientációikat; szervezeti részvételüket; valamint a digitális megosztottság és a médiahasználat kérdéseit.

Az első fejezetben Veres Valér két fő kérdéskört tekint át: egyfelől megvizsgálja a 15–29 éves erdélyi fiatalok társadalmi rétegződésének változásait, másfelől görcső alá veszi a társadalmi mobilitás és az iskola viszonyának alakulását, az iskolai mobilitás társadalmi hátterének változásait, valamint a magasabb iskolai végzettség társadalmi meghatározó tényezőit. A 2001 és 2016 közötti periódusban az egyik legjelentősebb változás az oktatási expanzió kibontakozásában jelenik meg: tizenöt év alatt ugyanis 25%-kal nőtt a tanulók aránya (2001: 29,3%, 2016: 54,8%). A fiatalok foglalkozási státusz helyzetében, valamint anyagi és vagyonai helyzetében bekövetkezett változások fenntartásokkal értelmezhetők, főként módszertani különbözőségekből és mintavételi hibából fakadóan. A fiatalok szubjektív jóléte azonban összevethető. A kutatási eredmények szerint növekedett az általános jólét: a vizsgált periódusban a nélkülözők és a hónapról hónapra anyagi gondokkal küszködők aránya jelentősen csökkent (2001: 14%, 2016: 3,5%), a jövedelmükből épphogy kijövők aránya pedig 37%-ról 19,5%-ra apadt. A beosztással jól kijövők aránya 17%-kal (2001: 42%, 2016: 59%), a gondok nélkül élők aránya pedig 12%-kal (2001: 6%, 2016: 17,9%) nőtt a vizsgált 15 év alatt. Az anyagi helyzettel való elégedettség nemek és korcsoport szerint nem

3 Gábor Kálmán – Veres Valér (szerk.): *A perifériáról a centrumba. Az erdélyi fiatalok helyzetképe az ezredforduló után*. Belvedere Kiadó – Max Weber Társadalomkutató Alapítvány: Szeged, 2005.

4 Castells, Manuel: *The Rise of the Network Society. (The information age: economy, society and culture. Vol. 1.)* Blackwell Publishers, 1996.

mutatott szignifikáns különbséget, azonban 2001-ben regionális különbségek még kimutathatók voltak, hiszen ekkor a székelyföldi és a falusi fiatalok rosszabb anyagi helyzetről számoltak be. 2016-ban azonban ezek az eltérések már nem szignifikánsak, ezzel szemben az apa iskolai végzettsége szerinti eltérések továbbra is megjelennek. A munkavállalás esetében a lakhely fontos tényező, ugyanis Székelyföldön nehezebb elhelyezkedni, mint Erdély nyugati vagy déli nagyvárosaiban, esetleg azok vonzáskörzetében. 2016-ban a fiatalok jobb anyagi helyzetének kialakulásában a származási és társadalmi háttértényezők gyengébb magyarázóerővel bírnak, mint 2001-ben. Az oktatásszociológia és mobilitásvizsgálatok legfontosabb kérdései is megjelennek a tanulmányban, nevezetesen, hogy miképpen változik az erdélyi magyar fiatalok iskolai mobilitási mintái, a felsőfokú iskolai végzettség elérésében milyen szerepet játszik a származási háttér, és ez miképpen változott 2001 és 2016 között. Összességében a szülők iskolai végzettségének hatása gyengült a fiatalok felsőfokú végzettségének megszerzését tekintve,⁵ ugyanakkor a 100 000 lakosúnál nagyobb városi, magasabb iskolai végzettséggel rendelkező és jobb anyagi helyzetű családból származó fiúk, valamint a nagyvárosi, magasabb iskolai végzettségű és értelmiségi habitusú szülőktől származó lányok továbbtanulási esélyei javultak. Ezzel szemben a falun élő, alacsony iskolai végzettségű, főleg roma nők (de nem csak ők) és a vidéki, alacsony iskolai végzettségű, népesebb családból származó fiúk továbbtanulási esélyei csökkentek 2001 és 2016 között. A regionális különbségek erősödtek, ugyanis a falusi fiatalok továbbtanulási esélyei elmaradnak a nagyvárosi kortásaikéhoz képest. A diplomás szülők gyermekeinek – akiknek zöme a városokban, főként a „globális” nagyvárosokban koncentrálódik – továbbra is legalább két és félszer nagyobb az esélye felsőfokú diplomát szerezni, mint a falusi származású, főként szakképzetlen foglalkozású, nagycsaládos szülők gyermekeinek. A többségében rurális környezetben élő, hátrányos helyzetű roma közösséghez tartozás mindkét időpontban negatívan hatott a továbbtanulási esélyekre, úgy, hogy mindeközben a roma fiatalok esélyeit a szülők alacsony iskolai végzettsége, a hátrányos anyagi helyzet és a családi minták (otthoni könyvtartás) is tovább rontják.

A második fejezetben Geambaşu Réka és Vita Emese azt az egyre inkább a tudományos érdeklődés homlokterébe kerülő kérdést vizsgálják, hogy miképpen formálódik a fiatalok munka és magánélet egyensúlyáról alkotott koncepciója. A téma egyedisége többek között abban rejlik, hogy a szerzők a munka–magánélet összeegyeztetésének gyakorlata és az arról alkotott vélemények helyett az elképzeléseket helyezik fókuszba. Az elemzés során megvizsgálták a fiatalok párkapcsolati és családalapítással kapcsolatos helyzetét, kitértek a fiatalok családdal kapcsolatos elképzeléseire, valamint megvizsgálták, hogy mely társadalmi jellemzők befolyásolják azt, hogy a fiatalok a munka és magánélet egyensúlyát

5 Az eredmények azt mutatják, hogy a magasabb iskolázottság tekintetében a társadalmi háttér hatása a férfiak esetében keveset, a nők esetében többet csökkent 2001 és 2016 között.

nehezen kialakíthatónak értékelik-e vagy sem. A munka–magánélet és a gyermekvállalás „szakmai, anyagi költségeinek” kérdése a vizsgált fiatal korosztályban azért is érdekes, hiszen egy olyan társadalmi csoportról van szó, amelynek tagjai jellemzően még a családtervezés előtt állnak. 2001 és 2016 között jelentős változások zajlottak az erdélyi magyar fiatalok párkapcsolati és családalapítási mintázataiban, hiszen később és kevesebben köteleződnek el házasságban (10%-kal csökkent a házasságban élők aránya), valamint 30 éves kor előtt kevesebben és kevesebb gyermeket vállalnak (2001: 20,5%, 2016: 8%). Továbbá nőtt az élettársi viszonyban élők aránya, amely azonban nem vált a gyermekvállalás keretévé (2016-ban a gyermekesek 85%-a házasságban, 12%-a élettársi kapcsolatban élt). Szintén kedvező tendencia, hogy nőtt a diplomások aránya⁶ – különösen a nők körében volt tapasztalható nagy változás e téren – s szintén nőtt a továbbtanulók aránya, miközben az inaktív vagy munkanélküli fiatalok aránya jelentősen csökkent.⁷ A szerzők a témához szintén szorosan kapcsolódóan megvizsgálták, hogy miképpen gondolkodnak a fiatalok a gyermekvállalásról, valamint a gyermekvállalás és a szakmai–anyagi érvényesülés közötti kapcsolatról. A megkérdezettek szerint a gyermekvállalás a személyes boldogságra kedvezően hatna, ugyanakkor jelentős hányaduk (30–40%) úgy gondolja, hogy a családalapítás negatívan hatna a tanulási és munkalehetőségeikre, valamint az anyagi helyzetet is kedvezőtlen módon befolyásolná. Kevésbé meglepő módon a gyermekvállalás ún. költségei a nők esetében hangsúlyosabban jelennek meg. A nők mellett a legidősebb korcsoportba (25–29 évesek) tartozó fiatalok, a gyermektelenek, az alacsony iskolai végzettségűek, az általános iskolánál magasabb iskolai végzettséggel rendelkező apák gyermekei, a nem vagy kevésbé vallásos fiatalok és a jövőkilátásaikkal kevésbé elégedettek érzik inkább a gyermekvállalás „árát” magasabbnak a társadalmi státuszukra nézve.

A harmadik fejezetben Veres Valér az erdélyi magyar fiatalok nemzeti azonosságtudatának megnyilvánulási formáit, csoportattitűdjeinek változásait, valamint a kulturális és állampolgári identitáselemek szerepének változását vizsgálja. Kisebbségi helyzetben élő etnikai vagy nemzeti közösségek számára a megmaradás kérdése kiemelt jelentőségű, s az egyik legalapvetőbb, ha nem a legfontosabb nemzetpolitikai cél, hogy a többségi társadalomhoz képesti arányuk ne csökkenjen. A kisebbségi társadalmak létszámának csökkenéséhez alapvetően három kedvezőtlen folyamat vezethet: a csökkenő termékenység (gyermekvállalási hajlandóság csökkenése), az elvándorlás, valamint az asszimiláció. Utóbbi esetben a nemzeti identitás, a csoportkohézió kap kiemelt szerepet. A tanulmányban használt fogalmak – például a sok vitát kiváltó nemzeti identitás,⁸ a magyar kultúrnemzet vagy a

6 A diplomás fiatalok aránya 2001 és 2016 között 8,4%-ról 25%-ra nőtt. 2016-ban a diplomás nők aránya 26,5%, majd 3%-kal magasabb, mint a diplomás férfiak aránya.

7 Az inaktív vagy munkanélküli fiatalok aránya 2001-ben még 17,7% volt, 2016-ban viszont már csak 6%.

8 Az identitáskutatások dilemmájával részletesen foglalkozik: Brubaker, Rogers – Cooper, Frederick: Beyond „identity”. *Theory and Society*, 2000, 29 (1). 1–47.

nemzeti kisebbség – tisztázását követően a szerző három kutatási kérdés megválaszolására törekszik. Egyrészt, hogy milyen változások figyelhetők meg az erdélyi magyar fiatalok nemzeti identitásában a vizsgált időszakban, másrészt miképpen változott az erdélyi magyar fiatalok csoportattitűdje a „szignifikáns” másokkal szemben, s harmadszor, hogy milyen tényezők játszottak szerepet 2016-ban az erdélyi magyar fiatalok idegenellenességének alakulásában. A nemzeti kötődés, a csoportidentitás kérdésével összefüggésben a „nemzeti név” vizsgálatára rendszerint nagy hangsúlyt fektetnek a nemzeti identitással foglalkozó elemzések. Ennek időbeli alakulását tekintve komoly változás figyelhető meg. 2001-ben az erdélyi magyar fiatalok több mint fele (56%) egy regionális magyar csoportot (erdélyi/romániai magyar) jelölt meg, mint amelyhez elsősorban tartozónak érzi magát, egyharmada (33%) pedig az egyszerű, jelző nélküli magyar kategóriát választotta. Tizenöt évvel később viszont már a fiatalok közel fele (45%) vallotta egyszerűen magyarnak magát, miközben az erdélyi regionális identitásminták gyengültek. Ennek hátterében nagy valószínűséggel a magyarországi nemzeti politika társadalmi hatásai állnak. Mindezzel párhuzamosan egy másik folyamat is megfigyelhető, ugyanis más, helyi tényezők hatására a székely identitás előfordulása növekedett. A nemzeti identitás típusának azonosításához a nemzeti, etnikai csoporthoz való tartozás kritériumainak meghatározása is közelebb visz, s ezek vizsgálata a nemzeti identitás szerkezetében bekövetkezett változásokra mutat rá. A 2016. évi adatfelvétel szerint az erdélyi magyar fiatalok identitásszerkezetében jelentős változás mutatható ki, ugyanis a magyarsághoz való tartozás kultúr-nemzeti kritériumai mellett államnemzeti jellegűek is megjelentek, mint például a magyar állampolgárság. Az erdélyi magyar fiatalok magyarságukra való büszkesége összességében nem változott a vizsgált időszakban, még ha regionális eltérések tapasztalhatók is a nemzeti büszkeség erősségében. A hazakoncepciók tekintetében a legnagyobb változás 2001 óta, hogy jelentősen csökkent azok aránya, akik Romániát tekintik hazájuknak, miközben a régió (Erdély, Székelyföld, lakhely települése) említése egyre jellemzőbbé vált.

A következő fejezetben Kiss Dénes a fiatalok vallásosságában bekövetkező változásokra fókuszál. Az erdélyi magyarok a vallásosságot alakító folyamatok tekintetében köztes helyzetben vannak több szempontból is. Egyrészt miközben a vallási fellendülést átélő kelet-európai térségben élnek, a szekularizált Nyugat-Európából származó minták is hatással vannak a mindennapi életvezetésükre. Másrészt Európa egyik legvallásosabb államában élnek, miközben Közép-Európa egyik legszekularizáltabb országához, Magyarországhoz több síkon is erősen kapcsolódnak. Az empirikus eredmények alapján megállapítható, hogy az erdélyi magyar fiatalok túlnyomó többsége (88%) továbbra is valamely történelmi egyházhoz tartozónak érzi magát: a református egyházhoz az erdélyi magyar fiatalok közel fele (46%-a), a római katolikus egyházhoz pedig közel négytizede (38%-a) tartozik. A vallásosság kérdését azonban a felekezethez tartozás nem fedi le teljesen, ezért érdemes kitérni

a vallásosság szubjektív önbesoroláson alapuló mértékére is. Az erdélyi fiatalok többsége – de a történelmi egyházhoz tartozók arányánál kevesebb – tekintette magát vallásosnak (78%), nem vallásosnak 14%-uk, és mindössze kevesebb mint egytizedük (8%) nem tudta eldönteni, hogy vallásosnak tartja-e magát, vagy sem. Szintén vallásosnak tekinthetők az erdélyi magyar fiatalok az imagyakoriság és a templomlátogatás gyakorisága tekintetében is, ugyanis több mint kétharmaduk hetente legalább egyszer imádkozik, és fele legalább havonta egyszer jár templomba is. A vallásosságban bekövetkező változás lehetséges indikátorai közül a vallási felekezetekhez való tartozás esetében tizenöt év alatt enyhe változást láthatunk, ugyanis míg 2001-ben az erdélyi magyar fiatalok 5,1%-a egyik felekezethez tartozónak sem érezte magát, arányuk 2016-ban 6%-ra növekedett. A vallásosság csökkenését mutatja a vallásosság szubjektív, önbesoroláson alapuló mértéke is, ugyanis a magukat nem vallásosnak besoroló fiatalok aránya nőtt (2001: 6,4%, 2016: 13,6%), míg a templomba járás gyakorisága csökkent a templomba ritkán járók esetében (2001: 45,4%, 2016: 39,8%).

Szabó Júlia az erdélyi magyar fiatalok szabadidős szokásainak és értékorientációinak alakulását kutatva többek között arra keresi a választ, hogy a fiatalok kulturális–szabadidős fogyasztói mintázatait vizsgálva milyen fogyasztói stílusok határozhatók meg. Az empirikus eredmények értelmezéséhez a szerző a szakirodalomban is viszonylag újnak számító „*omivore–univore*” elméleti megközelítést alkalmazza, amely szerint a kulturális rétegződés már nem egy elit- és tömegkultúra szembeállításán alapul, sokkal inkább a mindenevő és az egyoldalú fogyasztók dualitásán.⁹ A magyar fiatalok értékorientációjának változását tekintve az egyik kevésbé várt eredmény, hogy míg 2001-ben a fiatalok 45%-a gondolta úgy, hogy megfelel az eszményeinek a szülei élete, addig 2016-ban már több mint fele (56%-a) vélekedett ugyanígy, vagyis a szülői értékrend továbbra is magas elfogadottságnak örvend. A szerző négy fogyasztói csoportot határozott meg: a magaskultúra-orientáltak, a mindenevők, a könnyed szórakozók, illetve a passzívok csoportjait, s ez alapján nézte meg, hogy a csoportok milyen dimenziók mentén különülnek el. 2016-ban a legnagyobb klasztert a *passzívok* csoportja jelentette, ide tartozott a fiatalok harmada (33%). Az ebbe a csoportba tartozó fiatalok kulturális fogyasztása alacsony, szociodemográfiai jellemzőiket tekintve pedig az inkább rurális környezetben élő nők és az idősebb korosztály (25–29 évesek) tagjai tartoznak ide, továbbá azok, akiknek a szülei (apa) alacsony iskolai végzettséggel rendelkeznek, illetve fizikai munkát végeznek. A fiatalok több mint egyötöde (21,4%) a *magaskultúra-orientáltak* csoportjába sorolható. Ebben a klaszterben a színházba, operába, komolyzenei hangversenyre, valamint a múzeumba és kiállításra járás mutatja a legnagyobb gyakoriságot. A városi környezetben élők, a nők és a legfiatalabb korosztály (15–19

9 Lásd bővebben: Chan, Tak Wing – Goldthorpe, John H.: The Social Stratification of Theatre, Dance and Cinema Attendance. *Cultural Trends*, 2005. 14 (3). 193–212.; Chan, Tak Wing – Goldthorpe, John H.: Social Status and Cultural Consumption. In Chan, Tak Wing – Goldthorpe, John H. (szerk.): *Social Status and Cultural Consumption*. Cambridge University Press, 2010. 1–28.

évesek) tagjai mellett felülreprezentáltak a csoportban azok a fiatalok is, akinek a szülei szellemi foglalkozásúak vagy vezető beosztásúak, valamint magas iskolai képzettséggel rendelkeznek. A *mindenevő fiatalok* – vagyis akik nemcsak a magas kulturális tevékenységben, hanem a többi szabadidős tevékenységben is aktívak – körében viszont a férfiak vannak felülreprezentálva, és főként a nagyvárosban vagy más városi környezetben élő 20–24 éves fiatalok és a többnyire egyetemi végzettségű, szellemi foglalkozású, valamint vezető beosztású szülők gyermekei tartoznak ebbe a csoportba (a fiatalok 14,3%-a). A fiatalok 31%-a a *könnyed szórakozók* kategóriába sorolható. Az ebbe a klaszterbe tartozók szabadidős tevékenysége jórészt a barátokkal eltöltött időre korlátozódik olyan helyszíneken, mint például söröző, kocsmá, kávézó, pláza, étterem, mozi vagy multiplex. A könnyed szórakozás szintén inkább a férfiakra jellemző, de főleg a falusi környezetben élő fiatalok is ide sorolhatók, akiknek a szülei (apja) alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkeznek.

A következő tanulmányban Dániel Botond arra kereste a választ, hogy az erdélyi fiatalok milyen arányban tagjai a különböző tevékenységi csoportba tartozó szervezeteknek, és a szervezetekhez való kapcsolódást milyen társadalmi tényezők – életkor, nem, származási település – határozzák meg. Az ifjúsági részvételnek különböző formái vannak. Modern formáknak tekinthetjük az ifjúsági részvételnek a szervezeteken alapuló megközelítését. Ebben az esetben a szervezet egyfajta látens szerződés keretében tagságot, azonosulást, szimbolikát vár el a tagoktól a közösségért és tevékenységi lehetőségért cserébe. Napjainkban azonban egyre jellemzőbbé válik, hogy az ifjúsági közösségek túlmutatnak a szervezetek határain és a fiatalok részvételi céljaikat egyre inkább a szervezeti tagságon kívülre helyezik. Ennek következtében egyre kevésbé hajlandók hirdetni a közösség szimbolikáját, vagy nevüket adni a szervezethez, és egyre inkább a rendezvényeken való részvétellel, a szolgáltatások igénybevétele, valamint a magasabb szintű együttműködés esetében a programok szervezése válik meghatározóvá. A fiatalok kötődése és identitása gyengébb, de komplexebb. Ezt a nem tagságon alapuló kötődést posztmodern ifjúsági részvételi formaként azonosítják.¹⁰ Mindebből következően a szervezetekhez való kapcsolódás nem pusztán a szervezeti tagságon keresztül elemezhető, hanem az ifjúsági részvétel más formáinak vizsgálatával, mint például az önkéntesség, a szervezet programjaiban, tevékenységeiben való részvétel révén. A szerző ennek alapján megvizsgálta a formális szervezeti tagságot, az önkéntes tevékenységeket, az iskolán kívüli tevékenységekben való részvételt, valamint a különböző ifjúsági szervezetek ismertségét és társadalmi beágyazottságát is. 2001-ben a belső-erdélyi magyar fiatalok 24%-a kötődött valamilyen civil vagy politikai szervezethez. A legkedveltebb szervezetek a politikai pártok és mozgalmak (41%) voltak, a válasszadók közül 16% az ifjúsági, 13% az egyházhoz kötődő szervezethez kapcsolódott, 9%

10 Fazekas Anna – Nagy Ádám: Fiatalok. De civilek?: A táborok ifjúságától a fesztiválok ifjúságáig. *Civil Szemle*, 2015. 12 (2). 25–38, itt: 25–26.

diákszervezetekhez, 6% kulturális szervezetekhez és 5% szakmai szervezetekhez kötődött. Az Erdélyi Magyar Fiatalok 2008 kutatás adataira támaszkodva elmondható, hogy az erdélyi magyar fiatalok többsége számos nagyobb ifjúsági szervezetről nem is hallott, a legismertebb pedig az Ifjúsági Keresztyén Egyesület (IKE) volt (22%). 18% tudott véleményt mondani az Erdélyi Magyar Ifjakról (EMI), 14% a Magyar Ifjúsági Értekezletről (MIÉRT), 9% a Magyar Ifjúsági Tanácsról (MIT) és 6% az Itthon, Fiatalon Mozgalomról. A Magyar Fiatalok 2013-as kutatás nem hozott változást abban a tekintetben, hogy a legnagyobb láthatóságnak továbbra is az erdélyi IKE örvendett, ugyanakkor összességében a szervezetek ismertsége megnövekedett. 2016-ban az erdélyi magyar fiatalok mindössze egyötöde (20,3%-a) tagja valamilyen szervezetnek. A szervezeti tagsággal rendelkező 15–29 éves fiatalok 31,6%-a kapcsolódik ifjúsági szervezetekhez, 27,1%-a vallási szervezetekhez, 24,5%-a kulturális szervezetekhez, 18,1%-a pedig sport- és szabadidős szervezetekhez.

Az utolsó fejezetben Rusu Szidónia az erdélyi magyar fiatalok médiahasználati szokásait, a digitális vagy technológiai egyenlőtlenségek témakörét veszi górcső alá. A digitális megosztottság jelenségének vizsgálatakor a digitális eszközök penetrációjának rohamos növekedése következtében a kérdés már nem a hozzáférhetőségre korlátozódik. Vagyis a kérdés már nem az, hogy ki férhet hozzá az internethez, hanem inkább a használat minőségében megjelenő megosztottság vizsgálata kerül egyre inkább a kutatások középpontjába. A szerző a tanulmányban a digitális megosztottság több dimenzióját – úgy mint a technikai felszereltséget, a használat autonómiáját, a képességek és készségek egyenlőtlenségét, a társadalmi támogatás dimenzióit, valamint a használat céljának egyenlőtlenségét – is elemzi. A digitális telítődést, vagyis a hozzáférhetőség telítettségét mutatja, hogy míg 2001-ben a megkérdezett fiatalok csupán 46,2%-a nyilatkozott úgy, hogy használ számítógépet, addig arányuk 2016-ban már 86,4%-ra növekedett. A használatban lényeges eltérések az anyagi helyzetnél, az iskolai végzettségnél, valamint a településtípusnál mutatkoztak 2016-ban. Vagyis az anyagi gondokkal küzdők vagy nélkülözők, az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők, illetve a vidéken élők kisebb arányban használnak számítógépet a magasabb iskolai végzettséggel rendelkező kortársaikhoz és a városon élőkhez képest. Szignifikáns különbségek vannak az internethasználat gyakoriságát illetően is a régiók, településtípus, generációk, iskolai végzettség és aktivitás mentén is. Ugyanakkor fontos kihangsúlyozni, hogy az internethasználat tekintetében különbségek csupán a gyakoriság szempontjából jelentek meg, ugyanis az erdélyi magyarok több mint kilenczede internethasználónak számít. A technikai felszereltség tekintetében a legnagyobb arányban az átlagosan nyolc eszközzel rendelkezők vannak. A használati autonómia kérdéskörében figyelemre méltó eredmény, hogy 2001 és 2016 között 40,2%-kal nőtt azok aránya, akik bárhol használnak számítógépet (2016: 86,4%), továbbá a megkérdezettek több mint fele (52%) naponta többször is használja az internetet, negyede (26%) pedig folyamatosan online van. A

használat tartalma szempontjából a hírportálokat az erdélyi magyar fiatalok négytizede (40,2%-a) naponta olvassa, s közel egytizede (9,1%) pedig soha. Viszont a közösségi média valamely platformjára a 15–29 éves fiatalok túlnyomó többsége (90,2%-a) regisztrált, s csupán 6,9%-uk mondta azt, hogy soha nem is volt tagja egyik felületnek sem.

Összegzés

A külföldi magyar fiatalok megismerésére irányuló tudományos érdeklődés már a rendszerváltást követően megjelent, s egészen napjainkig, még ha hullámszerű intenzitással is, de folyamatosan jelen van. Fontos mérföldkönek tekinthető a külföldi magyar fiatalokat fókuszba állító kutatási szférában a magyarországi nagymintás ifjúságkutatások elindítása, amely egyrészt a módszertanának köszönhetően biztos alapot nyújt mind a magyarországi fiatalokkal való összehasonlíthatóságra, mind pedig az időbeli trendek leírására (habár a fentiekben ismertetett sajátosságokból fakadóan a 2016-os és a 2001-es kutatási eredmények csak korlátozott módon hasonlíthatók össze). Másrészt a külföldi régiók bevonása a magyarországi nagymintás ifjúságkutatásokba a magyarországi és a külföldi ifjúsággal foglalkozó szakértők kutatói hálózatokba foglalásában is fontos szerepet játszott.

A kötet egyik fontos célkitűzése, hogy megvizsgálja a legfontosabb trendeket a 2001 és 2016 közötti időszakban, s remélem, hogy e tanulmánykötet folytatásaként hamarosan kezünkben tarthatjuk az ifjúságkutatás legújabb hullámának (Magyar Ifjúság 2020) eredményeit is tartalmazó művet.

KISS-KOZMA GEORGINA

SZÜRKE HATTYÚK A VÁLTOZÓ VIZEKEN, AVAGY MERRE TART A MAGYAR IFJÚSÁG?

Székely Levente: *Szürke hattyúk*. Enigma 2001 Kiadó: Budapest, 2020. 204 oldal

2020-ban jelent meg Székely Levente *Szürke hattyúk* című kötete, amelyben a szerző – aki igen gazdag kutatási tapasztalattal rendelkezik az ifjúságkutatás területén, s 2012 óta a hazai nagymintás ifjúságkutatás szakmai vezetője – nem kevesebbre vállalkozott, mint hogy az általa vezetett kutatássorozat 2016-os hullámának eredményei alapján körbejárja azt a kérdést, milyenek is valójában a magyar fiatalok és milyenek lesznek a jövőben.

Az ifjúság megértésére irányuló érdeklődés – legyen szó politikai, hétköznapi vagy tudományos megközelítésről – részben a jövőre is vonatkozik, amely azon a feltevésen alapul, hogy amennyiben megismerjük a mai fiatalokat, kicsit a jövőbe is látunk, vagy legalábbis megbecsülhetjük, hogy a fiatalok vajon elfogadják-e majd a társadalmi alapszabályokat, vagy a társadalmi szerveződés radikális megváltoztatására fognak törekedni? Azonban az ifjúság minél szélesebb körű feltérképezése sem predesztinálja a hozzáértőket a jövőbelátás képességére. Noha a felvilágosodás egyik alapgondolata, hogy a világ megismerhető, s ennek az alapja a megfigyelés és a tapasztalat, mégis kétséges, hogy a megfigyelésen és tapasztalaton alapuló induktív módszer közelebb visz-e a jövő megismerhetőségéhez.

A lakonikus cím is a rendelkezésre álló tapasztalatokon alapuló prognózisok bizonytalanságára utal. Székely Levente a címválasztás indoklásában Nicholas Nassim Taleb *A fekete hattyú*¹ című, méltán híres könyvét említi, amelyben a szerző a fekete hattyú jelenségét² három meghatározó ismérvvvel írja körül: egyrészt váratlan, hiszen jelentősen különbözik a megszokott tapasztalatoktól, másrészt komoly következményei vannak, s harmadrészt csak később sikerül magyarázatot találni rá. Ilyen fekete hattyú-jelenséggént foghatók fel

1 Taleb, Nicholas Nassim: *The black swan: the impact of the highly improbable*. Random House: New York, 2007.

2 A fekete hattyú létezése annak az axiómának a cáfolata, amely szerint a hattyú fehér. A fekete hattyúhoz hasonlítható jelenségek meglehetősen ritkák, s eltérnek az addigi tapasztalatainktól, ellentmondanak az alapigazságként felfogott addigi ismereteinknek.

azok a váratlan, sokszor paradigmaváltó fenomének, mint például a bipoláris világrend összeomlása, a gazdasági világválság, az internet megjelenése, vagy a Harry Potter-jelenség az irodalmi életben.³ A szerző által választott *Szürke hattyúk* cím a fiatalok vonatkozásában pedig arra irányítja rá a figyelmünket, hogy habár az empirikus tapasztalatok alapján a jövőre vonatkozóan fehér hattyúkat várunk, ugyanakkor nem szerencsés azon mélyreható változásokat figyelmen kívül hagyni – mint például a kockázattársadalom,⁴ megnövekedett információmennyiség stb. –, amelyek magukban hordozzák a feketehattyú-jelenségek lehetőségét. Ebből következik, hogy az ifjúságkutatás bármennyire is szeretne a jövőbe tekinteni, csupán a mai fiatalokat, vagyis a „szürke hattyúkat” tudja csak hitelesen vizsgálni. Az analógia azért is szemléletes, mert mind a fekete, mind pedig a fehér hattyú kicsinye szürke színű, vagyis mi sem láthatjuk pontosan előre, hogy felnőve fehér vagy komoly társadalmi változást hozó fekete hattyúkká válnak-e majd.

A felépítést tekintve a kötet öt nagy tartalmi fejezetre osztható. Tartalmi szempontból megállapíthatjuk, hogy Székely holisztikus módon közelített a magyar ifjúságügy kérdéséhez, ugyanis a *Szürke hattyúk* átfogó képet nyújt a magyar ifjúságkutatásról: az ifjúságkutatások múltjának, a mai fiatalokra vonatkozó empirikus eredményeknek, valamint a magyarországi fiatalokat érintő releváns elméleti megközelítéseknek a bemutatása mellett a lehetséges módszertani változtatások, új vizsgálati dilemmák, s a már a közeljövőre vonatkoztatható új, potenciális kutatási kérdések is helyet kapnak a kötetben. A könyv több szempontból is különleges. Egyrészt a nagymintás ifjúságkutatás történetét bemutató második fejezetben betekintést nyerünk a kutatás tematikus felépítésébe, a kutatási témák súlyának változásába, valamint a mintatervezés és adatfelvétel folyamatába is, amelynek során releváns kérdésként jelennek meg a határon túli fiatalok vizsgálatára vonatkozó kérdések, valamint a tartalmi és módszertani dilemmák is. Izgalmas a 2016-os nagymintás ifjúságkutatás adatainak bemutatását célzó harmadik fejezet is, amelyben az eddigi elemzésekből kimaradt eredmények ismertetésére vállalkozik a szerző. Említésre méltó továbbá, hogy a hagyományos ifjúságszociológiai megközelítés mellett más nézőpont is bemutatásra kerül a negyedik fejezetben, amelyben a szerző az ifjúsági tematika megjelenését vizsgálja a magyar médiában, s médiaelemzés segítségével igyekszik bemutatni az ifjúság médiaképét. Szintén figyelemre méltó, hogy a hagyományos, fejezeteken alapuló tagolás mellett egyfajta időbeliség szerinti felosztás is megfigyelhető: a múlt ismertetése és a mai magyar fiatalok jellemzőinek bemutatása után – kellő megfontoltsággal és a szükséges visszafogottsággal – az utolsó fejezet a jövőre irányul.

3 Feketehattyú-jelenségként tekinthetünk azokra az eseményekre is, amelyek megtörténésére számítunk, azonban mégsem történnek meg.

4 Beck, Ulrich: *A kockázattársadalom. Út egy másik modernitásba*. Századvég Politikai Iskola Alapítvány: Budapest, 2003.

Az első fejezet átfogó képet ad a gyökeresen megváltozott környezetünkről, amely kiszámíthatatlanságát annak is köszönheti, hogy egyszerre van jelen benne a bőség és a katasztrófavesztély lehetősége is. Az ifjúság vizsgálata minden korszakban meghatározó jelentőségű, kiváltképp akkor, amikor jelentős történelmi pillanatok tanúi vagyunk, s égető kérdésként jelenik meg, hogy vajon miképpen reagálnak ezekre a jelentős változásokra a társadalom alakítóiként a fiatalok, s ezzel vajon milyen irányba változtatják majd a világunkat. Az ifjúság vizsgálatakor nem vonatkoztathatunk el a társadalmi miliőtől, a politikai kontextustól, a társadalmi közegtől, amelyben a fiatalok élnek, s ugyanúgy nem hagyhatók figyelmen kívül azok a globális trendek sem, amelyek komoly hatást gyakorolnak az életükre. A szerző alaposan körbejárja azokat a jelentős, rendszerszintű változásokat, amelyek a mai magyar viszonyokat alapvetően meghatározzák: ilyen változásnak tekinthető a rendszerváltás, a globalizáció és az információs társadalom megjelenése. E folyamatok egyesével is komoly magyarázóerővel bírnak, és habár a változások más aspektusait emelik ki, mégis mindhárom rendszerszintű változás értelmezhető gazdasági, kulturális és társadalmi összefüggésben is. Székely a nagymintás ifjúságkutatások adataira alapozva tekinti át a három nagy változás ifjúságra gyakorolt legfontosabb hatásait.

Szintén az első fejezetben kerül sor a magyar ifjúságelmélet és nemzetközi beágyazódásának ismertetésére is. Az ifjúságkutatások *a priori* dilemmája, hogy nincs az ifjúságnak definitív meghatározása, s a nemzetközi diskurzusokat tekintve több elméleti vitával is találkozhatunk. Nemcsak arról van szó, hogy a kutatási paradigmák változnak, hanem arról is, hogy párhuzamosan működnek különböző kutatási irányzatok.⁵ A magyarországi fiatalok vizsgálatakor⁶ alapvetően három elméleti megközelítés közül választhatnak a kutatók, amelyek részben a nemzetközi diskurzusokba is illeszkednek:⁷ az ifjúsági korszakváltás elmélete,⁸ az ifjúságügy narratívája,⁹ és az új csendes generáció elmélete.¹⁰ Ezen elméleti

5 A kérdéssel bővebben foglalkozott: Szanyi-F. Eleonóra: Nemzetközi diskurzusok az ifjúságkutatásban. In: Székely Levente (szerk.): *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Magyar Ifjúság Kutatás 2016*. Kutatópont Kft.: 2018. 11–40.

6 Habár számos, a határon túli magyar fiatalokat fókuszba helyező kutatást végeztek, a külhoni magyar fiatalokra vonatkozó átfogó narratíva eddig még nem készült. Az okok között lényeges szerepet kaphat az a tényező is, hogy a nemzetközi szakirodalom népszerű témái között nem szerepelnek a kisebbségi társadalmak ifjúságához kapcsolódó kérdések. Tehát habár számos empirikus eredmény áll rendelkezésre, a külhoni magyar ifjúság teoretizálását a kutatóknak még el kell végezniük.

7 Nagy Ádám – Tibori Tímea: Narratívák hálójában: az ifjúság megismerési és értelmezési kísérletei a rendszerváltástól napjainkig. In: Nagy Ádám – Székely Levente (szerk.): *Negyedszázad. Magyar Ifjúság 2012*. Iuvenis Ifjúságszakmai Műhely – ISZT Alapítvány – Excenter Kutatóközpont – Új Ifjúsági Szemle Alapítvány, 2016. 400–432.

8 Gábor Kálmán: Ifjúsági korszakváltás. Új Ifjúsági Szemle, 2004. 2 (4). 5–24.

9 Nagy Ádám: Az ifjúsági korosztályok meghatározásának egyéni életúton alapuló paradigmája. In: Székely Levente (szerk.): *Magyar Ifjúság 2012. Tanulmánykötet*. Kutatópont: Budapest, 2013. 38–53.

10 Székely Levente: Az új csendes generáció. In: Nagy Ádám – Székely Levente (szerk.): *Másodkézből. Magyar Ifjúság 2012*. ISZT Alapítvány – Kutatópont, 2014. 9–29.

modellek lehetővé teszik a nemzetközi összehasonlíthatóságot is, ugyanis az ifjúsági korszakváltás az átmenet diskurzusához, az ifjúságügy narratívája a fejlődéslélektani megközelítésekhez, míg a csendes generáció paradigmája a generációs elméletekhez kapcsolódik szorosan. A három magyarázó modell az ifjúság más és más aspektusára helyezi a hangsúlyt, s kérdésfeltevésükben is különböznek: az ifjúságügy narratívája a *kik* a fiatalok kérdését igyekszik megválaszolni, az új csendes generáció koncepciója a *milyenek* a fiatalok kérdését helyezi középpontba, s az ifjúsági korszakváltás elmélete pedig inkább a *miértre* keresi a választ. Az ifjúsági korszakváltás narratívája két ifjúsági korszakot határol el: a modern vagy ipari társadalom esetén az átmeneti ifjúsági korszakot – amely a gyermekkor és a felnőttkor közötti átmenetet jelenti –, s a posztmodern vagy posztindusztriális társadalomra jellemző iskolai ifjúsági korszakot, amely jóval önállóbb időszak, köszönhetően annak, hogy az oktatási időszak meghosszabbodott és jelentősége felértékelődött.¹¹ Az ifjúsági korszakváltás narratívájához a munkanélküliség és a szabadidős forgatókönyv kapcsolódik, s olyan kérdésekre fókuszál, mint például az iskolai végzettség és a társadalom alatti osztály újratermelődése közötti összefüggés, a középosztályosodás kérdése – amelyet a szabadidős forgatókönyv a fogyasztási dimenzióban vizsgál –, továbbá a társadalmi újratermeléssel összefüggésben a gyermekvállalás és a származási családról való leválás időbeli eltolódása. Az ifjúságügy narratívája¹² szerint az életkorokkal definiált csoportok nem feltétlenül azonosak az ifjúsági életszakasszal, s ráirányítja a figyelmet arra, hogy nem feltétlenül esik egybe a biológiai, a szociológiai és a jogi felnőttkor. Ennélfogva három csoportot különböztet meg: a felelősség megjelenésétől a biológiai érettségig; a biológiai érettségtől a pszichés érettségig; valamint a pszichés érettségtől a szociológiai–társadalmi érettségig.

A harmadik elméleti paradigma a szerző által jegyzett új csendes generáció narratívája, amely Karl Mannheim koncepciójára,¹³ valamint Strauss és Howe modelljére¹⁴ épül. Eszerint a generáció létrejöttéhez szükség van olyan esemény(ek)re, amely(ek)et azonos (közös) élmény(ek)ként élnek meg az egyének, s ez elkülöníti őket más nemzedékektől. Vagyis a különböző nemzedékek karakterének kialakulásában meghatározó tényezők a szocializációs közegek. Az új csendes generáció modellje tehát az új nemzedék karakterét igyekszik megragadni, s abból indul ki, hogy a szocializációs hatások meghatározhatják egy-egy nemzedék karakterét, amely azt is jelenti egyúttal, hogy a generációk karakterének eredője a szocializáció változásaiban keresendő. A szocializáció hagyományos közegei – a család, az iskola stb. – mellett fontos új közegként jelenik meg a tömegmédia és a digitális világ

11 Gábor, 2004. Ifjúsági korszakváltás, i.m. 5–24.

12 Nagy, 2013. Az ifjúsági korosztályok, i.m. 38–53.

13 Mannheim, Karl: A nemzedéki probléma. In Huszár Tibor – Sükösd Mihály (szerk.): *Ifjúságpszichológia. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó: Budapest, 1969.* 31–67.

14 Strauss, William – Howe, Neil: *Generations. The History of America's Future, 1584 to 2069.* William Morrow & Company: New York, 1991.; Strauss, William – Howe, Neil: *The Fourth Turning. What the Cycles of History Tell Us About America's Next Rendezvous with Destiny.* Broadway Books: New York, 1997.

is, s az új nemzedék karakterének megismerésére törekvő kutatásokban kulcsfontosságúvá válik a digitális szocializáció hatásainak vizsgálata. A hagyományos közeg mellett tehát az új médiatér – amely magában foglalja a tömegkommunikáció és az internet világát – negyedleges szocializációs közegként is értelmezhető, s hatásai megjelennek az egyes generációs felosztásokban is. Strauss és Howe modellje szerint pedig a generációváltás ciklikusan zajlik, s egyfajta váltógazdaság jellemzi: egymást váltogatják az alapvetően domináns és visszahúzódó generációk. A kötet egyik legfontosabb megállapítása, hogy a rendszerváltás után egyfajta új csendes generáció karakterével jellemezhető nemzedék kialakulásáról beszélhetünk. A szerző kihangsúlyozza, hogy a magyarországi új csendes generáció azonban nem feleltethető meg a nyugati világ új csendes generációjának – amelynek a 2000–2020 között születettek a tagjai, hanem a rendszerváltás környékén születettekre vonatkoztatható. Székely a nagymintás ifjúsághoz tartozó adatokat vizsgálva megállapítja, hogy az elsődleges (család), a másodlagos (iskola, munkahely), valamint a harmadlagos (szabadidős tevékenységek, média- és kultúrafogyasztás, digitális terek, civil aktivitás, sport és kockázati magatartások) szocializációs közegekre is a csendesség jellemző. Az új csendes generáció legfontosabb ismérvei között van a konformitás, a passzivitás és az általánosan tapasztalható bizonytalanság. Vagyis a 2016-os adatok alapján (amely a 2012-es eredményekkel is összevetésre kerültek) a 15–29 éves fiatalokra jellemző, hogy nem akarják megdönteni a fennálló *status quót*, többnyire elfogadják a szülői értékeket (konformitás), sok esetben céltalanok, hiányzik belőlük az elkötelezettség, ugyanakkor rendezettségre vágnak (bizonytalanság), életükből többnyire hiányzik a civil aktivitás, valamint a közéleti kérdésekhez apolitikusan, visszahúzódó attitűddel közelítenek (passzivitás). Emellett mozgásszegény életmódot folytatnak, s szabadidejük nagy részét otthon, a képernyők előtt töltik. A képernyős tevékenységek szerepe egyre fontosabbá válik, s mindez oda vezethet, hogy a jövőben valószínűleg ezen tényezők mentén is kialakulhatnak törésvonalak az ifjúság felfogásán belül, amelyet érdemes lesz vizsgálni. Az új csendes generáció narratívája a csendesség okairól azonban nem beszél, csupán elfogadja azt az alapkoncepciót, miszerint a szocializáció jelentős hatást gyakorol a generációs karakter kialakulására, s megállapítja, hogy a rendszerváltás környékén születő és felnövekvő magyarországi nemzedék empirikus módon is igazolható csendes attitűddel rendelkezik. A fiatalokkal kapcsolatban gyakran valamilyen fekete-hattyú-jelenséget várnánk, vagyis valamilyen váratlan, jelentős társadalmi változást, de a kutatási eredmények inkább egy passzív, a lázadást kerülő új nemzedék kontúrját rajzolják ki.

Az első fejezet lezárásaként Székely ismerteti a vizsgált populáció (15–29 évesek) legfőbb jellemzőit 2000 és 2016 között. A kötet a magyarországi nagymintás ifjúsághoz tartozó adatokra épül, amely a 2000-es évektől indult, s négyévente 8000 fős mintával vizsgálja a fiatalok életmódját és élethelyzetét. A trendek elemzése a külhoni magyar fiatalok esetében korlátozott, amely módszertani okokra vezethető vissza. A 2016-os kutatás tervezésekor ugyanis

választani kellett, hogy a 2016-os magyarországi vagy a 2001-es határon túli kutatást vegyék alapul. S mivel az összevetés miatt az első opció mellett döntöttek, így a 2001-es kutatással való összehasonlíthatóság lehetősége némileg lecsökkent. A trendek számos aspektusból tekintve együtt mozogtak a magyarországi tendenciákkal, például a külhoni régiókban is csökkent a házasságban élők aránya.¹⁵ A magyarországi fiatalokhoz hasonlóan a külhoni magyar fiatalok szerint is az anyagi nehézség, létbizonytalanság, szegénység, elszegényedés szerepelnek a legégetőbb problémák első helyein (kivétel ez alól Erdély, ahol a legfontosabb problémaként az alkohol terjedését azonosították leggyakrabban.) 2001 óta jelentősen nőtt az oktatási rendszerben lévő külhoni magyar fiatalok aránya, emellett összességében csökkent a munkaerőpiaci aktivitás. A munkaerőpiacról és az oktatási rendszerből is kimaradó fiatalok aránya ugyancsak csökkent. A külföldi munkavállalást tervezők aránya – Felvidék kivételével – jelentősen nőtt. A kisebbségi társadalmak esetében jelentősen megnő a nemzeti identitás kérdésének relevanciája, s emiatt is figyelemre méltó és elgondolkodtató, hogy 2001 óta az önbesoroláson alapuló magyar identitás némi gyengülést mutatott a határon túli régiókban, Felvidéken pedig a magyar fiatalok között erőteljes asszimiláció figyelhető meg. Habár Felvidéken kívül a többi régióban 2001-ben és 2016-ban is magyarnak tekintette magát a magyar fiatalok több mint 95%-a, mégis gyengülést mutatott mindegyik vizsgált régióban a magyar nemzethez való tartozás kognitív és affektív viszonyulása. Ez egyrészt megmutatkozik abban, hogy míg 2001-ben az összes régióban 90% felett volt azon válaszadók aránya, akik a helyi magyarságot a magyar nemzet részének tekintették, addig ez az arány 2016-ban lecsökkent (Kárpátalja: 91%, Vajdaság: 88%, Erdély: 85%, Felvidék: 67%). Másrészt Kárpátalja kivételével a magyar fiatalok legalább fele a helyi magyar közösséget a többségi nemzet részének is tekinti.

A második fejezetben retrospektív elemzések kapnak helyet, amelynek keretében átfogó képet kapunk a magyarországi nagymintás ifjúságkutatás történetéről, tematikus felépítéséről, a kutatási témák súlyának változásáról, valamint a mintatervezés és adatfelvétel folyamatáról is. A 2016-os kutatás egyik fontos célja volt a magyarországi fiatalok mellett a külhoni magyar fiatalok élethelyzetének és életmódjának részletes és átfogó vizsgálata, valamint a külhoni kérdőívek tematikus szerkesztésekor fontos szempont volt a magyarországi és külhoni ifjúságkutatások eredményeiknek lehető legteljesebb összehasonlíthatósága is. A határon túli fiatalok körében használt kérdőív elsősorban a trendkérdések tekintetében a magyarországi formula témaköreire épült, ugyanakkor számos, nem trend jellegű kérdésre nem tértek ki a külhoni kérdőívekben, helyette helyi témákra fókuszáltak. Például a gyermekvállalás akadályainak vizsgálata, az Európai Unió megítélése, valamint az ideális munkahelyre vonatkozó kérdések mellett kimaradt még számos politikai szocializációra és aktivitásra vonatkozó kérdés is, valamint az online közösségi média vizsgálatának

15 A kivételt Kárpátalja jelentette.

részletezettsége sem közelítette meg a magyarországi verziót. Továbbá a külhoni kérdőívekben helyet kapott a külhoni régiókra vonatkozó közös kérdésblokk is, amelyet azonban a magyarországi nem tartalmazott. Ez a kérdésblokk szinte teljes mértékben az identitás kérdéséhez kapcsolódott, amelyet alapvetően négy fontosabb részre – a haza fogalmához kapcsolódó kérdésekre, a többségi és a magyar nemzethez való tartozás vizsgálatára, valamint a nemzeti alapú közösségi kapcsolatokra vonatkozó blokkra – bonthatunk szét. Ezek mellett a külhoni fiatalok körében használt kérdőívekben az etnikai feszültségek érzékelésével kapcsolatos kérdések is szerepeltek, valamint a leghíresebb magyar személyekre történő rákérdezéssel a közösségek jeles személyeit is igyekeztek feltérképezni. A magyar állampolgársággal, a magyarországi választásokon való részvétellel és az ehhez kapcsolódó pártpreferenciával, valamint az adott ország politikájával – így a választással és pártpreferenciával – foglalkozó kérdések formájában politikai és jogi témákkal is találkozhattak a külhoni magyar fiatalok a lekérdezés során. A nyelvhasználat a kisebbségi társadalmak esetében kulcsfontosságú téma, s ez a kérdőív szerkesztésében is megmutatkozott, ugyanis a nyelvhasználat és a nyelvi kompetenciák többféle megközelítésben is szerepet kaptak: például foglalkoztak a magyar és a többségi nyelv ismeretével, a tanítási nyelvvel (óvodától a felsőoktatásig), a mindennapi nyelvhasználattal, továbbá a média- és tartalomfogyasztás nyelvvel is.

Szintén figyelemre méltó rész a 2016-os nagymintás ifjúságkutatás mintaválasztási eljárásának ismertetése, különös tekintettel az egyes határon túli régiók mintáinak kialakítására, ugyanis a külhoni mintaválasztás más módszerrel történt, mint a hazai. A vizsgált populációból – vagyis a magukat magyarnak valló 15–29 éves fiatalokból, akik a teljes magyar lakosság kb. 15–20%-át teszik ki – került kiválasztásra az életkor, nem és lakóhely mentén is reprezentatív 4000 fős minta. A külhoni mintaválasztás során két alapvető kérdésre kellett választ adni a kutatóknak: egyrésztől a kiválasztott öt régióknak hol vannak a földrajzi határai, másrésztől pedig, hogy ki tekinthető magyarnak. A kutatás során azokat a területeket jelölték ki a helyi kutatóintézetekkel közösen, ahol a magyar nemzetiségűek aránya számottevő, s ehhez a korábbi tapasztalatok mellett a rendelkezésre álló statisztikai adatokat hívták segítségül. Magyarnak pedig azokat a fiatalokat tekintették, akik jó beszélők a magyar nyelvet. Régiós bontásban tekintve az erdélyi mintaelemszám 2000 fő, a felvidéki 1000 fő, a kárpátaljai és a vajdasági pedig 500-500 fő volt. Székely a külhoni ifjúságkutatás kapcsán módszertani megfontolásokra is felhívja a figyelmet, ugyanis míg a magyarországi minta a szociodemográfiai jellemzők mellett az iskolai végzettség, településtípus és régió szerint is reprezentatív volt, addig a külhoni adatfelvételek során az életkor, nem és lakóhely volt a mintavételi szempont az interjúalanyok kiválasztásakor. Ennek oka, hogy nem állnak rendelkezésre olyan alapstatisztikák, amelyek viszonyítási pontként szolgálnának a határon túli magyar ifjúság aktivitási és oktatási mutatóiról, pedig a korábbi tapasztalatok

azt mutatják, hogy az iskolai végzettség és a gazdasági aktivitás jelentősen befolyásolja a többi kérdésre adott válaszokat. Ezen változók mentén a négy külhoni minta különbözik egymástól, s megfigyelhető többek között az is, hogy a diplomások arányában térnek el leginkább a magyarországi ifjúságtól: a magyarországi fiatalok 12%-a diplomás, míg ez az arány a külhoni régiókban magasabb értéket mutat. Mindebből arra lehet következtetni, hogy az oktatásban lévő, magas iskolai végzettséggel rendelkező fiatalok felülreprezentáltak a külhoni mintákban, de megerősíteni azért nehéz ezt az állítást, mivel a viszonyítási pontként használható alapstatisztikák korlátozott módon állnak csak rendelkezésre. A külhoni adatok értelmezését több tényező is nehezíti, amely alapvetően három hipotetikus okra vezethető vissza: a mintavétel és az adatgyűjtés sajátosságaira, a külhoni régiók szerkezeti elterésére, valamint a határon túli magyar fiatalok válaszaiban megjelenő valós különbségre.

A harmadik fejezetben a szerző a 2016-os ifjúságkutatás azon kérdéseit tárgyalja, amelyekre sem a gyorsjelentésben, sem pedig a később publikált kötetben nem dolgoztak még fel. A tematikailag sokszínű nagymintás ifjúságkutatás már két évtizede vizsgálja a 15–29 évesek életét, gondolkodásmódját. A gyorsjelentések készítésekor a trendelemzés élvez prioritást, ezért a kutatás négyéves ciklusaiban a valamelyest aktualizált, megújuló kérdőívek feldolgozása kötött tartalommal, a legfontosabbnak tartott kérdések mentén történik. A 2016-os hullámból először itt kerül sor az olyan kérdések bemutatására, mint például hogy mit hoznak fiatalok a származási családjukból, és mit visznek tovább a nemző családjukba, miképpen lépnek át az elsődleges szocializáció teréből a másodlagos terekbe (iskola, munka világa), milyen háttérrel és hogyan válnak anyagilag függetlenné, miképpen mélyülnek el a digitális kultúrában, hogyan integrálódnak a társadalomba, valamint kirajzolódik-e valamilyen nemzedéki jelleg, vagy esetleg belesimulnak a meglévő struktúrába. Habár ezek a kérdések az összképen nem változtatnak, a kontúrokat mégis erősíthetik.

A kötet negyedik fejezete azért is különleges, mivel az itt közölt megállapítások nem a nagymintás ifjúságkutatási adatokon alapuló elemzés, hanem az Observer Budapest Kft. adattárának felhasználásával készült, főként kvantitatív médiaelemzés eredményeire épülnek. A fejezet célja, hogy más nézőpontból tekintve egészítse ki a „milyenek a fiatalok?” kérdésre adott választ, amely eddig maguknak a fiataloknak a válaszaiban alapuló adatok elemzéséből származott. A kötet így arra a régóta folyó polémiaira nyújt kompromisszumos megoldást, amely arra irányul, hogy vajon a magunkról alkotott kép vagy mások megítélése határoz meg minket jobban? Az ifjúságról alkotott külső képet pedig leginkább a média jeleníti meg.

Székely az utolsó fejezetben a jövő ifjúsága felé fordul. Kihangsúlyozza, hogy habár a jövő önmagában is a tudományos érdeklődés homlokterébe került, a jövőbelátási képességeink korlátosak. Olyan, általa kulcsfontosságú kérdések bemutatására vállalkozik, amelyek már napjainkban is meghatározók, vagy azok lesznek középtávon. Például a kitolódó

élettartam miatt gyökeresen megváltozhatnak az olyan fogalmaink, mint az öreg vagy a fiatal, ugyanis a várható élethossz megnövekedésével akár arra is lehetőség nyílna, hogy tovább maradjunk fiatalok (legalábbis a munkaerőpiacon), vagy a technológiai fejlődés indukálta munkaerőpiaci változások miatti pályamódosítások eredményeképpen többször is újra az ifjúság részévé váljunk.

A szerző a világ jövőképét egy olyan urbánus és technológiaiintenzív környezetbe helyezi, amelyben szükség van a társadalmi kooperáció fenntartására, s ehhez kapcsolódóan három lényeges területet nevez meg: az első az információ és a tudás területe, amelyben az információ megsokszorozódik, s ennek kezelésében a mesterséges intelligenciát mint az emberi képességek eszközökkel való kibővítésének legújabb állomását hívhatjuk segítségül. A második terület a bizalmi struktúra átalakulása: az első változással összefüggésben a bizalom egyre inkább a technológiára helyeződik át, ami egyúttal az intézményekbe és a társadalom tagjaiba vetett bizalom csökkenésével jár. Mindez a harmadik lényegi területhez vezet, vagyis a technológiába vetett bizalom a hatalmi struktúra átalakulását hozza magával. Az új hatalmi struktúra a korábbiakkal ellentétben nem a kényszerítés-büntetés eszközével él, hanem inkább lehetőséget ad.

Összegzés

Az ifjúsággal kapcsolatban újra és újra megfogalmazódik az a kérdés, hogy felnőve vajon miként alakítják majd a társadalmat. A nagymintás ifjúságkutatás lehetőséget biztosít arra, hogy a fiatalok nyilatkozzanak arról, mit is gondolnak saját szerepükről, a társadalomról, amelyben élnek, és miképpen szeretnék azt formálni. A válaszuk előre vetíti a jövő egy lehetséges forgatókönyvét, ugyanakkor pont ekkor szükséges szem előtt tartani azt, hogy a fiatalokat vizsgálni olyan, mintha azt próbálnánk kitalálni, hogy a szürke hattyúból felnőve fehér vagy fekete hattyú válik-e majd.

A nagymintás ifjúságkutatások eredményeinek komparatív vizsgálata lehetőséget nyújt a magyar ifjúsággal kapcsolatos trendek leírására, amely fontos magyarázóerővel bír a jelenkor ifjúságának értelmezésével kapcsolatban is. A leglátványosabb trend a digitális kultúra kiteljesedéséhez kapcsolódik: a fiatalok szabadidejének eltöltésében egyre meghatározóbb szerephez jutnak a „képernyős” tevékenységek, s az elmúlt év legjelentősebb eseményei e trend további erősödését vetítik előre. A koronavírus-járvány olyan fekete hattyú-jelenségként értékelhető, amely a korábbi trendek erősödéséhez vezethet (a járvány okozta veszélyzetben életünk egyre több területét igyekszünk „digitalizálni”: távoktatás, távmunka, online rendelések, online orvosi konzultáció stb.), s ezen túlmenően a szakértők között már

elindult egyfajta gondolkodás is arról, hogy vajon a világjárvány hatására beszélhetünk-e egy új generáció kialakulásáról.¹⁶

A *Szürke hattyúk* a trendek bemutatása mellett pillanatképként is szolgál a változó világ ifjúságáról, s egyúttal deklarált célja, hogy gondolkodásra inspiráljon a jelen és a jövő fiataljairól. Úgy gondolom, hogy mindhárom célt elérte.

16 Szabó Andrea egy új, történelmi generáció formálódásáról értekezik, amelyet V-generációnak, vagyis Vírus-generációnak nevez, amely a korábbi generációktól több szempontból is különbözik. Egyrészt az alapja nem a fogyasztási javakhoz (internet, közösségi média stb.) való hozzáálláshoz kapcsolódik, hanem egy globális eseményhez, vagyis a Covid-19-járvány megjelenéséhez, másrészt olyan új generáció megjelenését feltételezi, amely keresztbe metszheti a korábbi generációs felosztásokat. Szabó Andrea: A V, mint Vírus-generáció születése? *PTI blog*, 2020. március 20. Letöltés helye: <https://politikatudomany.tk.hu/blog/>; letöltés ideje: 2021. 02. 15.

DEÁK ENIKŐ

IFJÚSÁGKUTATÁS A KORONAVÍRUS-JÁRVÁNY TÜKRÉBEN

Székely Levente (szerk.): *Magyar fiatalok a koronavírus-járvány idején*. Kutatópont Kft. – Enigma 2001 Kiadó: Budapest, 2021. 280 oldal

A kötet központi témája óhatatlanul a koronavírus-járvány köré épül, hiszen a pandémia az egész világot érintő és meghatározó pontként, szakaszhatárként funkcionálhat elsősorban a fiatalok életében, akik számára generációs élményt is jelent. Jelen kiadvány a világjárvány különböző aspektusait tárja elénk a mai fiatalok életét tekintve, akár tanulási terveiket, családalapítási tendenciáikat, akár egészségmagatartásukat vagy munkaerőpiaci helyzetüket vizsgáljuk. A 11 fejezetet felépítő (demográfiai, politikai, gazdasági, társadalm szerkezeti stb.) metszetek igyekeznek átfogó képet nyújtani a magyarországi ifjúságról. A helyzetkép mellett egy trendvizsgálati tendencia, valamint a jövőre vonatkozó reflektálás is megjelenik. A nagymintás ifjúságkutatás 2020-ban immár a hatodik adatfelvételi hullám után a két évtizedes tapasztalatra alapozva teszi meg javaslatait, ajánlásait, ugyanakkor lehetőséget teremt az új megközelítések beemelésére is.

A koronavírus-járvány történelmi léptékkal mért rövid története is azt mutatja, hogy az egészségügyi kockázatok mellett a fiatalok mentális egészségére, oktatási, munkaerőpiaci helyzetére, valamint anyagi körülményeire, mobilitási terveire, jövőképére, politikai értékrendjének változására, vallásosságára egyaránt jelentős és hosszan tartó hatást gyakorolhat.

A szerzők a nagymintás empirikus kutatás eredményeit bemutató jelentések által próbálják meg közelebb hozni hozzánk a magyarországi 15–29 éves fiatalok generációját.

Az első fejezet (Székely Levente: *A járvány nemzedéke – magyar ifjúság a koronavírus-járvány idején*) egy összefoglaló igényű tanulmány, amely a mintába bekerült nemzedék jellemzőiről szól: egy szűkülő létszámú társadalmi csoportról, akiknek a hagyományos család eszménye fontos érték ugyan, mégis csökkenőben vannak a családalapítási törekvéseik, miközben egy tudás- és munkaalapú társadalomban lavíroznak, optimista jövőképpel, ugyanakkor a kiszámíthatatlanság frusztrációival. A szerző azt is megemlíti mindezek mellett – talán a koronavírus-járvány egyik hozadékaként –, hogy a digitalizálódott világban újra felértékelődnek az analóg kapcsolódások, valamint azt is, hogy a nagymintás

ifjúságkutatás elmúlt két évtizede alatt most figyelhető meg a legélénkebb politikai érdeklődés. Ugyanakkor az a kérdés is felmerül az írás végén, hogy valóban a járvány nemzedékéről beszélhetünk-e.

A második fejezet (Gondi-Bokányi Zita – Gyorgyovich Miklós – Pillók Péter: *Magyarországi fiatalok társadalmi mobilitása és rétegződése*) a hazai fiatalok nemzedékek közti iskolai végzettség, valamint foglalkozási státuszbeli mobilitását és rétegződését vizsgálja. A hagyományos megközelítésekkel szakítva nemcsak az apákhoz, hanem az anyákhoz is viszonyítja a fiatalok helyzetét. A 2020-as adatok alapján nemek szerinti bontásban is elvégezték a számításokat, és mindkét nem esetében jól kivehető, hogy a fiatalok kvalifikációjára az azonos nemű szülő végzettsége valamivel nagyobb hatást gyakorol, viszont a már dolgozó fiatalok foglalkozási helyzetére mindkét nemnél az anya munkája hat erősebben. A felmérés során a szerzők felhívják a figyelmet arra, hogy amennyiben a mobilitás szempontjából egy nyitottabb társadalom elérése a cél – ahol a fiatalok végzettségét nem teljes mértékben a szülőké determinálja –, akkor intervenciókra lenne szükség az oktatás, az iskolán túli képzések és a tehetséggondozás terén is, lehetőséget biztosítva a magasabb képzettség megszerzésére azoknak, akiknek egyébként megfelelőek az adottságaik ehhez.

A harmadik fejezetben (Domokos Tamás: *A fiatalok demográfiai helyzete és jövőképe*) a szerző az ifjúság demográfiai magatartásának aktuális jellemzőit a társadalmi reziliencia szemszögéből közelíti meg. A tanulmány először a magyarországi ifjúság demográfiai, párkapcsolati és családalapítási folyamatait, illetve a vonatkozó trendeket mutatja be. Ezt követően áttér az ifjúság demográfiai magatartásának aktuális jellemzőire, megvizsgálva, hogy a korábbi időszakokhoz képest hogyan alakult a fiatalok körében a párkapcsolatok létesítése, a házasságkötés és a gyermekvállalás. Jelen fejezet kiemelt figyelmet szentel a termékenységi arányszám alakulásának, különösen a bővülő családpolitikai intézkedések lehetséges hatásainak. A szerző meglátásában a reziliens közösségek képesek a demográfiai megújulásra is, mint írja: „bármennyire is várjuk, reméljük, 2020 után már soha nem lesz olyan a világ, mint előtte volt. Megújulásra, a változó környezethez való rugalmas alkalmazkodásra van szüksége minden lokális és tágabb közösségnek. A megújulás azonban nemcsak az adott társadalmi csoport, helyi vagy nemzeti közösség fennmaradásának, hanem fejlődésének, magasabb szintre lépésének is a kulcsa. A megújulás egyik feltétele pedig az a nyitottság, melynek hiánya zárt viszonyokat, beszűkült piacokat, láncszakadásokat és végső soron a gazdaságnak recessziót, a társadalomnak életminőség-romlást eredményez. Hogy mit jelenthet ez a hétköznapiakban, a Covid-világ megmutatta. Századunkban azonban, ahol a hálózati kapcsolatok határoznak meg mindent, a zárás, a változásoknak való merev ellenállás, a hálózati viszonyokból, a kölcsönös függőségi rendszerekből, a globális térből való (ön)kizárás, zsákutca”. (83. old.) Domokos szerint „a fiatal generációk jövője ugyanis egy nyílt, sokszínű, innovatív, másokkal kooperáló, határokon nélküli, ám a környezeti szempontokat mindenek elé helyező világban van.” (83. old.)

A negyedik fejezetben (Engler Ágnes – Pári András: *Párkapcsolat és családalapítás*) a párkapcsolati és gyermekvállalási tendenciák, a párkapcsolati magatartás, formák, tervek és attitűdök jelennek meg a 2020-as évre vonatkozóan. A szerzők meglátásában a házasság népszerűsége magával hozta az egyéb párkapcsolati formák visszaszorulását. A fiatalok jövőterveihez kapcsolódó kutatási eredmények a magyar társadalomra mindig is jellemző családcentrikus gondolkodást támasztják alá, a mai fiatalok is alapvetően tartós párkapcsolatban, házasságban kívánnak élni, döntő hányaduk gyermeket tervez. A fiatalok (kutatásokban mérhető) elképzelése és a már megvalósult (statisztikailag kimutatható) magánéleti események alapján biztató jövőkép áll előttünk. A gyermekvállalás oldalán a bizakodás természetesen óvatosabb, hiszen a tervezett és realizált gyermekszám közötti különbség oka rendkívül sokrétű. A párkapcsolat létesítésére és a stabil párkapcsolatra való hajlandóság egyértelműen kimutatható a különböző mérések alapján. Gyanítható, hogy a külső körülmények és beavatkozások nemcsak a gyermekvállalást ösztönzik, hanem a párkapcsolatokról történő döntést is, vagyis a működő kapcsolatok házassághoz vezetnek. Az eredményekből úgy tűnik (ezt igazolta Engler is),¹ hogy a kapcsolatok alakulását jelentősen befolyásolják a családi minták, de például a szülők válása nem jelenti a fiatal elzárkózását a házasságtól, inkább csak óvatosságra inti (ti. a próbaházasságként működő élettársi kapcsolatot követően lép házasságra). A társadalmi elfogadottság, a családpolitikai eszköztár elősegíti a házassági szándékot, ezt a népességmozgalmi adatok is alátámasztják.

Az ötödik fejezetben (Kiss-Kozma Georgina: *A társadalom alapjai: munka és tudás*) megjelenő témák: a fiatalok oktatási és munkaerőpiaci helyzetének alakulása, a jövőre vonatkozó várakozások. A szerző elmondása szerint a jövőt tekintve számtalan kérdés merül fel az ifjúsággal kapcsolatban – akár abban az értelemben is, hogy vajon miképp változik majd az ifjúság meghatározása. Azonban amennyiben a ma tapasztalt trendek felerősödnek – például a kreativitás felértékelődik a gazdasági fellendülés tekintetében –, még fontosabbá válhatnak azok az oktatáspolitikai döntések, amelyek egyrésről a tehetséggondozás területén jelennek meg (ezzel pedig a globális gazdasági versenyben való részvétel erősítéséhez járulnak hozzá), másrésről pedig a digitális szakadék okozta újabb hátrányok leküzdését segíthetik az amúgy is hátrányos helyzetű társadalmi csoportok esetében.

A hatodik fejezet (Ruff Tamás: *Mobilitási tervek és gyakorlatok*) a migrációs potenciál, a külföldi tapasztalat és a jövőbeli tervek köré épül. A korábbi nagymintás kutatások eredményeivel összehasonlítva a 2020-ban lebonyolított kutatás adatait láthatóvá válnak a változások. Figyelemre méltó például, hogy a hosszabb időre szóló munkavállalást és a letelepedést tervezők aránya csökkent a négy évvel ezelőtti adatokhoz képest, valamint a mobilitást

1 Engler Ágnes: Párkapcsolati elköteleződések és családalapítási szándékok. In: Uő (szerk.): *Család és karrier. Egyetemi hallgatók jövőtervei*. Debreceni Egyetem Felsőoktatási Kutató és Fejlesztő Központ: Debrecen, 2018. 12–41.

ösztönző és gátló tényezők között is történtek változások. Ezek alapján felmerül a kérdés, hogy a migráció új folyamatának vagyunk-e a tanúi, amikor a szándék fókuszában az áll, hogy a fiatalok egy része a már korábban külföldre távozó családtagjaihoz szeretne csatlakozni. A másik szembeötlő változás, hogy a mobilitás visszatartó erői között hangsúlyosan megjelent az, hogy a fiatalok itthon is tudnak boldogulni, nem akarják feladni eddig kialakított életüket és karrierjüket. Kérdés, hogy a fiatalok egy része így a bizonytalanság helyett kiszámítható jövőt lát-e maga előtt saját hazájában, és ezért lemond a külföldi tanulás vagy munkavállalás által nyújtott lehetőségekről.

A hetedik fejezet (Susánszky Éva – Székely András: *Egészségmagatartás és -megőrzés a fiatalok körében*) középpontjában a dohányzási és alkoholfogyasztási trendek állnak. A szerzők szerint a fiatalokban megjelenő és tartóssá váló egészségkárosító magatartások nagymértékben valószínűsítik nemcsak az egészségi állapot idő előtti romlását, de az idő előtti halálozási mutatók javulásának elmaradását is. Társadalmi üzenetként megfogalmazható, hogy a szociál- és egészségpolitikának nagyobb figyelmet kéne fordítania az alacsony társadalmi státuszú fiatalok, különösen a 25 éven aluliak helyzetének javítására, mivel ebben a korcsoportban a kedvezőbb társadalmi helyzettel csökken a dohányzás és az alkoholfogyasztás, illetve az ittasság előfordulási gyakorisága. A szerzők véleménye szerint szükség lenne a rendszeres sportra, és erre kellene ösztönözni az életkor előrehaladtával is, aminek a módja a munka és család mellett is gyakorolható tevékenységek elérhetőségének a javítása, népszerűsítése. A jövőre vonatkozó következtetések, becslések megfogalmazásakor nem tekinthetünk el attól, hogy a 2020-as vizsgálat a Covid-19-járványhelyzet időszakában történt. Azok az életmódban, fogyasztási szokásokban bekövetkezett változások, amiket a kockázati magatartások terén tapasztaltak, nem függetleníthetők az egészségügyi válsághelyzettől, annak társadalmi, gazdasági vagy akár pszichés, mentális következményeitől, az objektív lehetőségek szűkülésétől pl. a sportolás terén. Ugyanakkor ezen hatások vizsgálatára jelen tanulmányukban nem vállalkoztak, tekintettel a rendelkezésükre álló, a járvánnyal kapcsolatos kutatási adatok limitált voltára.

A nyolcadik fejezet (Székely Levente – Veszelszki Ágnes: *A tartalomfogyasztás fizikai és virtuális terei*) kulcsfogalmai a következők: tartalomfogyasztási trendek, preferenciák, digitális tartalmak és veszélyek. A szerzők felvetése, hogy a digitális tartalomfogyasztás térnyerésével a példaképek és a visszajelzések átalakulóban vannak ugyan, viszont ezzel párhuzamosan az analóg is kezd visszatérni. Miközben az életünk egyre inkább összekapcsolódik a digitális világgal, egyre többen, különösen a fiatal generációból, kezdenek bele kézzel fogható, azaz analóg eredményeket adó szabadidős tevékenységekbe, vállalkozásokba. Ezt nem csupán a 2020-as kutatási eredmények mondatják velük, de ezt állítja David Sax *Az analóg bosszúja* (2020) című könyvében is. Az érvrendszerében vitatott, ám alaptézisében jól követhető kötet azt vizsgálja, miért fordulnak mostanában egyre többen a digitális

tartalomfogyasztás helyett az analóg tartalmakhoz (a bakelitlemezek hallgatásához, a papírkönyvek olvasásához, a filmre történő fotózáshoz és azok előhívásához, az online gaming helyett a társasjátékokhoz). A szerzőpáros szerint Sax értelmezésével szemben itt azonban nem a digitális világtól való elfordulásról van szó, sokkal inkább az online lehetőségek mellett a kézzelfogható alternatívák újrafelfedezéséről.

A kilencedik fejezet (Szabó Andrea – Oross Dániel: *Változó világ – állandó értékek. Az ifjúság politikai érdeklődésének és politikai értékrendjének változása*) a fiatalok gazdasági helyzetének megítélését, demokráciával való elégedettségét, a bizalom változását, a politikai döntéshozatalba való beleszólás megítélését, és az emögött rejlő okokat világítja meg. Ha egészen tömören akarjuk összefoglalni a koronavírus-járványnak a politikai érdeklődés növekedésében játszott szerepét, akkor azt mondhatjuk, hogy a 15–29 évesek az említett időszakban egyszerűen többet találtak közéleti és politikai kérdésekkel: otthon a családban, illetve a barátokkal is óhatatlanul felmerültek azok a témák, amelyeket korábban tudatosan kerültek.

A tizedik fejezet (Gyorgyovich Miklós – Pillók Péter: *A vallásosság átalakulása az ifjúsági rétegben*) a vallásossági trendeket és az ezek mentén kialakult csoportokat elemzi. Az eredmények azt mutatják, hogy a fiatalok körében nem föltétlenül csökken a vallásosak aránya, inkább a hagyományos, egyházhoz való tartozás van eltűnőben. A vallásos fiatalok csoportosítása a következőképpen jelenik meg az írásban: vallástalanok, valláskereső, hívők, vallásgyakorlók, vallásos mag. Arra a kérdésre is választ kapunk a tanulmányban, hogy vallásosabbak-e a magasabb társadalmi pozíciókban lévő fiatalok. A magyar fiatalok helyzetképe azt mutatja, hogy egy-két kivételtől eltekintve minden vallási indikátor mentén szignifikánsan mintátlag feletti a magasabban képzett fiatalok aránya.

A tizenegyedik fejezet (Székely Levente: *A nagymintás ifjúságkutatás módszertana 2000–2020*) a nagymintás ifjúságkutatás módszertani aspektusait tárgyalja: a kérdőív itemeinek felépítéséről, mintatervezésről és adatfelvételtől, végül pedig a kutatás megvalósításáról olvashatunk.

A mostani magyar fiatalok általános megismerésében nagy segítséget nyújt a nagymintás ifjúságkutatás mind a 11 fejezete. A koronavírus-járvány teremtette állapot lehetőséget nyújtott arra, hogy a magyarországi 15–29 évesek körében is megvizsgálják annak közvetett és közvetlen hatásait. A járványhelyzet tükrében megszületett fejezetek mindegyike igyekezett az új nemzedék karakterének leírása során a pandémiás állapotot is szem előtt tartani a korábbi elméleti megközelítések mellett. A kérdés valóban az, hogy a koronavírus-járvány mint generációs élmény miképpen formálja az ifjúságot, milyen következményei lesznek a családi, az oktatási és munkahelyi környezetben, valamint hogyan hat a szabadidős terekre. Erre mindenki maga adhatja meg a választ, aki kezébe veszi ezt a kötetet.

RESUME

Emese VITA – Réka GEAMBAŞU

Relationship formation trends of ethnic minority Hungarian youth after the millennium

Over the past few decades, significant changes have occurred in the demographic behaviour of youth across all European societies. Young people living in Hungary's neighbouring countries have experienced the extended transition to adulthood later than their Western European counterparts; however, a significant convergence had taken place in partnership and family formation patterns by 2020. In the present paper, we discuss in detail the connection between cohort, gender, education, and youth partnership formation trends from the beginning of the 2000s to the present, processing data from three representative and comparative large-scale youth surveys (MOZAIK 2001, Hungarian Youth 2016 and 2020), considering ethnic Hungarians between the ages of 15 and 29 living in Romania/Transylvania, southern Slovakia, Ukraine/Subcarpathia and Serbia/Vojvodina as the basic reference group. The second demographic transition theory, the risk society concept, and transitions to adulthood proved to be a useful theoretic frame in the interpretation of the postponing behaviour exhibited by youth. Among prominent changes, a radical downward trend can be observed in marriage willingness, and at the same time more young people opted for a single lifestyle and cohabitation without marriage, especially in southern Slovakia. Over the past nearly 20 years, family formation practices have been almost entirely neglected from the classical youth life-stage, particularly in the case of younger cohorts (below the age of 25) and in the case of men. It is also pointed out that further educational plans are likely to be less compatible with long-term commitment relationships and youngsters with high school degrees—who might continue learning in the near future—are less likely to live in marriage than their peers with elementary or tertiary-level education.

Levente SZÉKELY – Szidónia RUSU

Trends and patterns in the media and information consumption of Hungarian youth in the Carpathian Basin

In our work, we seek to provide a comprehensive and comparative picture of the media consumption of young Hungarians aged 15–29 living in the Carpathian Basin. The Hungarian large-sample survey allows us to deal in detail with young people's leisure activities and information consumption, especially with regard to social media. Despite the appreciation of personal leisure activities, leisure is mediatized. In each region, leisure activity for a third to a quarter of young people is related to a digital or media device. Among media-related leisure activities, the production of audio-visual content is insignificant compared to consumption in almost all cases.

Júlia SZABÓ – Kornélia HIRES-LÁSZLÓ

Leisure behaviour and differentiation of minority Hungarian youth in the Carpathian Basin

The aim of our study is to present the leisure behaviour of minority Hungarian youth in the Carpathian Basin based on the results of the two large-scale youth surveys (Hungarian Youth Research 2016, 2020). In our paper, we point out that the reference point so far, which was the transition from a communist regime to democracy, will change with the outbreak of the COVID-19 pandemic in 2020. Despite this, the effect of the epidemic on the leisure behaviour of young people is only superficial.

Our results show that a mother with a family has the least free time, which became even more pronounced during the epidemic. Demand for traditional cultural activities has decreased or remained unchanged, but family relationships have become more valuable during this period. There are no significant changes in sporting habits during the pandemic; men are more likely to play sports among young people, with less and less time available after starting a family.

Forming consumer groups, we have seen that the cultural leisure stratification among Hungarian youth in the Carpathian Basin is organized along an “omnivorous - passive” axis rather than an elite - mass culture axis. Access to leisure and cultural opportunities is rather unequal, the passive group is the most populous in each region.

SZÁMUNK SZERZŐI

DEÁK Enikő

Szociális munkás, doktoranda, Babeş–Bolyai Tudományegyetem

GEAMBAŞU Réka

Szociológus, kutató, Babeş–Bolyai Tudományegyetem;
Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont

HIRES-LÁSZLÓ Kornélia

Szociológus, főiskolai docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola;
intézetvezető, Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont

KISS-KOZMA Georgina

Politológus, kutató, Ifjúságkutató Intézet és Mathias Corvinus Collegium Szociológia Műhely

RUSU Szidónia

Szociológus, doktoranda, Babeş–Bolyai Tudományegyetem

SZABÓ Júlia

Szociológus, Babeş–Bolyai Tudományegyetem Qualitas Központ

SZÉKELY Levente

Szociológus, intézetvezető, Ifjúságkutató Intézet és Mathias Corvinus Collegium
Szociológia Műhely; adjunktus, Budapesti Corvinus Egyetem, Marketing- és
Kommunikációtudományi Intézet

VITA Emese

Szociológus, doktoranda, Babeş–Bolyai Tudományegyetem